

VETENSKAPSSOCIETETEN
I LUND
ÅRSBOK

1996

Vetenskaps societeten
i Lund
Årsbok 1996

*Yearbook of
the New Society of Letters
at Lund*

Lund University Press

*Redaktör: Anders Grönvall, Sjögatan 6,
S-223 63 Lund, tel 046-12 35 79*

Formgivning: Lars Tempte

*Omslagsbilden visar en detalj från aulan i Universitetshuset,
efter restaureringen.*

*Det joniska kapitälet är gjutet i Lund under Axel Nymans ledning.
Förgyllningen utgöres av slagmetall.*

Foto av Ola Terje, februari 1986

Art nr 20553

ISBN 91-7966-550-0

Wallin & Dalholm 1998

Innehåll

Artiklar

- 5 *Sven Benson: Cirklar kring Danmarks tron*
66 *Bengt Löfstedt: Eine Lobrede über den schwedischen König Karl Knutsson*
69 *Örjan Wikander: An Etruscan inscription at Lund*
76 *Hugo Yrwing: Alt-Lübeck, en fjärrhandelshamn i Östersjöområdet enligt Kattinger*

Minnesord

- 107 Alf Lombard av *Heinz Hoffmann*
135 Jonas Palm av *Stig Y. Rudberg*

Vetenskaps societeten i Lund

- 139 Matrikel
151 Verksamhetsberättelse 1995
154 Räkenskaper
158 Stadgar
162 Skriftförteckning

Sven Benson

Cirklar kring Danmarks tron

Inledning

Sveriges historia har alltsedan högmedeltiden varit intimt förknippad med Danmarks. Under medeltidens senare del förekom starka unionssträvanden i Norden, varvid Danmark var den initiativtagande parten, fast förenat med Norge och den nordatlantiska övärlden. I Sverige kom unionskretsar och nationalistkretsar att stå mot varandra och det var först med Gustav Eriksson Vasa som nationalistkretsarna definitivt segrade. Sverige kom under 1500- och 1600-talen att utvecklas från en motsträvig unionspartner till en rovlysten stormakt. Det politiska skeendet var under dessa århundraden dramatiskt. Det medförde för Danmarks del en nedgång från ledande stat i en aldrig helgjuten union till en mindre nationalstat som var i union med Norge men som hade måst avträda betydande delar av sitt territorium till Sverige. Även Norge hade tvingats att avstå landskap till Sverige. Politiskt kom Sverige och Danmark att betrakta varandra som ärkefiender, även om vissa försök gjordes att genom äktenskapsförbindelser på högsta nivå överbygga motsättningarna.

Danska historieforskare har på ett högst förtjänstfullt sätt utrett sitt lands historia och därjämte på ett föredömligt sätt gjort den tillgänglig för en större allmänhet. I Dansk biografisk leksikon erbjuds som komplement till den politiska historien ett värdefullt personhistoriskt material.

För svensk allmänhet är mellanhavandena med Danmark främst skildrade ur ett svenskt perspektiv. Vad som utspelades inom Danmarks gränser under nya tidens början är mycket flyktigt berört i svenskspråkiga populärvetenskapliga arbeten. Undantag bildar två arbeten, John Danstrups *Danmarks historia* och Alf Henriksons *Dansk historia*.

Det historiska skeendet i Danmark under 1500- och 1600-talen var i hög grad betingat av regenternas person och handlande. Regenterna var emellertid inte ensamma i sitt agerande. De hade att taga hänsyn till

sina familjer och övriga närstående och genom riksrådet var de i mycket av sin maktutövning bundna av högadeln och dennas speciella intressen. Det kan vara motiverat att för svensk läsekrets presentera några av de danska monarker som hade starkt aktiva kontakter med Sverige – i regel föga vänskapliga. Samtidigt behandlas de personer vilkas liv och öden var närmast förknippade med monarkens.

De personhistoriska beskrivningarna kan inte frikopplas från det politiska skeendet. Personernas historia blir tidsepokenas. De perioder som kommer att behandlas domineras av Christiern II, Christian IV och Frederik III.

Vill man behandla människorna kring Danmarks tron under äldre tid blir kungen ofrånkomligen centralgestalten. Det är hans karaktär och hans handlande som präglar individerna kring tronen. Kungens framgångar blir till lycka för dem som står honom närmast. Motgångar som drabbar kungen drabbar även hans omgivning. Men det kan också föreligga spänningar mellan kungen och hans närmaste. Det går inte att skildra de enskilda personernas öden utan att taga hänsyn till monarken. Han står i centrum men han omges av människor med egen personlighet, egna känslor, egen vilja.

Under de perioder som här skall behandlas spelade kungarnas mödrar en förhållandevis liten roll. Annorlunda var det med kvinnor av en yngre generation. Gemåler förenade stater och furstendömen i dynastiska nätverk. Älskarinnor och morganatiska hustrur, d.v.s. hustrur utan acceptabel börd, samt deras anförvanter kom att spela en stor roll genom de starka emotionella bindningarna. Ogifta furstedöttrar var i regel politiska nulliteter men kunde också inta en viktig plats som schackpjäser i det stora spelet. Som gifta kunde furstedöttrar spela en mycket stor roll genom att knyta samman sina män med sina blodsforvanter. Detta gällde även om deras mödrar icke var deras faders like i rang.

Minst en legitim son var ett oavvisligt krav inom ett kungligt äktenskap, detta för dynastiens skull. Även i ett valrike spelade kungens äldste son en roll som främste tronpretendent. Tronföljare utsågs stundom genom val långt innan tronen var ledig. Alltför många söner inom en furstefamilj kunde dock vara en belastning. Yngre bröder till tronföljaren kunde göra anspråk på hertigtitlar och lukrativa domäner. Illegitima söner kunde erkännas och tilldelas höga tjänster, likaså gemåler till illegitima döttrar.

Christiern II:s tid

Bakgrund

Vid 1400-talets slut härskade kung Hans, son till Christiern I och hans gemål Dorothea av Brandenburg, över ett väldigt rike i Norden. Danmark var liksom Sverige av ålder ett valrike. Hans hade emellertid redan 1458 erkänts som tronarvinge i Norge och tronföljare i Sverige. År 1467 lyckades Christiern I genomdriva att sonen Hans valdes till tronföljare i Danmark.

Christiern I avled 1481. Tronföljaren Hans kunde tillträda regentskapet i Danmark och Norge efter att år 1483 i Halmstad ha godkänt en handfästning, en sorts kungaförsäkran. Svenska ombud deltog inte i halmstadsmötet. Sten Sture d.ä. skyllde sin frånvaro på ögonbesvär och övertog själv makten i Sverige. Först sedan Sten Stures bondehär besegrats av danska legotrupper vid Rotebro kunde Hans 1497 krönas till konung i Sverige. Den svenska nationalistfalangen med Sten Sture som starkaste ledare skulle dock utgöra ett fortsatt hot mot hans maktställning i Sverige.

År 1500 vände sig lyckan för kung Hans. Han blev tvungen att de facto avstå från makten i Sverige till Sten Sture och förklarades 1501 avsatt som Sveriges konung. Efter Sten Stures död 1503 övergick makten i Sverige till Svante Nilsson Sture.

Kung Hans sörjde i god för successionen. I hans äktenskap med Christine av Sachsen föddes år 1481 sonen Christiern, i Sverige så småningom kallad Kristian Tyrann. Christiern hyllades som tronföljare i Danmark 1487, i Norge 1489 och i Sverige 1497–99.

Kung Hans lät tidigt sonen förbereda sig för sitt kommande värv. Under de krigiska förvecklingarna på den skandinaviska halvön uppdrog Hans 1502 åt Christiern att bekämpa oroligheter i väster, medan han själv drog mot Stockholm för att undsätta den där inneslutna drottning Christine.

Christiern gick raskt till verket. Han tvang svenskarna att häva belägringen av Bohus fästning, intog och brände Älvsborg samt härjade i Västergötland. Någon större fältherrebegåvning skulle han dock aldrig komma att visa. Han utsågs 1506 till vicekonung i Norge, en befattning som han kom att inneha ända tills kung Hans hastigt avled 1513. Som vicekonung i Norge utvecklade han en målmedveten verksamhet och satte in danska befälhavare och förtroendemän i stället för norrmän på alla viktigare poster. Typiskt är att han lyckades genom-

Sven Benson

driva att hans kansler Erik Walkendorff – mot domkapitlets önskan – år 1510 utnämndes till ärkebiskop i Nidaros. Walkendorff hade tidigare varit domprost i Lund och i Roskilde men som kansler medföljt Christiern till Norge år 1506. Betecknande för vicekonungens verksamhet var även att han på blotta misstankar om förrädiska planer lät gripa och fängsla biskop Karl Jenssen i Hamar. Denne hölls utan rättegång i fängsligt förvar till sin död fyra år senare.

Christiern har beskrivits som en man med tilltalande anletsdrag och stark kroppsbyggnad. Till lynnet var han hetsig och uppbrusande och efter hand skulle hans opålitlighet och fallenhet för grymhet bli alla allmera framträdande. Han följde fadern i fotspåren genom att söka gynna borgerskapet, och han fick som ung tillbringa en kortare tid i uppfostran i ett borgerligt hem, hos storköpmannen Hans Meissenheim Bogbinder i Köpenhamn. Vistelsen hos denne fick visserligen avbrytas på grund av gossens oregerlighet men kontakten med borgerligheten bibehölls. Redan som ung fick Christiern motvilja mot adel och prästerskap och det är icke fövånande att han i Norge kom i förbindelse med borgerliga kretsar.

Dyveke

Bergen var vid 1500-talets början en sjudande handelsstad. Tyska och nederländska köpmän och agenter trängdes med danska och norska handelsmän. Bryggen i Bergen var ett av Nordens största handelscentra.

I vimlet av människor fanns även en holländsk näringsidkarska, Sigbrit Willoms. I litteraturen kallas hon stundom Willomsdatter, stundom Willemsen. Det är icke känt om hon hade varit gift och var änka eller om hon som ogift etablerat sig i Bergen. Uppenbarligen bar hon namn efter sin fader, då en av hennes bröder hette Herman Willemsen. Sigbrit hade en mycket vacker dotter, Dyveke. Namnet betyder "den lilla duvan" och i latinska 1500-talstexter kallas hon Columba eller Columbula. Ovisst är om hon hade döpts till Dyveke eller fått detta namn som binamn.

Om dottern var vacker så var modern enligt politiskt färgade 1500-talspamfletter det motsatta. Hon sades ha varit tjock, ha haft ett stort rött ansikte och en dubbelhaka som hängde ned på bröstet, "en slem, led gammel quinde". Till yrket sades hon ha varit en hökerska som höll krog och sålde öl. Gentemot detta hävdar Lauritz Weibull att hon var "en holländsk patricierhustru av mäktig intelligens, på höjden av sin

tids bildning, en av sin tids märkligaste kvinnor.” Enligt uppgift skall en broder till henne ha varit borgmästare i Amsterdam.

Att beskrivningarna av Sigbrits utseende innehåller starka överdrifter är uppenbart. Om hennes sociala ställning i Bergen vet vi ingenting. Weibulls beskrivning har i viss mån karaktär av frihandsteckning. Den historiska utvecklingen skulle emellertid komma att visa att Sigbrit var i besittning av skarp intelligens och vass tunga samt viljestyrka och ekonomisk och administrativ begåvning av sällsynta mått.

Det förtäljes att Christiern träffade Dyveke på en bal i Bergen. Festen skulle ha arrangerats just för att vicekungen skulle få träffa den unga kvinnan. Uppgifterna om tidpunkten för balen går i sår, det har antagits att den ägde rum 1507 eller 1509. När gästerna avlägsnade sig stannade Dyveke kvar och gick till sängs med Christiern.

Det är icke med säkerhet känt hur kontakt hade etablerats mellan Christiern och holländskorna, men det har, som det vill synas på goda grunder, antagits att kanslern Erik Walkendorff hade varit den aktive. Sigbrit, som så småningom skulle komma att kallas moder Sigbrit, måste ha förstått och förmodligen även underrättats om varför den sköna dottern hade inviterats till bal med vicekungen, som alltjämt var ogift. I första hand gällde det väl att förströ Christiern för en natt, kanske för hans uppehåll i Bergen. Men när han återvände till Oslo följde Dyveke med till hans residens. Och icke nog med det. Även Sigbrit följde med. Hon avvecklade på ett eller annat sätt sin verksamhet i Bergen, hon insåg mer än väl vilka möjligheter som öppnade sig för en kunglig mätress – och för modern till en kunglig mätress. Det var säkerligen icke enbart för sina egna förtjänsters skull som Sigbrits broder Herman 1512 insattes som läntagare (lensmand) på Bergenshus.

När kung Hans efter endast några dagars sjukdom avled den 20 februari 1513 och Christiern redde sig att tillträda tronen, flyttade Sigbrit och Dyveke till Köpenhamn. De inkvarterades på Hvidøre slott norr om Köpenhamn. I längden blev det dock obekvämt för kungen att ha älskarinnan boende så långt från residenset, och år 1516 köpte han av Mogens Gøye ett hus vid Amager Torv för Dyvekes räkning. Även andra omständigheter kan ha bidragit till husköpet och flyttningen.

Mogens Gøye var en av Danmarks rikaste jordägare. Han hade 1503 blivit riksråd och blev senare marsk. Han var en trogen anhängare till Christiern II men sökte motarbeta Sigbrits inflytande på denne. Efter Christierns fall slöt han sig till Frederik I och utnämndes av honom till rikshovmästare.

Dynastiska problem

Samlivet mellan Christiern och Dyveke bar icke frukt. Ingenting är känt om hur Christiern hade tänkt att handla om Dyveke hade skänkt honom en son. Och moder Sigbrit yppade ej heller några tankar eller planer i ärendet.

Ett bröllop mellan en regent eller tronföljare och en kvinna av furstlig börd var vid denna tid liksom senare en politisk, icke en amorös angelägenhet. Kung Hans hade flera år före sin död gjort sonderingar åt olika håll för att finna en lämplig gemål åt sin son. Mest allvarliga var länge kontakterna med det franska kungahuset. Ludvig XII ville gärna ha sin unga släkting prinsessan Magdalena ståndsmässigt bortgift. Underhandlingarna kom emellertid att draga ut på tiden, och de fördröjdes ytterligare genom kung Hans bortgång 1513. Efter tronskiftet fördes diskussioner i Köpenhamn mellan Christiern, änkedrottningen och rikets stormän om andra alternativ. Man enades om att äktenskapsanbud borde riktas åt det habsburgska huset. En av Filip den skönes döttrar borde komma ifråga, i första hand den för sin fågring berömda äldsta dottern Eleonora, i andra hand hennes yngre syster Isabella. Det har antagits att Sigbrit stod bakom de nya planerna.

Filip den sköne var son till den tyskromerske kejsaren Maximilian I och hans gemål Maria av Burgund. Filip föddes 1478, ärvde 1482 moderns burgundiska besittningar och äktade Johanna, dotter till Ferdinand och Isabella av Spanien. Efter Isabellas död antog Filip titeln konung av Kastilien. Han avled redan 1506. Hans gemål, som har kallats Johanna den vansinniga, ansågs efter makens död vara sinnessjuk och hölls långa tider inspärrad. Hon dog 1555.

Filip och Johanna hade sex barn. Den äldsta dottern, Eleonora, som föddes 1498, blev gift med kung Emanuel I av Portugal och efter dennes död med kung Frans I av Frankrike. Sonen Karl, född år 1500, blev arvinge till Nederländerna 1506, till Spanien 1516 och till Österrike 1519. Sistnämnda år valdes han att efterträda farfadern som tyskromersk kejsare under namnet Karl V. Isabella föddes 1501 och blev under namnet Elisabeth drottning av Danmark. Den yngre sonen Ferdinand, som föddes 1503, kom 1556 att efterträda sin broder som kejsare. Av de två yngre systrarna blev Maria, f. 1505, gift med Ludvig II av Ungern och Katarina, f. 1507, förmäld med Johan III av Portugal. På långt håll var syskonen släkt med kurfursten Friedrich ("Fredrik den vise") av Sachsen, som i sin tur var morbroder till Christiern II av Danmark. I barnens ådror flöt Europas blåaste men icke friskaste blod.

På grund av faderns tidiga bortgång och moderns sjukdom sändes flertalet av syskonen att uppfostras hos sin faster Margareta, vilken som änka residerade med sitt hov i Mechelen och utövade regentskapet över den kejsrerliga delen av det forna burgundiska väldet. Barnen fick en god uppfostran. Deras utbildning skedde under överinseende av Erasmus av Rotterdam och med bl. a. sedermera påven Hadrianus VI som lärare. Endast den yngre brodern Ferdinand fick en spansk uppfostran.

Genom äktenskap med Isabella av Burgund skulle Christiern bliva befrydad med hela dynastien Habsburg, som i sina olika förgreningar kom att härskas över nästan hela Europa jämte utomeuropeiska kolonier. Huset Oldenburg skulle kunna vinna mycket i anseende. Christierns förslag om äktenskap mellan honom och Isabella accepterades av kejsar Maximilian.

Christiern kröntes efter handfästning till konung i Köpenhamn den 11 juni 1514. Samma dag vigdes i Bryssel Isabella eller Elisabeth, som hon i fortsättningen kallades, till Christierns gemål par procuration. Ställföreträdare för brudgummen var Mogens Gøye. Den riktiga vigseln med både brud och brudgum närvarande planerades till sommaren 1515.

Emellertid uppstod vissa komplikationer i samband med brudens avresa från Holland. Det burgundiska hovet hade fått kännedom om att kung Christiern avsåg att medföra en älskarinna i boet. Den danska delegationen, som leddes av Erik Walkendorff och som skulle ledsaga bruden till hennes nya hemland, fick i uppdrag av hovet att framföra krav till kungen att Dyveke skulle avlägnas.

Kungen vägrade efterkomma kraven och brudens avresa fördröjdes men kom slutligen till stånd. Ett bestående resultat av den burgundiska aktionen blev att Erik Walkendorff fick en dödsfiende i moder Sigbrit.

Under tiden hade en anseelig skara förnäma gäster, gräddan av Europas aristokrati, samlats till bröllopsfest i Köpenhamn. Under dröjsmålet gjorde gästerna sig glada dagar på värdens bekostnad, men efter hand tröttnade många på väntan och reste hem. Så kom brudföljet till sist till Helsingør. Den stackars bruden hade lidit svårt av sjösjuka och var i ett eländigt tillstånd när hon kom i land. Dessutom tillstötte en febersjukdom. Efter några dagar kunde hon dock fortsätta sjöresan till Hvidøre norr om Köpenhamn. Där möttes hon av ett lysande följe med kungen och hans moder samt kungens syster, kurfurstinna Elisabeth av Brandenburg, i spetsen. Roskildebiskopen Lave Urne steg fram och höll ett långt och svårbegripligt välkomsttal på latin. Då svek

krafterna den unga och alltjämt sjuka bruden, snyftande kröp hon upp i knät på en av hovdamerna. Så småningom kom dock bröllopet till stånd i närvaro av de kvarvarande gästerna. Bruden var då nyss fyllda 14 år. Kungens älskarinna behöll sin ställning.

Vid nya tidens början var furstliga älskarinnor vanliga vid de europeiska hoven. Drottningar och furstinnor hade till uppgift att föda sin make söner och döttrar, i första hand naturligtvis söner. Deras gemåler ansågs ha fria händer att få sina emotionella behov tillfredsställda på annat sätt än vid en barnafödande och efter hand vissnande hustrus sida. Beroende på börd, uppfostran och manér intog älskarinnorna mycket olika ställning vid olika hov. I huset Habsburg uppfattades det som olämpligt, ja förolämpande, att kejsarens sondotter fick acceptera att hennes gemål höll sig med en ofrälse mätress. Därför skickades året efter Elisabeths ankomst en delegation till Danmark för att kräva att Dyveke och hennes moder skulle förpassas ur riket. Ledare för delegationen var diplomaten Siegmund v. Herberstein och han företrädde både kejsar Maximilian, hovet i Mechelen och kung Christierns morbror, kurfurst Friedrich av Sachsen. Delegationen framförde en hotelse om att något otureligt kunde drabba Dyveke om inte kraven tillmötesgicks ("quoiqu'il coûte, l'on lui fera une grosse finesse"). Delegationerna hade i uppdrag att även tala med drottningen om saken. Kungen svarade att han ville handla som det anstod en konung och som hans fader och förfäder hade gjort före honom. Bakom detta låg att hans fader hade haft en av sin hustrus hovdamer, Edele Mikkelsdatter Jernskjæg, som älskarinna. Hans svar på delegationernas krav var avvisande. Den unga drottningen ställde sig icke bakom delegationernas krav. Hon hade redan kommit att älska sin gemål sådan som han nu var. Någon brytning mellan parterna uppstod inte. Kungen förärade v. Herberstein en präktig stridshingst med utrustning i avskedsgåva.

Dyvekes död

Åren 1513–16 kom trots allt att bli de lyckligaste för Christiern under hans regeringstid. 1517 inträffade en oväntad händelse. Den 21 september avled Dyveke utan föregående sjukdom.

Det har icke låtit sig fastställas hur eller varför Dyveke dog. Det är dessutom mindre väsentligt. Däremot kom det att bli ytterst väsentligt vad kungen, Sigbrit och övriga berörda trodde om hennes död. Ingen samtida tycks ha trott att hon dog en naturlig död. Den allmänna meningen var att hon hade blivit mördad. Ett rykte att hon hade blivit

förgiftad genom en portion preparerade körsbär spred sig snabbt. Men vilken hand skulle ha varit verksam? Och vilken hjärna skulle ytterst ha stått bakom dådet?

För Sigbrit var saken genast klar. Ärkebiskop Erik Walkendorff, han som hade framfört budet att Dyveke skulle avlägsnas, var naturligtvis hjärnan bakom det hela. Men han befann sig vid tidpunkten för dödsfallet i Trondheim. En gärningsman måste sökas på närmare håll.

Traditionerna om vad som hände den närmaste tiden är grumliga, det bevarade handskriftsmaterialet är dels ofullständigt, dels färgat av den politiska situationen. Att kungen befann sig i en upphetsad stämning och var besluten av kräva hämnd är uppenbart. Och Sigbrit har säkerligen inte sökt lugna hans sinne.

År 1502 deltog en Knud Pedersen Gyldenstjerne (f. c:a 1480) i Christierns tåg mot Älvsborg. 15 år senare utnämndes han till kungens läntagare på Älholm på södra Lolland. Redan samma år lät kungen emellertid gripa honom på hans ättegård Tim nära Ringkøbing och sätta honom i fängsligt förvar. Han släpptes dock efter en kort tid. Traditionen gör gällande att han skulle ha misstänkts för att ha haft något med Dyvekes död att göra. Om så var fallet måste kungen ha funnit skäl att släppa misstanken. Men en livsvarig fiendskap uppstod mellan kungen och Knud Gyldenstjerne.

Nästa steg i händelseutvecklingen blev att kungen vidtog rättsliga åtgärder mot sin läntagare och ståthållare på Köpenhamns slott, Torben Oxte. Denne, som hade varit i full tjänst ännu den 24 november, ställdes inför riksrådet tillsammans med chefen för landsknektarna, junker Johan. Anklagelseaktens innehåll är icke känt, men de åtalade frikändes. Kungen lät emellertid icke nöja sig härmed. Han ställde Torben Oxte inför en ny domstol, bestående av tolv bönder, som icke kan sägas ha varit helt oberoende av kungen. Rätten uttalade att den icke dömde den åtalade då hans egna gärningar dömde honom. Denna formulering användes främst men icke uteslutande vid grövre stölder och straffet var döden, om icke kungen fann skäl att benåda. Åtalspunkten är icke känd men kungen fann alls intet skäl att benåda. Trots förböner av bl. a. den påvliga legaten Arcimboldus och den unga drottningen avrättades Torben Oxte genom halshuggning den 29 november 1517. Samma öde synes ha drabbat junker Johan. Då hade 63 dagar förflutit sedan Dyvekes död och högst fem dagar efter det att Torben Oxte hade gripits.

Ryktet gjorde under de närmast följande decennierna gällande att Torben Oxte skulle ha skruttat med att han gjort närmanden till Dyveke,

eventuellt även ha våldtagit henne, och att detta skulle ha varit anklagelsegrunden. Traditionen gjorde också gällande att han hade varit direkt ansvarig för Dyvekes död. Och slutligen gjordes det gällande att Torben Oxen skulle ha gjort sig skyldig till underslev i redovisningen för sin uppörd.

Historiker och jurister har ägnat processerna mot Torben Oxen en ej ringa uppmärksamhet. Lauritz Weibull har med källkritisk metod sökt visa hur litet vi egentligen vet om vad som tilldrog sig i processerna. Historikern Povl Bagge och rättshistorikern Stig Juul har ytterligare granskat processmaterialet och traditionerna från sina utgångspunkter. Klarhet har inte ens kunna nås i frågan huruvida Torben Oxen åtalades för samma gärningar inför riksrådet och inför bondedomstolen. Ofrånkomligt tycks dock vara att ett justitiemord begicks. Den frenesi varmed kungen drev saken förtjänar att beaktas mer än vad forskarna hittills gjort. Kungens iver kan visa att den verkliga bevekelsegrunden för hans agerande var att han trodde att Torben Oxen var skyldig till Dyvekes död, detta oavsett vad den formella anklagelsepunkten sedan gällde. Efter Torben Oxens död tycks inga ytterligare efterforskningar efter någon mördare ha företagits.

Mot Erik Walkendorff blev kungen alltmera fientligt inställd, och ärkebiskopen i Nidaros fann det 1521 lämpligt att resa till Köpenhamn för att söka återställa de goda relationerna till kungen. Han blev emellertid vinddriven på resan och kom i stället till Nederländerna. Där sammanträffade han med moder Sigbrits syster som lär ha yttrat: "Min syster skall låta sätta er i tornet och hon skall låta slå ihjäl er." Walkendorff fällde å sin sida omdömet att Sigbrit visste mer än hon borde veta "efter kristenretten". Detta var en omskrivning för att han ansåg Sigbrit vara trollkunnig, en häxa. När Christiern så kom till Nederländerna i egna angelägenheter förstod Walkendorff att det var utsiktslöst att försöka få en försoning till stånd. Han flydde till Rom för att utverka påvens bistånd. Där avled han i en epidemi innan förhållandet mellan kungen och honom hade normaliserats. Sigbrit hade segrat.

Sigbrits makt

Det är icke i detalj känt i vilken utsträckning Sigbrit övade inflytande på kungen redan före Dyvekes död. Dock torde detta inflytande icke ha varit ringa.

Praktiskt tog kungens planer allt fastare form. De privilegierade klasserna skulle hållas tillbaka, adeln och kyrkan disponerade vid denna

tid en högst betydande del av rikets realkapital och inkomster. Borgerskapet skulle i stället främjas på alla sätt och böndernas bördor skulle i någon mån lättas. Kungahuset behövde möjlighet att direkt disponera större andel av rikets inkomster. Unionstanken borde aktualiseras. Visserligen hade kung Hans förklarats avsatt i Sverige år 1501, men Christiern hade ingalunda glömt att han själv redan före sekelskiftet hade valts till tronföljare i Sverige.

Adelns och kyrkans medlemmar stod i Sverige icke helt samlade bakom den nye riksföreståndaren Sten Sture d. y. Det fanns såväl adelsmän som prelater som ansåg det vara mera förenligt med sina intressen att sortera direkt under en kung i Köpenhamn än under en blott alltför effektiv svensk riksföreståndare. Men Sten Sture var en mäktig man och den svenska allmogen stod helt enig bakom honom. Christiern förstod att han endast med vapenmakt kunde vinna Sveriges krona. Och krig skulle kosta pengar, mycket pengar. Men det fanns lösningar.

Efter Dyvekes död hade moder Sigbrit alltmer närmat sig den kungliga familjen. Hon bistod drottningen när den förste sonen kommit till världen. Den kungliga familjen hade nämligen fått en son den 21 februari 1518, fem månader efter Dyvekes död. Sonen döptes efter farfadern till Hans, och Sigbrit blev hans vårdarinna och inofficiella hovmästarinna. Påföljande år nedkom drottningen med tvillingsöner, som dock båda avled kort efter födelsen. 1520 föddes så en dotter som döptes till Dorothea, och nästa år följde ytterligare en dotter, Christine. Ytterligare ett gossebarn föddes 1523 men avled efter några dagar. Vid barnsängarna var Sigbrit Elisabeth behjälplig och sjukvårdskunnig som hon var utgjorde hon ett gott stöd för den unga drottningen. Även i övrigt tycks hon ha varit drottningen till mycken hjälp.

När Elisabeth kom till Danmark var hon alltjämt i den ålder då man lätt kan tillägna sig ett främmande språk på imitativ väg. Lojal mot sin nya miljö lärde hon sig snabbt att tala danska. Vid det burgundiska hovet hade högtyska, lågtyska, holländska och franska varit gängse språk, och stavningen i Elisabeths brev visar att hon tidigare använt franska i tal och skrift.

Christiern kunde å sin sida även visa omtanke om sin gemål. Bekant är att han en gång skrev till henne att hon för ett väntat barns skull borde avhålla sig från att dricka utspätt vitt vin och hellre dricka rödvin. Man kan förmoda att det var den läkekunniga Sigbrit som bibringat honom denna uppfattning om alkohol och havandeskap.

Framför allt kom emellertid Sigbrit att bistå konungen i hans politiska gärning. Redan 1516, alltså året före Dyvekes död, hade hon fått kontroll över tullväsendet, och från och med 1517 intog hon närmast en ställning som finansminister. Konungen hade samtidigt gjort den ofrälse malmöborgmästaren Hans Mikkelsen till en av sina allra närmaste medarbetare i regeringsarbetet. Särskilt kom denne att stödja konungen i hans mellanhavanden med Hansan. De skatter och pålagor som de närmaste åren skulle drabba det danska folket var i allt väsentligt Sigbrits verk. Vidare höjdes öresundstullen och genom kapning av holländska skepp framtvingades 100.000 gulden av Elisabeths innehållna hemgift. Hansan i Bergen fick betala lön till 200 soldater och därutöver vidkännas höjd tull och accis.

I kungens frånvaro utövades regentskapet formellt av drottningen. Sigbrit fungerade emellertid som en sorts ståthållare, förhandlade personligen med utländska makters representanter och utfärdade order genom kansliet. År 1521 kunde sändebudet från Danzig meddela hem att Sigbrit hade sin hand med i allt som hände i landet.

Den danska krigsmakten gick till aktion mot Sverige 1517. Flottan var länge framgångsrik. Christiern nådde med flottans hjälp så långt som till underhandlingar i Stockholm, men han avbröt dessa och bortförde svekfullt den lämnade gisslan, däribland Gustav Eriksson av Vasaätten. Armén drabbades däremot av upprepade motgångar. Först 1520 vände sig krigslyckan. Efter segern vid Åsunden den 20 januari, där Sten Sture d. y. dödligt sårades, trängde den danska hären fram mot Stockholm, som nödgades kapitulera den 5 september. Den 4 november kröntes Christiern till Sveriges konung; den 8 och 9 november ägde Stockholms blodbad rum. Först av alla avrättades strängnäs-biskopen Matthias och skarabiskopen Vincent, därefter ytterligare ett åttio-tal personer. Och Christiern fortsatte blodbadet på sin återresa genom Sverige till Köpenhamn.

Formellt var det en domstol som avkunnade domarna i Stockholm. Det verkliga ansvaret tillkom emellertid Christiern, ärkebiskop Gustav Trolle och Didrik Slagheck. Den sistnämnde lär ha varit utomäktenskaplig son till en tysk munk, hade fått en viss högre utbildning och blivit moder Sigbrits gunstling och verktyg. Danska historiker menar att ansvaret för de blodiga illgärningar som kungen, Gustav Trolle och Didrik Slagheck begick ytterst vilade på Sigbrit. Det är att märka att kungen gjorde ett besök i Köpenhamn mellan Stockholms kapitulation och kröningen. Säkerligen har han därvid haft överläggningar med Sigbrit.

Vid årsskiftet 1520/21 stod Christiern på höjden av sin makt. Men orosmolnen hopade sig snabbt. Redan i januari månad valdes Gustav Eriksson till Dalarnas hövitsman av de upproriska bönderna. Och han hade framgång i striderna och i det politiska spelet. I augusti månad erkändes han som Sveriges riksföreståndare. Men Stockholm var alltså i danskarnas händer. Den mäktiga staden Lübeck, som tidigare hade stött Christiern, beslöt sig för att i maktkampen hellre satsa på Gustav Eriksson än på Christiern och detta skulle komma att spela en stor roll i den militära kampen.

Sigbrits intrigspel kulminerade 1521. På hennes och kungens bedrivande hade Didrik Slagheck först utnämnts till biskop i Skara och sedan befordrats till ärkebiskop i Lund. Domkapitlet i Lund fick kännedom om den senare utnämningen den 23 nov. 1521. Slaghecks lundaepiskopat blev emellertid mycket kortvarigt. Påvestolen hade beordrat undersökning med anledning av att två katolska biskopar hade avrättats i Stockholm. Juridiskt fick Didrik Slagheck bära ansvaret för det hela. Han dömdes till döden för blodbadet och för underslev i räkenskaper och brändes på bål den 24 januari 1522. Det berättas att färden till avrättningsplatsen gick förbi Sigbrits hus och att alla fönsterluckor där var stängda. Ingen vet vad som i dessa dagar hade tilldragit sig mellan konungen och Sigbrit. Ett rykte gjorde gällande att hon t.o.m. skulle ha varit tagen i fängsligt förvar.

De hårda skatterna hade framkallat en upprorisk stämning bland Danmarks bönder och adel, framför allt bland jyllänningarna. Dessa fick ett mäktigt stöd i konungens farbror, hertig Fredrik av Gottorp, som i sin tur hade lübeckarnas stöd, och i början av år 1523 rådde fullt uppror i landet. Kungen hade vid denna tid upptäckt att han hade mera hjälp att vinna av sin gemål än av Sigbrit. Den 4 februari 1523 skrev han till Elisabeth: "Kære frue, må I vide, at der er et underligt regimente her udi landet, og skylder de ingen derfor uden Sigbrit Moder." Elisabeth fick i uppdrag att "undervise Sigbrit hemmeligt, at hun holder munden på sig". Kungen tillade: "Og lad hende blive på slottet hos Eder, så længe til Vi kommer hjem, ellers kan det ske, at de farer værre med hende, end de før har gjort."

Den 13 april 1523 gav kungen slaget förlorat. Han avseglade med sin familj och Sigbrit till Nederländerna. Ett rykte förtäljer att Sigbrit fördes ombord på fartyget i en kista med lock, detta för att hon inte skulle bli igenkänd. Hon var nu allmänt hatad och många traktade efter hennes liv.

Den kungliga familjen sökte sin tillflykt hos ståthållarinnan Margareta, Elisabeths faster, men fick ett kyligt mottagande. Kriget mot Sverige hade knäckt kungens ekonomi.

I Sverige fick Gustav Eriksson stöd av lübeckarnas flotta vid belägringen av Stockholm. Staden öppnade sina portar för honom vid midsommartid 1523 och på själva midsommaraftonen höll han sitt intåg i staden. Redan de 6 juni samma år hade han i Strängnäs valts till Sveriges konung.

Sigbrits öden efter flykten till Nederländerna är mycket ofullständigt kända. Hon efterspanades av åtskilliga fiender och höll sig dold. En viss kontakt hade hon med Christiern, dock utan att spela någon som helst politisk roll. Hon befann sig med säkerhet i Gent 1531 och lär ha suttit i statsfängelset i Vilvoorde 1532. En uppgift att hon skulle ha bränts som häxa har icke kunnat styrkas, och hennes dödsår är okänt.

Drottningen agerar

Under sin första tid som drottning kände sig Elisabeth ofta ensam och övergiven. Den sista tiden före upproret vann hon dock mer och mer kungens förtroende.

Christiern förlorade icke hoppet om att kunna återvinna sitt förlorade kungadöme. Förhandlingarna med det habsburgska huset om bistånd fick skötas av drottningen, som tillvann sig mycken sympati men föga hjälp. Särskilt talade hon med stor skicklighet men utan påtagligt resultat för Christierns sak vid en riksdag i Nürnberg våren 1524. Kungaparet var utfattigt och starkt skuldsatt. Till en början var kejsaren böjd för att stödja en restitution i Danmark och tog sig an sin systerson Hans. Emellertid försvårades förhandlingarna med det starkt katolska huset Habsburg av att den danska kungafamiljen hade närmast sig Luther och tagit intryck av dennes läror.

På sommaren 1524 började drottningens hälsa vackla. Under hösten och hela 1525 var hon mer eller mindre sjuk och hon avled den 19 januari 1526, efterlämnande ett ljusst minne hos alla. Efter hennes frånfälle tvistade teologerna om huruvida hennes sista nattvard stod i överensstämmelse med katolska kyrkans eller Luthers läror.

I fortsättningen närmade sig Christiern av politiska skäl åter den katolska kyrkan. Han fick så småningom ekonomisk hjälp till en landstigning i Norge 1531 och ett försök att via Bohuslän återerövra Danmark. Han blev emellertid svekfullt tillfångatagen vid en förhandling och hölls till en början i fängsligt förvar på Sönderborgs slott. Där

fick hans gamle antagonist Knud Pedersen Gyldenstjerne tillfälle att vedergälla kungen för vad han själv hade fått utstå i samband med Dyvekes död. Med egen hand ryckte han konungen i skägget och slet av honom det gyllene skinnets ordenskedja. År 1549 överfördes Christiern till Kalundborgs slott, där hans behandling blev betydligt mildare. Han avled år 1559.

Bland dem som flydde med Christiern 1523 var även den tidigare borgmästaren Hans Mikkelsen, kungens rådgivare. Han biträdde kungen i ett bibelöversättningsarbete, deltog i militäraktionen i Norge 1531 och återvände efter Christierns gripande till Nederländerna, där han avled 1532. Han förblev hela livet sin herre och konung trogen.

Ätten

Kejsar Karl hade haft vissa tankar om att systersonen Hans en gång skulle kunna bestiga Danmarks tron. Emellertid insjuknade Hans häftigt under ett uppehåll i Regensburg och avled 1532, samtidigt som hans fader fördes som fånge till Sønderborgs slott. Därmed tappade kejsaren allt intresse för det oldenburgska huset.

Christierns och Elisabeths dotter Dorothea blev förmäld med kurfursten Friedrich II av Pfalz. Denne gjorde under grevefejden vissa försök att på militär väg återföra Christiern II till makten. Försöket misslyckades dock. Dorothea överlevde sin man i många år och dog barnlös år 1580.

Kungaparets andra dotter, den högt begåvade prinsessan Christine, blev först gift med den äldre och svårt sjuke hertigen Francesco Sforza av Milano och efter dennes död med hertig Frans av Lothringen. Hon skänkte den senare tre barn, sonen Karl och döttrarna Renata och Dorothea. Hennes andra gemål avled redan 1545. Hon behöll ända till sin död 1590 drömmen om att lyckas återerövra den danska tronen till den äldre grenen av det oldenburgska huset. Hennes planer blev efter hand allt mindre realistiska, men det kan vara värt att följa hennes tankar och strävanden.

I Danmark hade Frederik I avlidit 1533. Ett inbördeskrig utbröt, i det att borgerskapet och bönderna med Lübecks hjälp sökte återgiva tronen till Christiern II. Mot detta parti stod adeln, som med stöd av Gustav Vasa och trupper från Holstein-Gottorp 1534 lyckades uppsätta Fredrik I:s son Christian på tronen. Inbördeskriget, som gick till historien under namnet grevefejden, slutade 1536. Den nye kungen bar som regent namnet Christian III.

Att fadern Christiern II var ett förbrukat kort insåg Christine snabbt. Sedan Christierns son Hans avlidit 1532 stod systemen Dorothea närmast i tur som tronpretendent. Hennes gemål, kurfurst Friedrich, försökte förgäves bidra till att störta Christian III under grevefejden. Han avled 1556 och sedan återstod för Christine att förmå den obegåvade och initiativlösa systemen Dorothea att för egen del avstå från dynastiska anspråk i Danmark. Christine löste ut sin äldre syster ur rangordningen med pekuniära medel.

I Danmark avled Christian III 1559, samma år som kusinen Christiern II. Till hans efterföljare valdes hans äldste son Frederik. Denne, som var född år 1534, uppsteg som 25-åring på tronen under namnet Frederik II. Han var då ogift.

En av Christines planer gick ut på att störta Frederik II genom en militär aktion. Hon försökte intressera såväl sin morbror, kejsar Ferdinand, som sin kusin, kung Filip II av Spanien, för att stödja ett anfall mot Danmark, medan Frederik var upptagen av krig mot Erik XIV och huvuddelen av hans militära förband var engagerade i strider öster om Öresund. Hennes dröm var att bli en ny Margareta, drottning av Danmark, Norge och Sverige.

Andra planer gick ut på att genom lämpligt äktenskap ändra maktstrukturen i Norden. Själv var hon i fyrtioårsåldern och nybliven farmor och knappast längre attraktiv på äktenskapsmarknaden. Men hennes dotter Renata kunde vara desto mer användbar. Hon var född 1544 och under det oroliga 1560-talets första skeden ännu ogift, därtill berömd för sin skönhet. Förhandlingar bedrevs dels med Frederik II, dels med Erik XIV om ett äktenskap med Renata. I båda fallen drog förhandlingarna ut på tiden. Christine ställde höga maktanspråk. Samtidigt hade båda kungarna länge visat större intresse för mätresser än för tilltänkta jämbördiga gemåler. Frederik hade sedan tiden före tronbestigningen ett varaktigt förhållande med en adelsdam Anne Hardenberg och detta förhållande kom att bestå till in på början av 1570-talet. Anne Hardenberg hade goda kontakter med såväl änkedrottning Dorothea som Frederiks syster, kurfurstinnan Anna av Sachsen. Frederik hade länge planer på ett äktenskap med Anne Hardenberg men måste avstå därifrån på grund av det motstånd som restes av adeln. Erik XIV fick ett raserianfall som övergick i rent vanvett när förhandlingarna med Christine bröt samman. Han legaliserade i stället sitt förhållande med Karin Månsdotter och blev kort därefter avsatt. Christine föll efter för Renatas böner att äntligen få bli gift. År 1567 slöts kontrakt om

äktenskap mellan Renata och hertig Wilhelm V av Bayern. Påföljande år firades bröllop mellan dem. System Dorothea, som var lätt vanför, kom aldrig att utnyttjas i spelet. Hon blev 1576 gift med hertig Erich II av Braunschweig-Lüneburg. I fortsättningen kunde Christines drömmar om Danmark endast förbli drömmar.

Som Christines medhjälpare i ränkspelet kring Danmarks tron hade en adelsman vid namn Peder Oxø fungerat. Denne var brorson till den Torben Oxø som Christiern II hade låtit avrätta. Peder Oxø hade efter tvister om gods råkat i onåd hos Frederik II och drivits i landsflykt. I sina ekonomiska svårigheter efter kriget med Sverige såg sig emellertid Frederik II nödsakad att 1566 återkalla den ekonomiskt högt begåvade Peder Oxø. Denne återfick sina gods och utnämndes 1567 till rikshovmästare. Som sådan bragte han ordning i allt inom riket, finanserna, förvaltningen, flottan, öresundstullen. Han verkade med konungens förtroende ända till sin död 1575 och kom på detta sätt att lämna Christine och hennes planer åt sitt öde. Den danska tronen skulle förbli besatt av avkomlingar till Frederik I, Christiern I:s yngre son.

Kungen och kvinnorna inför eftervärlden

Christiern II var en kung av sin tid. Han tillhörde samma epok som Cesare Borgia och Niccolò Machiavelli i Italien. Svek, bedrägerier och likvidationer accepterades om de kunde gagna staten – och fursten. Christierns eftermäle är icke gott och hans livsöde har icke fångslat eftervärlden. Så mycket mera har denna ägnat sig åt den grupp av kvinnor som omgav honom.

De historiska källorna har icke mycket att förtälja om Christierns och Dyvekes gemensamma liv. Dock synes förhållandet mellan dem ha varit mycket gott. Endast Dyveke tycks ha kunnat framkalla varaktigare varma känslor hos kungen. Mot modern och även sin gemål uppträdde han ofta kallsinnigt och besvarade icke alltid på ett värdigt sätt deras känslor. Om Dyvekes person vet vi i själva verket mycket litet. Uppenbarligen har kungen verkligen älskat henne, och uppenbarligen har hans kärlek varit besvarad. Bindningen mellan kungen och Dyveke var så stark att kungen för hennes skull distanserade sig från sin tidigare kansler Walkendorff. Och kungen tog 1516 t.o.m. risken att allvarligt stöta sig med det mäktiga huset Habsburg, allt för Dyvekes skull. Hon måste ha varit värd att älska.

Christiern II möter icke ofta som centralgestalt i skönlitteraturen.

I sen tid uppträder han som en mörk och delvis bisarr sammanhållande bakgrundsgestalt i Johannes V. Jensens trilogi *Kongens fald* (1900-1901). Dyvekes romantiska kärlekssaga har däremot tilldragit sig flera kompositörers och skönlitterära författare intresse. Här är att nämna P. A. Heises romanscykel *Dyvekes sange* till text av Holger Drachman (1879), Johan Bartholdys opera *Dyveke* till text av Einar Christiansen (1899) och Kaj Munks drama *Diktatorinden* (1938).

Holger Drachmann skrev *Dyvekes sange* 1878 och lämnade dem strax till kompositören P. A. Heise för tonsättning. Texten publicerades under rubriken "Dyvekes viser" i Drachmans lyriska arbete *Ranker og roser* 1879. Skalden ikläder sig Dyvekes roll och låter henne sjunga om sina känslor och tankar. Fem av sångerna lokaliseras till Bergen och förknippas med händelserna där, kanslern synes, prinsen kommer, Dyveke drömmer om kärlek och lycka:

Vildt, vildt suser Blæsten,
Sommer er næsten draget af Land;
Mod Bryggerne skvulper det sortnende Vand –
Jeg saa´ han paa Bryggen, den kongelige Mand.

Hans Øje var dybt som Fjorden derude; –
Jeg kunde mig sænket derned.
Paa Brystet det brede laa Fløjelets Pude; –
Jeg kunde mig hvilet derved.

For Foden jeg kunde ham falde med Suk
Og smile, om Haanden min Pande strøg.
De sagde saa ofte, at Duen var smuk, –
Nu véd jeg først hvem der er Høg.

Vildt, vildt suser Blæsten,
Hvem der ved Festen i Aften var med!
Jeg blev vel paa Tærskelen staaende ræd –
Og dansed dog gerne af Sted, af Sted.

Fem sånger lokaliseras till Själland. I de sista sångerna skymtar döds-
aningar och t.o.m. dödslängtan hos Dyveke, men hon kommer raskt när
konungen kallar:

Det stiger, det stiger, det stiger herop;
Bækken vandrer mod Fjældet.
Det er uhørt Leg; er jeg ældet? o nej,
Jeg er fældet paa Vej,
Jeg er angst for mit Liv,
Kunde dø for min Kniv;
Hvor er Kongens Dyveke henne? –
Véd ej, kan ej selv hende kende.

Se, nu er Sommeren kommen,
Kirsebærsfrugten er moden;
I Havens snirklede Gange
Flytter jeg Silkefoden.

Se, nu er Sommeren kommen,
Trærnes Frugt er moden,
Sommeren har sine Storme,
Frugterne drysses for Foden.

Fy, vilke stygge Tanker.
Vinden faar vifte dem ud,
Vinden faar slutte min Vise.
Dér kommer Slotsherrens Bud!

Romanserna var tänkta som inledning till ett stort drama om Christiern II, vilket Drachmann hade påbörjat. Paul Rubow menar sig hos Drachmanns Dyveke kunna finna drag av hans blivande hustru Emmy, medan Drachmanns Christiern skulle spegla drag av skalden själv. De sköna dikterna kan dock med fördel läsas och sångerna höras för sin egen skull, utan sidoblickar på skaldens privatliv.

Einar Christiansen publicerade texten till operan *Dyveke* i bokform 1899 men den utarbetades redan 1893. Bokens titel var *Dyveke. Tragisk Opera i tre Akter med et Forspil. Af Einar Christiansen (Musikken af Job. Bartholdy)*. Förspellet antyder händelserna i Bergen men är närmast en kärleksduett mellan Dyveke och prinsen (Christiern). Sigbrit förhåller sig helt passiv. Operans tre akter utspelas sedan i Köpenhamn då Christiern blivit kung. Sigbrit är redan en mycket mäktig person. Slottsherren Torben Oxe och en munk söker var för sig förgäves locka Dyveke på avvägar. Dramat slutar med att munken, som drivs av ett

häftigt begär efter Dyveke, ger henne förgiftade körsbär att äta. Dyveke dör i kungens armar.

Kaj Munks drama *Diktatorinden* utarbetades 1937 men förelåg efter författarens död endast i tre maskinskrivna versioner. Förspelet hade dock tryckts separat 1938. Dramat uppfördes första gången på Det Kongelige Teater i november 1938. Först 1948 trycktes det i sin helhet i *Mindeudgave*.

Även om kärleken mellan Dyveke och Christiern står i centrum i Munks drama handlar detta likväl mera om Sigbrit än om Dyveke. Torben Oxe framställs som en skurk alltifrån dramats början till dess slut. Det blir Sigbrit som får konungen att inse att han av dynastiska skäl måste ingå ett politiskt värdefullt äktenskap och som ser till att hennes planer går i fullbordan. Hon förstår att enda lösningen på problemet är att Dyveke försvinner. Samtidigt som hon har nått en mycket stark maktposition i riket fullföljer hon det försök till mord på Dyveke som Torben Oxe hade inlett och som hon hade genomskådat. Dyveke äter de förgiftade körsbären och somnar lugnt in med modern vid sin sida. Dramat mynnar ut i att den diktatoriska huvudpersonen väljer sorgen framför att släppa makten.

Den ömsesidiga kärleken mellan Christiern och Dyveke är ett grundmotiv hos författarna Holger Drachmann, Einar Christiansen och Kaj Munk. Ingen historieforskare har bestritt tanken på en stark bindning mellan Christiern och Dyveke.

Om Dyvekes död finns olika meningar och fältet är allttjämt fritt för gissningar och antaganden. Man kan icke bortse från möjligheten av att Dyveke dog en naturlig död, t.ex. i en akut blindtarmsinflammation. Men samtidigt var situationen vid tidpunkten för hennes frånfälle så laddad med sprängstoff att vad som helst kunde hända.

Såväl kungen som Sigbrit och kanske även Dyveke måste ha insett att situationen med en älskarinna vid sidan av en drottning av huset Habsburg var ohållbar. Och på hösten 1517 hade en ny omständighet tillkommit. Drottningen var gravid! Därmed hade hennes ställning förstärkts. Fick hon en son, skulle denne som ättling till såväl oldenburgare som habsburgare bli en mycket stark tronpretendent i valriket Danmark.

Att Dyveke insåg det vanskliga i situationen markerar Drachmann i sina romanser. Hur Dyveke på olika sätt ansattes av män i hennes omgivning har Christiansen markerat i sin operatext. I Munks drama litar hon helt till kungen, kommer t.o.m. i konflikt med modern. En

tanke att Dyveke själv skulle ha sökt döden finner icke stöd i det bevarade källmaterialet.

Kungen, som måste ha känt konflikten starkare än någon annan, tycks icke ha kommit fram till någon lösning av problemet. Ingenting tyder på att han bar någon skuld i Dyvekes död.

Torben Oxes roll i dramat förblir oklar. I det historiska materialet framstår han som en rå och brutal människa redan innan han blev befälhavare på slottet. Men man kan verkligen fråga sig om han på egen hand vågat göra otillbörliga närmanden till konungens älskarinna. Möjligen kan man antaga att han skulle kunna räkna med stöd från drottningens anförvanter om han på ett eller annat sätt kunde skilja Dyveke från kungen. Dramatikerna har valt att göra honom till en lekboll för sina egna lustar. Den suspekta munk som får spela en så ödesdiger roll i Christiansens opera är en fri uppfinning av författaren.

Sigbrits gestalt är på en gång komplicerad och fantasieggande. Var hon från början helt enkelt en kopplerska? Hade hon ängsligt bevakat sin vackra dotters dygd för att kunna sälja henne så dyrt som möjligt? I så fall lyckades hon i sitt uppsåt. Men Sigbrits förhistoria är dunkel. Kaj Munk låter Dyveke fråga Sigbrit vem som var hennes far. Sigbrit undviker att svara. Författaren låter sedan Sigbrit berätta för kungen att Dyveke är en nederländsk horunge, född av en gammal småhandlerska, som för en gångs skull var dum och fick lust att vara med i leken – och som lät sig narra av en lusfattig adelsman, som bara ville ha hennes pengar och som fick pengarna och försvann.

Det förefaller icke otroligt att Sigbrit, som Lauritz Weibull antog, var av nederländsk patricierfamilj. Hennes insikter i ekonomi, som i hög grad kom till användning i kungens tjänst, tyder på att hon hade både utbildning och erfarenhet i ekonomiska angelägenheter. Hon kan mycket väl ha varit dotter till en framstående affärsman, varit honom behjälplig i hans verksamhet men fallit för en förförare. Hon har måst lämna fäderneslandet och slå sig fram på egen hand i Bergen. Därav hennes verksamhet i ett yrke som var under hennes tidigare stånd. Hon måste samtidigt ha burit på en dold bitterhet, som kom till utlopp i hennes verksamhet i kungens tjänst.

Var Sigbrit delaktig i eller ansvarig för Dyvekes död? Så framställer Kaj Munk saken i sitt drama. Om så verkligen var fallet, avledde hon alla misstankar genom att utmåla Walkendorff som den ytterst skyldige, den som gick burgundiska hovets ärenden. Men kungen tvekade

icke att när han drevs i landsflykt bege sig just till det burgundiska hovet. Gåtorna kvarstår.

Elisabeths levnad behandlas monografiskt av prästmannen G. Jørgensen i arbetet *Dronning Elisabeth af Danmark*. Verket utkom 1901 till 400-årsdagen av Elisabeths födelse och är rent historiskt. Det understryker att drottning Elisabeth var en renhjärtad och religiös kvinna som troget stod vid sin makes sida i hans svårigheter och som lojalt kämpade för hans sak i det storpolitiska spelet.

Kungaparets dotter Christine och hennes intrigspel har behandlats av en rad forskare, däribland Ingvar Andersson och Poul Colding. Christine och hennes livsöde har dessutom behandlats i flera historiska romaner. Helle Stangerups roman *Christine* innehåller en mycket fyllig bibliografi rörande Christine.

Christian IV:s tid

Bakgrund

Christian IV föddes den 12 april 1577 som son till kung Frederik II av Danmark och Norge i dennes äktenskap med kusinen Sophie av Mecklenburg-Schwerin. Frederik hade icke gjort sig någon brådska med att träda i brudstol. När äktenskapet ingicks 1572 var brudgummen 38 och bruden endast 15 år. Drottning Sophies fader hette Ulrich, och namnet Ulrik återkommer sedan bland Frederiks barn och barnbarn, i det senare fallet bland Christian IV:s barn med olika kvinnor.

Frederik och Sophie hade sju barn. Äldst var dottern Elisabeth, som föddes 1573 och blev förmäld med hertig Heinrich Julius av Braunschweig. Hon var det av syskonen som Christian kom att ha mest kontakt med. Därefter följde Anna som föddes påföljande år och 1589 förmäldes med kung Jakob VI av Skottland, senare mera känd som Jakob I av England. Christian, som var det tredje barnet i ordningen, valdes redan 1584 till tronföljare. Efter honom föddes påföljande år sonen Ulrik, som blev hertig, titulärbiskop i Slesvig och 1603 biskop i Schwerin. Döttrarna Augusta och Hedevig föddes år 1580, resp. 1581 och förmäldes med hertig Johan Adolf av Slesvig-Holstein-Gottorp, resp. kurfursten Christian II av Sachsen. Yngst i syskonskaran var sonen Hans, född år 1583. Avsikten var att han skulle ingå äktenskap med den ryska tsardottern Xenia. Han avreste till Moskva men insjuknade där och avled endast 19 år gammal.

Frederik II dog redan 1588 och efter hans död utspelade sig en strid

mellan änkedrottning Sophie och riksrådet om tronföljarens uppfost-
ran. Rådet vann kampen och en viss Hans Mikkelsen – ej att förväxla
med Christiern II:s trofaste rådgivare med samma namn – blev en god
och plikttrogen lärare för den blivande härskaren.

År 1596 kröntes Christian till konung. Med riksrådet, som bestämt
om hans uppfostran, skulle han senare få svårt att samsas. Däremot fick
han aldrig några svårigheter med syskonskaran.

I politiskt hänseende kan Christian IV:s regeringstid sägas bestå av
två perioder, framgångens tid (1596–1625) och motgångens tid (1625–
1648). Gränsmärken är kröningen i augusti 1596, en ridolycka den 20
juli 1625 och dödsfallet den 28 februari 1648. Under framgångens tid
företog han talrika resor inom sitt rike, grundade städer, byggde kyrkor
och slott. När Oslo förstördes genom en våldsam brand tog han själv
på ort och ställe initiativet till uppbyggandet av en helt ny stad, väster
om den brunna stadskärnan. Den nya staden fick namnet Christiania.

Christian nöjde sig ingalunda med den inre utvecklingen. Han ville
komma till en uppgörelse med ärkefienden Sverige. Frågorna om
öresundstullen och om tullfrihet låg och gnagde och år 1611 fann han
tiden mogen för krig. Tidpunkten var ur flera synpunkter väl vald.
Danmarks finanser var goda och Sverige regerades av en åldrig, slagrörd
kung. Tronföljaren hade ännu inte fyllt 17 år. Christian var framgångs-
rikast i början av det s.k. kalmarkriget. Efter Karl IX:s död fick han
emellertid en farligare motståndare i den militärt högt begåvade
Gustav Adolf. Freden i Knäred, som slöts 1613, medförde vissa vinster
för Danmark, även om inget militärt avgörande hade nåtts. Personligen
hade Christian visat mod och passabla om än icke stora fältherre-
talanger.

För att balansera det mäktiga riksrådet slog Christian in på en
märklig linje. De döttrar han fick med Kirsten Munk gifte han bort
med unga lovande adelsmän som han snabbt förlänade riksråds värdig-
het. Han hoppades att på detta sätt kunna luckra upp det motstånd han
ofta mötte i rådsretsen. På så sätt uppkom den grupp som skulle
komma att kallas svågerpartiet. Mera därom nedan.

Det blev deltagandet i det trettioåriga kriget som inledde Christians
motgångsperiod. Han råkade redan i början av kriget ut för en svår
olycka, när han med sin häst störtade ned i en djup grop. Hästen dog
i fallet och kungen låg länge medvetslös. Han återhämtade sig långsamt
och det kan ifrågasättas om han efter olyckshändelsen någonsin helt
återvann sina fysiska och psykiska krafter. Kriget slutade med fullstän-

diget nederlag för danskarna, och det var endast på politiska grunder som Danmark i stort sett kom undan med blotta förskräckelsen.

Värre gick det i kriget 1643–45. En politiskt oklok diplomati från dansk sida hade irriterat den svenska statsledningen, och Sverige gick utan krigsförklaring till angrepp, i första hand genom Lennart Torstensons ockupation av Jylland. Christian fick tillfälle att visa sitt stora personliga mod i sjöslaget vid Kolberger Heide den 1 juli 1644, där han allvarlig sårad fortsatte att själv leda striden. Men kriget slutade med nederlag för Danmark till sjöss och lands, och i freden i Brömsebro fick Danmark avträda en stor och värdefull del av sitt landområde till Sverige. Dansk chefsförhandlare hade varit kungens svärson Corfitz Ulfeldt. Dennes motpart hade varit ingen mindre än Axel Oxenstierna, danskhatare och statsman av osedvanliga mått. Christian vägrade först att underteckna fredstraktaten men måste till sist ge vika för Corfitz Ulfeldt.

Under Christians sista år, då krafterna svek honom, lyckades svärsonerna ("svågerpartiet") tillskansa sig det mesta av makten i riket. Främst bland dem stod rikshovmästaren Corfitz Ulfeldt, som i kraft av sitt ämbete var kungens ställföreträdare.

Människan Christian IV kan karakteriseras med ord som livsglädje, livslust, livshunger. Hans aptit på livets alla sidor var enorm. Han älskade att rida och jaga. Han företog farofyllda och strapatsrika resor till lands och sjöss. Han icke blott grundade städer och byggde kyrkor och slott, han köpte konst och uppskattade musik. Han regerade, styrde och ställde i smått som stort. Han var en väldig dryckeskämpe. Han älskade krig. Och han älskade kvinnor.

Denna livslust hade sina negativa sidor och fick sina konsekvenser. Christian hade ingen mera utpräglad politisk begåvning. På det politiska planet var han mycket underlägsen sin yngre svenska kollega och nästkusin, Gustav II Adolf, som dessutom vid sin sida hade en av de största politikerna i Nordens historia, Axel Oxenstierna. På krigskonstens område hade han oturen att få mäta sina krafter med två verkliga fältherrebegåvningar, Tilly och Wallenstein, som till råga på allt mötte honom samtidigt. Inrikespolitiskt fick han brottas med rådsaristokratien, som ofta motarbetade hans planer. När Christian tillträdde regeringen var rikets finanser goda och kungens och kronans intäkter betydande. Men kungen skulle komma att allvarligt försämra rikets och kronans finanser, och betydande landområden skulle få avträdas till Sverige. Danmarks storhetstid skulle gå mot sitt slut.

Hur lyckan än växlade bestod två drag hos kungen: han var en pliktmänniska, och han var en modig man. Christian IV skrev mycket. Han skrev mängder av brev med egen hand. Han förde en kombinerad dagbok och kassabok. Hans egenhändiga brev gavs ut i åtta volymer 1878–1947 av C. F. Bricka, J. A. Fredericia och J. Skovgaard . Han var som en öppen bok. Eftervärlden har lärt känna honom bättre än flertalet monarker i svunnen tid. Han var med sina fel och förtjänster ett barn av sin tid. Men han tog allvarligt på sin uppgift som Danmarks kung. Han var impulsiv och arbetsam men också långsint. Han uppfyllde sina plikter som familjeöverhuvud och barnafader, han sörjde för de sina. Livsglädjen försvann under de två sista årtiondena av hans levnad men livshungern bestod. Livsledan infann sig först under hans allra sista levnadsår.

Dynastien

Christian ingick äktenskap den 27 november 1597 med Anna Cathrine av Brandenburg. Denna var född den 26 juni 1575 i Wolmerstadt nära Magdeburg som dotter till sedermera kurfursten Joachim Friedrich av Brandenburg och hans gemål, markgrevinnan Catrine av Küstrin. Äktenskapet var ett rent resonemangsparti. Bruden motsvarade alls icke kungens krav på blodfulla kvinnor. Anna Cathrine synes ha saknat alla mera påtagliga företräden eller talanger, hon var blek och stillsam, enkel i sin livsföring och präglad av religiositet. Uppfostrad i den protestantiska läran kom hon i viss mån att dragas mot kalvinismen. Hon födde pliktskyldigast sin make sex barn, av vilka tre avled i späda ålder medan tre söner, Christian, Frederik och Ulrik, välbehållna nådde vuxen ålder. Anna Cathrine var en god hustru, hon lärde sig danska språket och följde gärna sin make på resor. När Christian under kalmarkriget drabbades av en av fältlivets sjukdomar, företog hon en strapatsfylld och farlig resa för att bispringa honom.

I övrigt hade de två helt väsensskilda makarna icke mycket gemensamt. På våren 1612 insjuknade drottningen, mottog nattvarden och avled stilla den 29 mars. Hon hade då ännu icke fyllt 37 år.

Makarnas son Christian föddes 1603. Han valdes redan vid fem år ålder till tronföljare. Kungen slösade mycken omsorg på hans uppfost-
ran och på hans välbefinnande och han betecknades ofta som den utvalde. År 1634 förmäldes han med prinsessan Magdalena Sibylla av Sachsen. Prinsen hade emellertid icke någon stark kropps-konstitution, och han förstörde i grunden sin hälsa genom omåttlighet i mat och

dryck. Han avled under en av kungen bekostad rekreationsresa år 1647.

Den till levnadsåldern sex år yngre sonen Frederik stod närmast i tur att väljas till tronföljare. Fadern hade 1634 lyckats få honom utsedd till ärkebiskop i Bremen och och påföljande år även till biskop i Verden. Till följd av kriget mot Sverige 1643–1645 och freden i Brömsebro gick dessa episkopat honom förlorade. 1647 avsade sig Frederik alla anspråk på episkopaten i förhoppning om att bli vald till tronföljare. Men detta skulle icke komma att ske utan politiska komplikationer.

Den tredje sonen, Ulrik, var den mest begåvade av sönerna. Han fick en vårdad uppfostran och blev redan som minderårig innehavare av några höga kyrkliga befattningar i tyska stift. Dessa förlorade han dock på grund av den politiska utvecklingen. Han gjorde sedan snabbt karriär som officer, blev general av kavalleriet och överste och chef för ett infanteriregemente. Han deltog även i det politiska spelet i Tyskland men blev 1633 nedstucken av en soldat vid ett besök i det kejserliga lägret i Schweidnitz. Försök hade gjorts att förmäla honom med Gustav II Adolfs dotter Kristina, men dessa försök hade strandat på Axel Oxenstiernas bestämda motstånd.

Frillor

Samtidigt som kungen inom ramen för sitt äktenskap vårdade sig om ätten Oldenburgs fortbestånd, plögade han umgänge med en ofrälse älskarinna Kirsten Madsdatter, dotter till Köpenhamns borgmästare Mathias Hansen. Denna födde honom en son den 3 februari 1611, dagen efter det drottningen hade nedkommit med sonen Ulrik. Den utom-äktenskaplige sonen fick namnet Christian Ulrik och tillades det adligt klingande namnet Gyldenløve. Efter drottningens död påföljande år flyttade Kirsten in på det kungliga slottet. Hennes vistelse där blev dock icke långvarig. Hon avled efter en kort tid utan känd dödsorsak.

Kungen sörjde väl för Christian Ulriks uppfostran och kom att använda honom i diplomatiska värv. Kungasonen blev spansk överste och stupade i striderna i Tyskland 1640.

Efter Kirsten Madsdatters död fann kungen snart en ny älskarinna, Karen Andersdatter. Denna var dotter till en skrivare Anders Hansen på Bremerholm och säges ha varit förlovad med en prästman. Kungen förälskade sig i henne, och efter en bröllopsfest, där kungen dansat med den unga kvinnan, förde han henne hem till slottet i början av år 1613. Karen födde honom samma år en dotter som fick namnet Dorothea Elisabeth. Flickan dog redan vid två års ålder. Möjligen födde hon

ytterligare en dotter. Vidare fick hon 1615 en son som döptes till Hans Ulrik, liksom halvbrodern Christian Ulrik med tillnamnet Gyldenløve.

Karen Andersdatter lämnade hovet när kungen vid utgången av 1615 ingick ett morganatiskt äktenskap med Kirsten Munk. Hon tilldelades 1616 ön Ven för sitt underhåll och fick därjämte en årlig pension samt senare även ett par gårdar i Köpenhamn. Kungen hade plikt känsla.

Femton år efter det hon skilts från kungen fick Karen Andersdatter lust att ingå äktenskap. Kungen blev rasande. Han kunde icke förlika sig med tanken på att en kvinna som en gång varit sin konungs älskarinna skulle ingå äktenskap med en annan man. Han uppdrog åt sin svärson Corfitz Ulfeldt att på alla sätt förhindra det planerade äktenskapet. Vidare frantog han Karen intäkterna av ön Ven. Dessa skulle i stället tillfalla sonen Hans Ulrik. Äktenskapet kom heller aldrig till stånd och kungen försonade sig med den avlagda älskarinnan.

Hans Ulrik uppfostrades delvis samman med sin äldre halvbroder Christian Ulrik. Efter studier i Sorø följde han hertig Frederik på en resa till Frankrike 1629. Efter några års hovtjänst utnämndes han 1640 till underamiral. Han skulle på en sjöresa från England till Spanien under visas i navigation men hade enligt sin lärare "intet Hoved eller Ingenium dertil." Han deltog mot sin faders vilja en tid i hovlivet i Madrid, där han fann sig väl till rätta. År 1641 utnämndes han till läntagare på Kronborg och ingick samma år äktenskap på Köpenhamns slott med Regitze Grubbe. Påföljande år förlänades han ön Ven. Han avled av okänd anledning 1645, en kort tid innan han skulle fylla 30 år.

Kirsten Munk

Sommaren 1615 träffade Christian Kirsten Munk, den kvinna som skulle komma att betyda mer än någon annan människa i hans liv. Om henne skriver Svend Ellehøj i *Danmarks Historie* 1977 att hennes tilltalande drag uteslutande tycks ha varit de yttre. Det skulle ha varit hennes ljusa, fylliga skönhet och hennes livsglada, charmerande framträdande i lek och dans som hade fånglat kungen. Härutöver kunde knappast något annat än hennes erotiska lidelsefullhet ha verkat tilldragande på honom. Djupare andliga intressen tycktes hon inte ha ägt, och i hennes karaktär var det svårt att finna tilltalande drag. Hon var i grund och botten egoistisk och girig, ojämn till lynnet, taktlös och ondskefull i sitt umgänge med människor.

Kirsten Munk föddes år 1598 som enda barn till den åldrande

ståthållaren Ludvig Munk och Ellen Marsvin. Faderlös vid fyra års ålder kom hon att uppfostras av modern och helt präglas av denna.

Som änka efter sitt första äktenskap ingick Ellen Marsvin 1607 ett nytt äktenskap men blev fyra år senare ånyo änka. Härsklysten och viljestark kom hon sedan hela sitt liv att ägna sig åt godsförvaltning och egendomsförvärv och hon dog som en rik kvinna. Hon tillvaratog på allt sätt sin dotters intressen och fostrade hennes barn – mera hårdhänt än kärleksfullt. För kung Christian blev hon en god rådgivare i privatekonomiska ting. Dottern ärvde hennes egendomar och lärde sig efter hand privatekonomiens svåra konst. Hon dog ej heller utblottad.

Christian blev uppenbarligen allvarligt förälskad i Kirsten Munk. Han var fullt på det klara med att Kirsten inte kunde bli Danmarks drottning. Tiden fordrade att en drottning skulle ha furstlig börd. Men det fanns äktenskap till vänster. Företeelsen morganatiska äktenskap är äldre än termen. Kungen skriver till Kirsten:

”Jeg bekender for hvermand med dette brev, at jeg har udvalgt mig til ægte staldbroder ærlige og velbyrdige jomfrue, Kirsten Munk Ludvigsdatter, som jeg vil leve og dø sammen med, så at ingen skal adskille os, før den almægstige Gud adskiller os ved den timelige død.

Jeg vil også forsørge hende med et af kronens len, som hun skal besidde kvit og frit efter min dødelige afgang, så længe hun lever. I al den tid vi lever sammen, da vil jeg forsørge hende med alting og leve således med hende, at hun skal have årsag til at takke mig. Skrevet på Lundegård, den 23. august 1615.

Din hjertens allerkæreste herre

Christian”

Vid ett normalt kungaäktenskap fastställdes i förväg hemgift, morgongåva och livgeding. I detta fall var det icke tal om någon hemgift, men morgongåva och livgeding utlovades. Redan dagen efter följde ett kärleksbrev, där den unga kvinnan kallades ”Hjertens allerkæreste hjerte” och ”allerkæreste mus”. Kärleksbrevet fortsatte på hösten men Ellen bevakade tills vidare sin dotters oskuld. Dragkampen eller uppgörelsen mellan kungen och Ellen blev hård. Först den 31 december 1615 skrev kungen i sin dagbok: ”... kom jomfru Kirsten Munk til mig udi ægteskab.”

Det skulle bli ett segdraget spörsmål vad det var för slags äktenskap som hade ingåtts eller om det över huvud taget hade ingåtts något äktenskap. Betydde kungens dagboksanteckning endast att han äntli-

gen kom i säng med Kirsten? Eller menade han att ett verkligt äktenskap – privaträttsligt men icke statsrättsligt – hade ingåtts? Inga som helst bevarade dokument ger vid handen att någon kyrklig vigsel ägt rum eller att kyrkan på annat sätt gett sin välsignelse. Den unge kungen ansåg sig kanske kunna sätta sig över sådana juridiska futiliteter. Hans ord var ju lag i hans sätt att se.

Men samtiden var icke övertygad om att äktenskap förelåg. Det skulle i framtiden bli en angelägenhet av största vikt för Kirsten Munks svärsöner att få äktenskapet erkänt. Blev så icke fallet, gällde Kirsten Munks barn med tidens betraktelsesätt och ordval för horungar. Och därmed vore ställningen undergrävd för såväl svärsönerna som deras efterkommande.

Vad som hände inom Kirsten under de följande åren är icke lätt att dokumentera. Förmodligen var hon i början tjusad av den virile och lysande monarken. Om hon någon gång tänkte eller kände att modern sålt henne till kungen vet vi inte. Men kungen var en krävande äktenskapspartner. Graviditeterna följde i strid ström, inalles föddes tolv barn under tiden 1618–1629. Två av barnen var dödfödda, två dog i späid ålder och åtta växte upp. Kirsten fick ofta befinna sig på resande fot, barnen föddes på olika platser. Själv brydde sig Kirsten icke mycket om barnen, dem överlät hon åt modern att fostra på Dalum.

Uppenbarligen svalnade Kirstens känslor under början av 1620-talet. Hon tycks mer och mer ha kommit att betrakta det sexuella umgänget med kungen som en pliktuppfyllelse. Kungens dryckesvanor kan ha gjort honom mindre tilldragande. Och Kirsten var tio år yngre än kungen.

I mitten av 1620-talet blev situationen katastrofal. Kungen råkade ut för den svåra ridolyckan vid Hameln 1625, efter vilken han knappast helt återställdes. Rollen som sjukvårdarinna passade Kirsten dåligt. Och påföljande år träffade hon rhengreven Otto Ludwig von Salm-Kürburg-Mörchingen.

Greve Otto Ludwig, f. 1597, var dansk överste och hovmarskalk. Han deltog som regementschef i Christians fälttåg i Tyskland 1625. I juli och augusti förde han ett regemente vid den misslyckade expeditionen till Pommern sommaren 1628. Efter denna avtackades och upplöstes hans förband. I oktober samma år gick han i svensk tjänst och kämpade som överste i kriget i Preussen och Tyskland till sin död 1634.

Mellan greve Otto Ludwig och Kirsten Munk uppstod en het kärlek som ingalunda hölls hemlig. Kungen fick via rykten höra talas därom

och greps av en våldsam svartsjuka. Mellan de unga tu blev förhållandet intimt i början av 1627, och kungens egen kärlek avlöstes snart av ett livslångt hat till Kirsten. Hennes lycka blev icke långvarig, då greven lämnade landet i oktober påföljande år.

Såväl kungens som Kirstens anseende blev lidande av den ryktesflora som kom i omlopp. Kungen sökte lösa problemet på sitt sätt. Han utnämnde i oktober 1627 Kirsten Munk till grevinna av Slesvig-Holstein. Och det utgick order om att det i framtiden skulle bedjas i landets alla predikstolar för kungahuset, för grevinnan och för de kungliga barnen, d.v.s. Kirstens alla barn. Döttrarna skulle tituleras *fröken*, en titel som vid denna tid endast tillkom döttrar i kungliga familjer. Kungen kungjorde på detta sätt förbindelsens karaktär av morganatiskt äktenskap.

Utnämningen förbättrade icke förhållandet mellan Kirsten och kungen. I maj 1628 hade ett flickebarn fötts, som dog i september samma år. Kort därefter gjorde kungen mårtensafton förgäves ett försök att få försoning till stånd vid en familjemåltid. Kirsten var hela aftonen på ett miserabelt humör. När natten kom fann kungen ingången till Kirstens sovrums spärrad av flera sängar. Kirsten hade låtit några anställda kvinnor gå till sängs i hennes sovrums.

Enligt vad kungen senare påstod upphörde därmed allt äktenskapligt samliv mellan honom och Kirsten. Men efter en tid befanns Kirsten åter gravid. Den 1 september 1629 föddes en dotter. Kungen granskade sina minnesanteckningar och fann graviditeten misstänkt lång. Minst 294 dagar! Misstankar om faderskapet hade uppstått redan under graviditeten. Kungen uppehöll sig vid tiden för förlossningen i Holstein. Ellen Marsvin var för en gångs skull icke närvarande vid sin dotters nedkomst. Även hon hade haft misstankar, även om hon icke torgförde dem. Kungen skrev visserligen till Kirsten och lyckönskade henne till nedkomsten, men han bestämde efter en tid att dottern skulle döpas till Dorothea Elisabeth. Detta namn hade tidigare burits av Christians avlidna dotter med frillan Karen Andersdatter. Kirsten Munk och hennes mor förstod symboliken, även om kungen påstod att han endast namngivit barnet efter sin farmor och sin mormor.

I januari 1630 lämnade Kirsten Munk hovet för gott. Hon skulle aldrig mer komma att vistas under samma tak som kungen. Tiden efter den informella skilsmässan kom att präglas av en ömsesidig hatkärlek mellan Christian och Kirsten. I detta spänningsfält var hatet en mycket starkare komponent än kärleken. Hon kom aldrig ur hans tankar, han

aldrig ur hennes. Kungen trakasserade Kirsten genom att ålägga henne reseförbud, besöksförbud, t.o.m. husarrest. Men Kirsten trotsade utan betänkligheter dessa förbud. Hon reste trots kungens förbud nästan som hon ville, hon umgicks med sina barn. Skarpast var reseförbudet 1647, då verklig husarrest förelåg. Kungen tvingades emellertid av svärsönerna att upphäva arresten i samband med förhandlingarna om tronföljden. När kungen påföljande år låg på sitt yttersta, anträdde Kirsten en resa till Köpenhamn för att än en gång få träffa honom, möjligen på kallelse av kungen. Kärleken hade icke helt utplånats av hatet. Kirsten möttes på vägen av budet att döden hade hunnit före henne. Hon brast i gråt och sade: "Hvo skulle have tænkt, at jeg kunde græde for kong Christian?"

Efter Christian IV:s död försökte Kirsten Munk förgäves få taga arv efter honom. Hon uppmuntrade då i stället sin svärson Corfitz Ulfeldt i hans prosvenska politik, och 1655 gav hon Karl X Gustav ett lån på 20.000 riksdaler för hans krigföring. Med sonen Valdemar Christian hade hon mycket besvär, då han på alla sätt sökte pressa henne på pengar. Hon gav honom godset Tåsinge, men ärvde tillbaka detta efter den ogifte sonens död 1656.

Efter skilsmässan från kungen sökte sig Kirsten Munk alltmer till religionen. Hon sammanställde själv år 1648 en bönebok, *Naadens Dørs aandelige Hammer*. Sina sista år var hon sjuklig, och hon avled efter en hjärnblödning 1658.

Kirsten Munks barn

Kirsten Munk födde tolv barn, av vilka åtta nådde vuxen ålder. Till de elva första var Christian med säkerhet fader. Beträffande den sist födda dottern var faderskapet mera diskutabelt.

Första barnet var en dotter, som föddes 1618. Hon fick samma namn som den sex år tidigare avlidna drottningen, Anna Cathrine. Flickan förlovades redan som elvaårig med den 25-årige Frants Rantzau. Denne, som tillhörde en förnäm holsteinsk adelsätt, bekläddes snabbt med höga ämbeten, blev riksråd, ståthållare i Köpenhamn och vid endast 28 års ålder rikshovmästare. Han drunknade emellertid en höstkväll 1632 i slottsgraven till Rosenborg efter ett dryckesslag med konungen. Anna Cathrine hatades av sin mor och uppfostrades hos mormodern Ellen Marsvin. Hon dog själv ett år efter fästmannen i en smittosam sjukdom, sannolikt vattkoppor. Hon blev alltså endast 15 år.

Den andra dottern, Sophie Elisabeth, föddes 1619 och blev mera

älskad av modern, kanske på grund av en viss lynnesgemenskap. Det har sagts om henne att hon alltifrån sin barndom var svårstyrd och avundsjuk. Hennes beteende, som ofta kunde gå över i en farlig våldsamhet, skall ha förbittrat hennes mans liv. Hon ingick äktenskap med guvernören i Glückstadt, sedermera tyske riksgreven Christian von Pentz. Denne betroddes med höga tjänster av Christian IV men blev efter hand svårt alkoholiserad och tidvis sinnessjuk.

Tredje dottern var Leonora Christina, född 1621. Hon förmäldes tidigt med Corfitz Ulfeldt. Deras levnadssagor blev så säregna, att de kommer att behandlas nedan under en egen rubrik i både detta och följande kapitel.

Året efter Leonora Christina föddes sonen Valdemar Christian. Han lyckades under sin 34-åriga levnad stöta sig med både fadern och hans efterföljare Frederik III. Han gick i svensk tjänst och stupade i fälttåg i Polen 1656. Han har beskrivits som fåfäng, lättsinnig och allmänt oduglig. Han skall ha varit grov i sitt uppträdande och stundtals ganska samvetslös.

Dottern Elisabeth Augusta föddes 1623. Hon ingick vid 16 års ålder äktenskap med befallningsmannen på Kalundborg, senare riksrådet Hans Lindenov till Iversnæs. Makarna låg ständigt i strid med varandra, och Elisabeth Augusta blev dessutom ovän med än den ena, än den andra av sina systrar och deras män. Hennes man skrev en gång i början av 1650-talet: "Jeg maa bekende at jeg er bleven gift i en Fandens Maade." Makarna hade urusla finanser med stora skulder och måste sälja flera ärvda gårdar. Med stöd av Hannibal Sehested fick Hans Lindenov en pension 1647. Denna fråntogs honom dock tre år senare av kung Frederik. Politiskt kämpade han för att svärmodern Kirsten Munk skulle erkännas som Christian IV:s äkta gemål. I övrigt spelade han icke någon betydande politisk roll. Efter makens död 1659 fick Elisabeth Augusta en liten pension av Frederik III, och Christian V lät henne behålla denna. Hon avled 1677.

Tvillingsystrarna Hedevig och Christiane föddes 1626. Hedevig äktade 1642 Ebbe Ulfeldt till Ovesholm, vilken var son till en kusin till Corfitz Ulfeldt. Ebbe Ulfeldt blev samma år läntagare i Kristianstad och som generalmajor högste befälhavare i skånska kriget. Han visade sig oduglig som general och fråntogs befälet. Sommaren 1644 lämnade han Skåne och blev läntagare på Ösel. Sedan denna ö avträtts till Sverige blev han i stället läntagare på Bornholm, ett uppdrag som han behöll till efter tronskiftet.

Tvillingsystemern Christiane förmäldes vid 16 års ålder med riksrådet Hannibal Sehested. Denne blev samma år ståthållare i Norge och kom som sådan att utföra en utomordentlig insats för landets inre utveckling. Som ståthållare organiserade och ledde han de norska styrkornas angrepp mot västra Sverige i kriget 1644–1645, det angrepp som i historien kallas hannibalsfejden. Under sin vistelse i Norge lyckades han även för egen del bygga upp en ansenlig förmögenhet. Äktenskapet mellan Hannibal och Christiane var däremot mindre lyckosamt. Han lämnade tidvis sin hustru i pekuniära svårigheter, det har sagts att makarna levde som hund och katt. Christiane låg dessutom ofta i fejd med sina systrar. Hon ärvde gårdar efter sin moder och levde efter makens bortgång i stillhet till sin död 1670.

Så föddes till sist år 1629 Kirsten Munks yngsta dotter Dorothea Elisabeth. Kungen misstänkte ej utan skäl att det icke var han som var barnets fader. Han kallade barnet omväxlande för ”den kasserade fröken”, ”horungen”, ”paradisfågeln”, och ”kramsfågeln”. Kirsten Munk förnekade naturligtvis riktigheten i hans misstankar. De äldre barnen fann det emellertid lägligt att dela faderns uppfattning och bestred Dorothea Elisabeths rätt att dela arv med dem. Mot kungens, moderns och syskonens önskan avlade flickan 1646 nunnelöfte vid augustinerklostret St. Reinholds i Köln. Hon blev så småningom vicepriorinna i klostret, arbetade mycket inom sjukvård och avled själv i en epidemi 1687.

Corfitz Ulfeldt och Leonora Christina

Corfitz Ulfeldt föddes 1606 som son till rikskanslern Jakob Ulfeldt. Av naturen rikt begåvad fick han en vårdad och påkostad uppfostran, vistades utomlands, lärde sig främmande språk med stor lätthet och tillägnade sig en blivande hovmans alla kunskaper och färdigheter. Hemkommen anställdes han vid Christian IV:s hov och trolovades 1630 med kungens och Kirsten Munks dotter Leonora Christina. Bröllopet stod 1636 och samma år blev Corfitz medlem av riksrådet. Påföljande år blev han ståthållare i Köpenhamn. Rikets främsta ämbete, rikshovmästarens, stod samtidigt obesatt, och Corfitz fick snabbt ledningen av hovets och rikets finanser och ett stort inflytande på utrikespolitiken. 1643 blev han rikshovmästare och därmed innehavare av platsen närmast nedanför tronen och rangen av kungens ställföreträdare.

Corfitz Ulfeldt var ännu när han ingick äktenskap en skuldsatt man.

Jakob Ulfeldt, fadern, var icke någon rik man och han efterlämnade 17 barn. Corfitz kom emellertid att som ståthållare och rikshovmästare å det grövsta missbruka sina ämbeten för att bygga upp en privatförmögenhet, och han var vid kungens död landets rikaste man. Sin stora förmögenhet placerade han utom och inom landet i lån och i jordegendomar. Han upphöjdes 1641 till tysk riksgreve.

Efter det för Danmark olyckliga kriget 1643–1645 och freden i Brömsebro föll Corfitz Ulfeldt i onåd hos kungen. Han slöt sig alltmer till den mot kungen oppositionella råds-kretsen. Med hjälp av sina svågrar Hannibal Sehested och Ebbe Ulfeldt byggde han ånyo upp sin maktställning och tvingade till sist kungen till förödmjukande eftergifter. "Svågerpartiet" stod på höjden av sin makt när Christian IV avled 1648 och ny kung skulle väljas. Corfitz var icke helt främmande för tanken att själv bli vald till kung. Under sina resor ute i landet kallade han sig "vicekonge". Hans öden efter tronskiftet skildras i ett följande kapitel.

Kungadottern Leonora Christina var likaledes rikt begåvad. Hon hade tankeskärpa, ett rikt känslorinne och en stark vilja och besatt kreativ litterär och konstnärlig begåvning. Hon ägde en enorm själsstyrka och var dessutom en vacker kvinna. Och hon var medveten om alla sina företräden. När hertig Frederik, den blivande Frederik III, år 1643 ingick äktenskap med den då 15-åriga Sophie Amalie av Sachsen-Lüneburg uppstod strax rivalitet mellan de två kvinnorna. Jämförd med Leonora Christina tedde sig den unga hertiginnan, kungens sonhustru, som en tafatt flicka. Leonora Christina förstod att visa att hon var rikets mest lysande dam. Hos Sophie Amalie växte ett hat fram, ett hat som aldrig skulle slockna eller ens mildras. Som drottning skulle hon en gång få revansch.

Året efter freden i Brömsebro företog Corfitz Ulfeldt i politiskt syfte en stort upplagd resa till Nederländerna och Frankrike. Med på resan följde Leonora Christina och likaså Corfitz älskarinna, borgmästarhustrun Birgitte Deichmann, och ett stort följe av hovfolk. Resan varade över ett år och blev ohyggligt dyrbar för Danmark. Kungen skummade av raseri över detta slöseri, Danmark var efter kriget mycket fattigt. Det politiska resultatet av resan blev mycket magert, men för Leonora Christina blev resan till Paris en triumffärd. Hon bar en klädsel som endast tillkom kungliga personer och hon umgicks på förtrolig fot med änkedrottning Anna, Frankrikes regent.

Mot sin make förblev Leonora Christina en trogen och absolut lojal

hustru, även om bakdantare, däribland hennes egen bror Valdemar Christian, försökte påstå motsatsen. Sin egen makes otrohet hade hon överseende med, hon omfattade t.o.m. makens älskarinna Birgitte Deichmann med sin vänskap.

Att Leonora Christina var medveten om sin makes ekonomiska manipulationer får i dag anses höjt över varje tvivel. Hon var sin make överlägsen i nästan allt, och hon var ofta en inspirationskälla i hans förehavanden. Han rådgjorde med henne i de flesta stycken. Den franske utrikesministern skrev om Ulfeldt att han hade mera esprit än omdöme. Om hans hustru hade han kunnat säga att hon ägde bådadera.

Vibeke Kruse

På nyåret 1629 avskedade Kirsten Munk flera av sina anställda, däribland en kvinna vid namn Vibeke Kruse. Föga eller intet är känt om dennas födelseår eller härstamning. Orsaken till avskedandena antages ha varit att de anställda kunde röja detaljer i Kirstens förhållande till rhengreven Otto Ludwig. Ellen Marsvin upptog emellertid Vibeke Kruse i sin tjänst, och så begav det sig att kung Christian träffade henne, när han på inbjudan besökte Ellen Marsvin på Kærstrup i maj månad 1629. Kungen inledde strax ett förhållande med Vibeke, säkerligen med Ellens goda minne. Detta skedde alltså flera månader innan Kirsten Munks sista barn föddes. Förhållandet med Vibeke kom att vara ända till kungens död 1648. Säreget nog insjuknade Vibeke svårt, när kungen låg på sitt yttersta. Hon dog endast två månader efter kungens bortgång.

Vibeke Kruse födde kungen två barn, sonen Ulrik Christian Gyldenløve (1630) och dottern Elisabeth Sophie Gyldenløve (1633). I gengäld sörjde kungen för Vibekes timliga välfärd. Hon fick 1631 ett årligt underhåll om 300 riksdaler, och detta belopp fördubblades redan påföljande år. 1633 skänkte han henne godset Bramstedt i Holstein, 1636 en gård i Köpenhamn och 1644 en trädgård utanför Østerport.

I övrigt är inte mycket känt om Vibeke Kruse. Hon bodde samman med kungen och följde honom på hans resor. Hon förvärvade efter hand allt större makt över honom. 1645 skrev det franska sändebudet hem att kungen helt lät sig behärskas av den kvinna han hade hos sig.

Vibeke Kruse hade en speciell sak att bjuda kungen på. Hon kunde berätta en mängd intima detaljer om förhållandet mellan Kirsten Munk och rhengreven. Därigenom underhöll hon kungens hat mot Kirsten.

Kirsten Munk och hennes döttrar och svärsöner hyste ett lika

intensivt hat till Vibeke. De beskyllde henne för att ha förträngt Kirsten ur Christians gunst.

När kungen var död, lät Corfitz Ulfeldt genast jaga bort Vibeke Kruse och hennes dotter från Rosenholm och förseglade samtidigt deras kvarlämnade tillhörigheter. Kirsten och hennes anhöriga försökte omedelbart anställa rättegång mot Vibeke. Processförfarandet avbröts genom Vibekes död. Hon begrovs utan ceremonier på en kyrkogård utanför Nørreport.

Christian IV sökte på allt sätt sörja för sonen Ulrik Christians uppfostran och utbildning och skänkte honom gods och penningar. Ynglingen visade sig svår att fostra, och på nyåret 1648 skickades han till Spanien för att gå i krigstjänst. Han tycks trots sin ungdom ha passerat snabbt genom graderna. Redan efter fem år blev han emellertid hemkallad för militärtjänst, detta på grund av det spända läget mellan Danmark och England. Han deltog i kriget mot Sverige 1657 och 1658, förde befäl i Skåne och på Fyn och gjorde en mycket betydande insats i försvaret av Köpenhamn 1658. Han var personligen tapper men hade svårt att samarbeta med andra högre officerare. Han förblev ogift. Det uppges att en utsvävande livsföring bidrog till hans död i december 1658.

Christians dotter med Vibeke Kruse, Elisabeth Sophie, förlovades redan som tioårig med adelsmannen Claus Ahlefeldt och ingick fem år senare äktenskap med honom. Ahlefeldt anförtroddes höga militära befattningar och deltog som överste i striderna mot Gustaf Horn i Skåne. Han stod i skarp motsättning till Kirsten Munk och svågerpartiet och fråntogs senare på Corfitz Ulfeldts bedrivande sitt militära befäl. Frederik III fick emellertid användning för hans militära duglighet, använde honom på framskjutna poster under kriget mot Karl X Gustav och förlänade honom 1669 fältmarskalks grad. Elisabeth Sophie avled redan 1654, äktenskapet var barnlöst.

Christian och hans anhöriga inför eftervärlden

Litteraturen om Christian IV och hans tid är mycket rik. Mer än någon annan kung i Danmark har Christian IV tilltalat eftervärldens fantasi. Christian möter i allt slags litteratur – från brevtgåvor, historiska detaljstudier och översikter till kungssång och studentikosa dryckesvisor. En ofta debatterad fråga är om Christian IV besatt någon statsmannabegåvning. Otvivelaktigt ägde han många statsmannaegenskaper. Men ett ting saknade han – statsmannaklokhet.

Av bestående värde blev en rad nygrundade städer och samhällen samt kyrkor och profana byggnadsverk, framför allt präglade av den holländska senrenässansens och barockens stilideal. Åtskilliga av hans nyskapelser bär eller har burit hans namn, så bl. a. Christiania i Norge och Kristianstad i Skåne. Den oldenburgska ättens fortbestånd tryggades och sidokott från konungens amorösa verksamhet samlades under släktnamnet Gyldenløve.

Christian blev kung vid unga år. Redan från början framträdde han som ledargestalt. Och i kretsen av sina närmaste blev han en naturlig fadersgestalt. Tidens sed var att resonemangspartier i de högsta kretsarna ingicks mellan yngre medelålders män och femtonåriga kvinnor. Det var accepterat att furstar höll sig med älskarinnor samtidigt som de hade att övervaka tukt och sedlighet i lägre samhällsklasser. På sin ålders höst blev Christian alltmer nitisk, när det gällde andras vandel, samtidigt som han sammanlevde med älskarinnan Vibeke Kruse.

I den trängre kretsen var endast Ellen Marsvin till levnadsåren äldre än kungen, och åldersskillnaden dem emellan var endast åtta år. Med iakttagande av etikettens regler umgicks dessa – i vänskap och ovänskap – på jämställd fot. Drottning Anna Cathrine, Kirsten Munk och älskarinnorna var alla avsevärt yngre än kungen. Åldersskillnaden mellan kungen och hans äldsta son med drottningen var visserligen endast 26 år, men åldersskillnaden mellan kungen och Kirsten Munks barn var mellan 41 och 52 år och mellan kungen och Vibeke Kruses barn 53, resp. 56 år.

Eftervärlden har frågat sig varför så många av Christian IV:s barn blev socialt svårangepassade. Av sönerna i äktenskapet med Anna Cathrine blev Christian, den äldste, trots faderns ansträngningar icke en man som syntes lämpad att efterträda fadern som konung. Ej heller sonen Hans Ulrik, som kungen fick med Karen Andersdatter, visade sig begåvad eller stabil. Han dog ung.

Mest påfallande är emellertid problemen med Kirsten Munks barn. Den äldsta dottern dog helt ung och på henne faller ingen skugga. Kirstens yngsta dotter, Dorothea Elisabeth, vars börd icke kan anses helt säkerställd, gick självmant i kloster. Hon blev egentligen aldrig accepterad av någon av sina anförvanter, vilket dock knappast var hennes eget fel. Av Kirstens sex övriga barn var det endast Leonora Christina som visade hög begåvningsgrad och förmåga till lyckligt äktenskapligt samliv. Systrarna Sophie Elisabeth, Elisabeth Augusta,

Hedevig och Christiane levde alla i mindre lyckliga äktenskap med sina män. Sonen Valdemar Christian dog ogift, sörjd av ingen.

Av Vibeke Kruses två barn med kungen var Ulrik Christian användbar som officer men utsvävande i sin livsföring. Dottern Elisabeth Sophie dog ung i ett barnlöst äktenskap.

Det har ansetts att det var olyckligt för Kirsten Munks barn att de kom att fostras hos Ellen Marsvin. Ellen framstår för eftervärlden ingalunda som en varmhjärtad mormoder som hjälpte sin dotter. Likväl går det inte att skylla alla de olyckliga människoödena på miljön. Det måste ha förelegat mindre goda arvsanlag som kunde drabba Christians barn med olika kvinnor. Påfallande goda arvsanlag gjorde sig framför allt gällande hos sonen Ulrik, som föddes i äktenskapet med Anna Cathrine, och Leonora Christina, som var dotter till Kirsten Munk. Av alla barnen var det Leonora Christina som kom att stå kungens hjärta närmast.

Trots Christian IV:s virilitet var det sålunda endast sonen Frederik som kunde föra ätten Oldenburg vidare på tronen. Av barnen var det framför allt Leonora Christina som höjde sig högt över mängden. Hon gick till historien som 1600-talets märkligaste kvinna i Danmark.

Frederik III:s tid

Kungaval och kröning

Vid utgången av år 1647 hade Christian IV efter tronföljaren Christians död måst tillmötesgå en mängd krav från riksrådskretsens sida. I gengäld hade ett ständermöte utlovats till april 1648, varvid hans son Frederik skulle väljas till tronföljare. Kungen avled emellertid redan den 28 februari 1648 och därmed låg makten helt hos riksrådet och inom detta främst hos Corfitz Ulfeldt, som innehade ämbetet som rikshovmästare.

Den 7 maj valdes hertig Frederik till Danmarks, Norges, de venders och goters prins och följande dag undertecknade han och riksrådet en preliminär handfästning. Emellertid var det fler parter som skulle få göra sin stämma hörd, och den 6 juli undertecknades en reviderad version av handfästningen. Corfitz Ulfeldts namn saknas i aktstycket, men Corfitz gjorde gällande att handfästningen utarbetats just av honom. Samma dag hyllades Frederik som Danmarks konung. Därefter ägde hyllningar rum ute i provinsen och först den 23 november 1648 kröntes Frederik III i Vor Frue Kirke i Köpenhamn.

Handfästningen inskränkte i hög grad kungens befogenheter och lade makten i riket i riksrådets händer. Den band kungen långt hårdare än den handfästning som Christian IV en gång hade fått underteckna.

En lägesanalys

När Frederik äntligen hade blivit vald till kung, kunde han börja se över sin ställning, göra en ut- och inrikespolitisk samt familjepolitisk balansräkning.

Utrikespolitiskt var situationen icke den bästa. Kungen var höggradigt missbelåten med resultaten av freden i Brömsebro. Han ville ha tillbaka Halland, Jämtland, Härjedalen, Gotland och Ösel. Halland skulle svenskarna visserligen bara få disponera i 30 år, men de vidtog åtgärder som tydde på att de alls inte hade för avsikt att släppa ifrån sig detta landskap. Och kungen ville ha tillbaka en oinskränkt öresundstull. Tullen i Öresund var en viktig inkomskälla för Danmark, vars finanser inte var lysande. På kontinenten pågick fredsförhandlingar i Osnabrück och Münster, och allt tydde på att svenskarna skulle kapa åt sig viktiga landområden söder om Slesvig-Holstein. En tröst var att han som hertig var oinskränkt härskare över just Slesvig-Holstein. Titeln och makten som hertig gick i arv, och Frederik ärvde hertigdömet efter sin fader. Det danska riksrådet hade inga som helst befogenheter i hertigdömet styrelse.

Däremot var det holstein-gottorpska hertigdömet oberoende av Danmarks konung. Detta hade uppkommit när Frederik I:s son Christian III på lantdagen i Rendsburg 1544 gjorde skifte mellan sig och sina bröder. Halvbrodern Adolf fick då slottet Gottorp med södra delen av Sönderjylland som hertigdöme. Han förstod att utvidga sitt område men under hans tid rådde ännu ett gott förhållande mellan hertig och kung.

När Frederik III tillträdde tronen i Danmark innehades hertigdömet Holstein-Gottorp av hertig Friedrich III, sonson till hertig Adolf. Denne var som hertig av Gottorp självständig mot Danmarks konung, som hertig av Slesvig däremot hans underlydande. Däri låg ett frö till konflikter. Detta frö skulle komma att visa sig grobart.

Inrikespolitiken var på ett besvärande sätt hopflätad med familjefrågorna. Kungen hade en krets av motståndare bland de icke befryndade medlemmarna av riksrådet. Hans svågrar Corfitz och Ebbe Ulfeldt samarbetade hellre med riksrådsoppositionen än med kungen. Med Hannibal Sehested och Corfitz Ulfeldt stod han visserligen till en

början på god fot, men han var medveten om att dessa mäktiga herrar kanske icke alltid hade rent mjöl i påsen och att de dessutom hade åtskilliga avundsmän i riksrådet.

Frederik rådgjorde med sin unga drottning Sophie Amalie. Själv var Frederik en kall, sluten och härsklysten man. Och drottningen var honom lik i vissa hänseenden. Hon var äregirig och hon ansåg att riksrådets makt var alldeles för stor. Hon delade kungens uppfattning att enväldet var den idealiska statsformen. Tyska förvaltningsmetoder borde tillämpas. Hon ansåg liksom kungen att riksrådets makt borde reduceras och svågerpartiet krossas. Hon hatade Leonora Christina och Corfitz Ulfeldt intensivt. Fransk kultur borde beredas ökat utrymme i det bondska Danmark.

Enighet rådde inom kungafamiljen om att det var ett oskick att Danmark var ett valrike och att en tronpretendent därmed kunde tvingas till förnedrande handfästningar. Hertigdömet Slesvig-Holstein var ärftligt och så borde även kungadömet Danmark vara.

I den trängre familjekretsen var förhållandena acceptabla. Modern hade avlidit i unga år. Faderns syskon hade alla ernått acceptabla ställningar och beredde inga bekymmer. Själv saknade kungen bröder sedan den äldre brodern Christian avlidit kort före fadern och den yngre brodern Ulrik blivit nedstucken i Tyskland. Ingen i familjen kunde göra anspråk på något hertigdöme vid sidan av tronen.

Redan 1638 hade Frederik fått en son med älskarinnan Margrethe Pape. Han fick i dopet namnet Ulrik Frederik med tillnamnet Gyldenløve. Han artade sig väl och skulle så småningom bli ett stöd för fadern och ännu mer för dennes efterföljare. Det blir tillfälle att återkomma till Ulrik Frederik och hans gärning. Inom äktenskapet hade 1646 den son fötts som en gång skulle efterträda fadern på tronen under namnet Christian V.

Återstod så alla halvsyskonen och deras anhöriga. Faderns första barnafödande frilla, Kirsten Madsdatter, hade dött helt ung. Deras son Christian Ulrik hade varit välartad, blivit spansk överste men stupat 1640.

Den andra frillan, Karen Andersdatter, levde alltjämt och uppbar en liten pension. Den kunde hon gott få behålla. Kungen skulle ta i övervägande om han borde förbättra hennes ekonomi. Han gav henne så småningom ett par gårdar på Bornholm. Hon kom att överleva kungen och avled 1673. Hennes son Hans Ulrik Gyldenløve hade inte varit något snille men han var död sedan några år tillbaka.

Den sista älskarinnan, Vibeke Kruse, hade dött strax efter kung Christian och innan efterträdare hade valts. Hennes son Ulrik Christian var besvärlig men kunde användas i militärtjänst. Dottern Elisabeth Sophie var väl försörjd genom äktenskapet med Claus Ahlefeldt.

Problemen var faderns äktenskap med Kirsten Munk och relationerna till hennes anhöriga. Kirsten Munks moder Ellen Marsvin var nu 76 år gammal och hon avled påföljande år. Hon hade genom åren blivit rik på gods och gårdar, och hennes dotter fick mycket att ärva. Ellen hade under senare år lierat sig med svågerpartiet i deras kamp för Kirsten Munk i hennes stridigheter med Christian IV.

Redan den 18 april 1648, alltså innan ny konung ännu valts, uttalade det danska riksrådet som sin mening att fru Kirsten Munk hade varit lagligen gift med den avlidne konungen och att alla hennes barn, alltså även den sistfödda Dorothea Elisabeth, var äkta födda. Dock skulle denna förklaring icke få komma kronan eller hertig Frederik, tronpretendenten, till skada. Uttalandet hade genomdrivits av svågergruppen. Någon liknande förklaring rörande Christian IV:s barn med andra kvinnor var aldrig aktuell.

Sådan tedde sig situationen när kungen hade rådpläгат med sin gemål och själv hade tänkt färdigt. Spelet kunde börja.

Första åtgärder

Kungen vidtog sin första viktigare politiska åtgärd icke i egenskap av konung av Danmark utan såsom hertig av Slesvig-Holstein. Christian v. Pentz, som var gift med Christian IV:s och Kirsten Munks dotter Sophie Elisabeth, hade i egenskap av kommendant i Glückstadt låtit garnisonen avlägga trohetsed till det danska riksrådet, icke till hertig Frederik, när Christian IV avled. På sommaren 1648 avskedade Frederik honom som guvernör i Glückstadt och tillika ståthållare i Holstein och amtman över Steinburgs amt samt förbjöd honom att visa sig vid det danska hovet. Som en ringa kompensation fick han bli amtman i Flensburg. Han drabbades under tiden i Flensburg av sinnessjukdom och fick en tid hållas inspärrad. Pentz avled 1651. Sex år senare följde hans hustru honom i graven.

Kungen och drottningen var eniga om att distansen mellan kungahuset och Christians talrika avkomlingar skulle markeras. Kungen fråntog därför 1650 Kirsten Munks döttrar rätten att bära titeln grevinna av Slesvig-Holstein. De förbjöds vidare att köra in med häst och vagn på gården till Köpenhamns slott. Samtidigt bestämde kungen

Sven Benson

att hans och drottningens döttrar skulle bära titeln prinsessa, ej blott fröken, som tidigare varit fallet.

Svågerpartiet

Christian v. Pentz blev det första offret i kungens kamp mot svågrarna. Efter hans död 1651 slöt sig hustrun Sophie Elisabeth en tid till systemern Leonora Christina och hennes make. Hon avled vid 38 års ålder.

Nästa offer för kungens kamp mot svågrarna blev Ebbe Ulfeldt. När kungen beordrade granskning av hans fögderi på Bornholm, förstod han att hans redovisningar icke skulle tåla en revision. Han uppsade formellt kungen av Danmark tro och loven, för med makan Hedevig till Stockholm och gick i drottning Kristinas tjänst som generalmajor av kavalleriet. Makarna bodde en tid på Braheberg i Uppland. Emellertid gick makarnas äktenskap i sär. Ebbe var brutal och hänsynslös och Hedevig var besvärlig till lynnet. Hon inlät sig i ett förhållande med en student, som bodde hos familjen. Med honom flydde hon till systemern Leonora Christina som då bodde på slottet Barth i Pommern. Senare vistades hon tidvis även hos modern. Efter 1664 bodde hon i stor fattigdom på makens gård Råbelöv, periodvis även på Ovesholm. Hon brevväxlade med systemern Leonora Christina under dennas fångenskap och tog hand om hennes två yngsta söner. Efter Frederik III:s död agerade hon förgäves för att få systemern frigiven. Ebbe Ulfeldt gjorde karriär i Sverige, blev generallöjtnant 1661, riksråd 1664, riksjägmästare 1675 och lagman i Östergötland 1679. Hedevig dog 1678 och Ebbe 1682.

Det rådde enighet mellan kungen och riksrådets majoritet om att Hannibal Sehesteds fögderi närmare borde granskas. Riksrådsmajoriteten gjorde en strängare bedömning än kungen själv. Det hela slutade med att Sehested för att undgå rättegång skriftligen avstod från alla sina fasta egendomar till kronan och begärde avsked som Norges ståthållare och som riksråd. Kungen biföll hans ansökningar och avstod från rättegång mot honom. Sehested bosatte sig sedan utomlands. Vid krigsslutet 1660 återfick han kungens förtroende. Rikets finanser befann sig i uruselt skick efter de två krigen mot Sverige och kungen hade bruk för svågerns eminenta ekonomiska skicklighet. Sehested blev riksskattmästare och lyckades verkligen återställa ordningen i Danmarks finanser. Då han förordade ett närmande till Sverige, undergrävdes emellertid hans ställning. Han skickades 1665 på diplomatiskt uppdrag till Haag och Paris, där han påföljande år

avled. Han har betecknats som ”vistnok den idérigeste og videst seende statsmand Danmark i nyere tid har fostret.” Dock har även andra bedömningar gjorts. Det har framför allt framhållits att han alltför gärna såg till sin egen ekonomi.

Svågern Hans Lindenov miste sin pension men var eljest alltför obetydlig för att drabbas av den kungliga utrensningen.

Leonora Christina och Corfitz Ulfeldt

Inom råds-kretsen hade Corfitz Ulfeldts ställning försvagats vid tiden för Christian IV:s död och hans namnteckning saknas som ovan nämnts i den handfästning som föregick det definitiva kungavalet. På nyåret 1649 drog han med hustru och uppvaktnings ut på en ny ambassad till Nederländerna och lyckades uppnå en för Danmark gynnsam allians. Vid sin återkomst fann han att vissa av de befogenheter som hade tillkommit honom i hans egenskap av rikshovmästare hade överflyttats på andra ämbetsmän.

Under tiden hade nämligen Frederik III börjat företaga undersökningar om Corfitz Ulfeldts förvaltning. Ett egendomligt mellanspel ägde rum 1651, då en kvinna vid namn Dina Vinhofvers dels beskyllde Ulfeldt för att ha försökt låta mörda kungen, dels beskyllde kungen för att ha vidtagit åtgärder för att låta mörda Ulfeldt. En undersökning visade att det hela var fria fantasier och Dina dömdes till döden och avrättades den 11 juli.

Två dagar senare begärde kungen hos riksrådet en granskning av Ulfeldts ämbetsutövning och hans provisioner på leveranser till staten. Corfitz förstod att det kunde gälla livet och flydde sent på kvällen dagen efter med sin hustru via Helsingør till Holland och därifrån till Sverige. Han uppehöll sig vid drottning Kristinas hov till hennes tronavsägelse, varefter makarna flyttade till godset Barth i Pommern, som Ulfeldt fått av drottning Kristina som pant för skuld. Corfitz gick 1657 i Karl X Gustavs tjänst. Kung Frederik å sin sida avsatte honom 1652 från rikshovmästarämbetet, och på en herredag 1653 konfiskerades hans gods och rörliga förmögenhet. Corfitz hade dock lyckats rädda undan avsevärda belopp. Det var han som finansierade drottning Kristinas avresa från Sverige och han lånade Karl X Gustav ansevärd belopp.

I början av kriget mellan Sverige och Polen uppehöll sig makarna på slottet Barth. De kom då på tanken att söka kontakt med kung Frederik för att få en försoning till stånd. Corfitz övertalade sin hustru att försöka resa till Köpenhamn. Leonora Christina berättar om resan både i sin

franska självbiografi och i en danskspråkig resebeskrivning som hon utarbetade kort efter resans slut i december 1656. Leonora Christina nådde aldrig så långt som till Köpenhamn. Hon möttes i Korsør av sin egen halvbror, Christians och Vibeke Kruses son Ulrik Christian. Denne hade order att sända henne tillbaka till Pommern, och hon måste vända. Under hennes återfärd inträffade något egendomligt, som tyder på att amtmannen i Flensburg hade fått order att bemäktiga sig hennes person. Den sista vägsträckan före den danska gränsen mot hertigdömet tillryggalades i full flykt. Båda versionerna av resan är fyllda av konkret och livfullt skildrade episoder, och författarinnan söker icke dölja hur skickligt hon hade agerat i både ord och handling.

Corfitz Ulfeldt deltog sedan på svensk sida i fälttåget mot Danmark. Han var en av delegaterna på den svenska sidan i fredsuppgörelsen i Roskilde, och där tillförsäkrades han bl. a. att han skulle återfå allt sitt gods i Danmark och Norge, att Leonora Christina skulle återfå sin danska grevinnitel och att han skulle få ersättning för den skada som han lidit i Danmark. Därjämte skulle han få tillåtelse att fritt uppehålla sig varhelst han önskade i Danmark. Från svensk sida fick han Herrevads kloster i Skåne och Sölvesborgs län. Han utnämndes tillika till svensk greve av Sölvesborg men ätten blev aldrig introducerad på det svenska riddarhuset.

Corfitz Ulfeldt var icke nöjd med den belöning som svenskarna gav honom. Han hade hoppats på att bli generalguvernör över Skåne. Nu fick han utöver de nämnda förmånerna nöja sig med att bli ledamot av den kommission som skulle sörja för de erövrade provinsernas försvenskning. Och redan på sommaren bröt svenskarna 1658 roskildefreden och gick till förnyat angrepp mot Danmark. Nu var målet Köpenhamns erövring och Danmarks totala krossande.

Corfitz Ulfeldt misstänktes, ej helt utan grund, för att 1659 ha spelat under täcket med danskarna. Han skulle ha röjt eller bidragit till att röja svenskarnas angreppsplaner vid försöket att storma Köpenhamn. Han arresterades i Malmö och skulle ställas inför en domstolskommission. Han drabbades emellertid därvid av en akut sjukdom. Leonora Christina uppgav att han fått ett slaganfall och åtog sig att sköta ej blott sjukvården utan även hans försvar inför kommissionen. Hon genomförde försvaret med glänsande advokatyr, dock utan att alltid hålla sig till sanningen. Corfitz befanns skyldig till högförräderi och dömdes förlustig ära, liv och gods. Verkställigheten av dödsstraffet uppsköts dock.

Efter ingripande av svågern Hannibal Sehested lovade den svenska förmyndarregeringen honom i juli 1660 amnesti på vissa villkor. Corfitz och Leonora Christina fruktade dock att bli deporterade till Finland. De flydde till Danmark och hoppades att roskildefredens bestämmelser alltjämt skulle gälla för dem. Frederik III lät genast gripa makarna och sätta dem i fängsligt förvar på Hammershus fästning på Bornholm. Behandlingen i fängelset blev hård. Makarnas fångvaktare var självaste guvernören och kommandanten på Bornholm, generalmajoren Adolph Fuchs, som utvecklade en grymhet som gränsade till sadism. En vårnatt 1661 gjorde makarna ett flyktförsök tillsammans med en tjänare. Leonora beskriver i sin franska självbiografi i detalj hur försöket genomfördes och hur det misslyckades. Hon fick själv rädda tjänaren som hade fallit ned för ett stup och hon och tjänaren fick halvt släpa den sjuke och orkeslöse Corfitz till Sandvig, där en båt skulle kunna nås. Till följd av dröjsmålen hade det redan hunnit bli dager, när flyktingarna kom till Sandvig. De blev gripna av en vaktpatrull och efter förhör återförda till fästningen. Där blev behandlingen i fortsättningen ännu grymmare.

Efter halvtannat år i fängelse fick makarna Ulfeldt efter diverse interventioner och förhandlingar tillfälle till frigivning. Priset blev emellertid högt. De måste avstå från det allra mesta av sina gods i Danmark och Norge, alla rättigheter till följd av roskildefreden och dessutom ett ansevärt belopp i kontanta medel. De skulle vidkännas begränsad rörelsefrihet i Danmark och ej få lov att vistas på Själland. Självmåste Corfitz knäböjande avlägga trohetsed till kungen.

Corfitz Ulfeldt var vid denna tid fysiskt en bruten man och mentalt var han knappast helt tillräknelig. Sommaren 1662 fick han tillstånd att med maka fara på en rekreationsresa till Amsterdam. Efter uppehåll där for makarna vidare till Paris och sedan till Brügge. På resan försökte Corfitz på nytt kasta sig in i storpolitiken och erbjöd kurfurst Friedrich Wilhelm av Brandenburg att skaffa honom Danmarks krona.

Under makarnas vistelse i Brügge fick de besök av sonen Christian. Hans föräldrar hade berättat för honom om de lidanden som Adolph Fuchs hade låtit dem utstå på Hammershus. Av en tillfällighet kom Fuchs samtidigt på besök i Brügge. Christian Ulfeldt uppdagade detta och förföljde Fuchs som färdades i en vagn. När vagnen stannade, trängde sig Christian in och stack ihjäl Fuchs med en dolk, varefter han flydde. Föräldrarna tycks inte ha haft något med mordet att göra, men kunde svårligen fritaga sig från omvärldens misstankar.

Kurfursten av Brandenburg underrättade på våren 1663 den danske kungen om Corfitz Ulfeldts planer. Kung Frederik begärde nu hos regeringen i Bryssel att Corfitz Ulfeldt skulle utlämnas.

I maj 1663 skickade Corfitz sin maka till Karl II i England för att kräva tillbaka lån som den engelske kungen hade fått. Samtidigt fick Karl en hemställan från Frederik om att Leonora Christina skulle gripas och sändas till Danmark. Den engelske kungen kunde utan svårighet räkna ut vilket alternativ som var ekonomiskt och politiskt fördelaktigast. Leonora Christina greps under svekfulla former och fördes sjövägen till Köpenhamn. Makarna Ulfeldt skulle aldrig mer träffas.

Corfitz Ulfeldt gav sig genast på flykt söderut och lyckades hålla sig undan. I Köpenhamn blev han i sin frånvaro dömd till döden för högförräderi. Han och hans efterkommande miste sitt adelskap och deras egendom konfiskerades. I november samma år avrättades han in effigie. Ett träbeläte restes och fick undergå den behandling som den dömda skulle fått lida. Hans hus vid Gråbrødretorv revs ned och en skampåle restes på platsen.

Under sin flykt sökte sig Ulfeldt mot Schweiz. Han dog i armod på en båt i trakten av Basel. En tradition gör gällande att han begrovs i Neuenburg men att liket sedan bortfördes till okänd ort av sönerna. Så slutade livet för en man som hade nått rikedom och maktens tinnar i Danmark men som hade skött sina kort så illa att han blev dödsdömd för förräderi både i Sverige och Danmark.

Leonora Christina blev vid ankomsten till Köpenhamn inspärrad i Blåtårn på slottet, där hon utsattes för en oerhört kränkande behandling. Hon fråntogs alla sina tillhörigheter och kläder, fick utstå en skymflig kroppsvisitation och måste i fortsättningen bära fängelsets tarvliga kläder. Hon ställdes inför en kommission av ministrar som utsatte henne för ingående förhör om makens stämplingar. Trots den nästan tortyrliknande behandlingen i Blåtårn, de intensiva förhören och löften om amnesti om hon blott ville bekänna förnekade hon varje kändedom om att maken skulle ha gjort sig skyldig till landsförrädisk verksamhet eller majestätsförbrytelse. Hon var sina domare verbalt överlägsen, och rättegången slutade med att hon utan dom återfördes till Blåtårn, där hon fick tillbringa 22 år under de mest vedervärdiga och förnedrande förhållanden, plågad av råttor, loppor och allsköns orenlighet. Hon frigavs 1685, först efter det att såväl kungen som drottning Sophie Amalie avlidit. Sina sista år tillbringade hon i enkla förhållanden i Maribo kloster, där hon avled 1698.

Vår kunskap om processen i Malmö vilar delvis på protokoll i det svenska riksarkivet. Huvudkällorna för vår kunskap om Leonora Christinas liv är emellertid hennes efterlämnade manuskript. Hon skrev i Blåtårn sin självbiografi på franska. Originalen till denna har gått förlorat, men en översättning till danska av bevarade avskrifter har gjorts av C. O. Bøggild-Andersen. Hon skrev vidare en separat redogörelse för "Confrontationen" i Malmö 1659. Som förut nämnts berättade hon i ett annat manuskript om den resa som hon 1656 gjorde för att söka kontakt och försoning med kungen. Hennes stora litterära verk är emellertid *Jammers Minde*. Detta skildrar hennes tid i Blåtårn, för den första tiden dag för dag, sedan alltmera i form av spridda episoder. Det ger bilden av en kvinna som aldrig gav tappt, som t.o.m. hade förmågan att se humoristiskt på många av de vedervärdigheter hon utsattes för. *Jammers Minde* har betecknats som 1600-talets yppersta prosaverk, det mest gripande memoarverk som har skrivits på danska och den mest levande människo- och miljöskildring som någon dansk kvinna har skapat.

I det danska folkets ögon framstod Leonora Christina länge som en oskuldsfull, av grymma öden förföljd kvinna, en martyr. Hennes kontrast var den skurkaktige maken Corfitz Ulfeldt, hennes värsta plågoande den ondskefulla drottning Sophie Amalie.

En mera kritisk forskning har nyanserat bilden av Leonora Christina och gett den åtskilliga schatteringar. Under framgångens glansfyllda tid utvecklade hon ett betydande högmod. Och till den högt begåvade kungadotterns dygder hörde icke en extrem sanningskärlek. Under processen i Malmö lämnade hon bevisligen oriktiga uppgifter. Och hennes bild av maken och förhållandet till honom blev för hennes del den stora livslögnen. I *Jammers Minde* framstår hon själv som ren och oskuldsfull, och hon vidgår aldrig att hon känt till några onda stämplingar från makens sida, ja hon förnekar att sådana förekommit. Samtidigt kunde hon emellertid uttrycka sin skadeglädje över olyckor som drabbade hennes fiender. Hon hade ett oerhört starkt minne även för detaljer. Hon behärskade till fulländning konsten att i huvudsak berätta sanningen men genom små förtiganden, ändringar och tillägga en falsk bild av vad som förevarit. Under den omänskligt hårda prövningens år blev religionen och livslögnen hennes räddning.

Sophie Amalie

Sophie Amalie har icke gått till historien som en av Danmarks mera älskade drottningar. När hon väl kommit över pubertetsålderns natur-

liga blyghet, utvecklade hon i äktenskapet med ärkebiskopen och hertigen Frederik, sedermera kung Frederik III, ett starkt sinne för fest och glans och likaså för ära och makt. För det speciellt danska i det danska kulturlivet saknade hon helt sinne. Först som äldre lärde hon sig att någorlunda förstå danska. Tyska förblev hennes vardagsspråk, franska hennes kulturella kommunikationsmedium.

Som drottning anställde hon en tysk kapellmästare, en fransk musikergrupp och sångerska och danserska från Frankrike. Hon lät uppföra baletter och maskeraddanser och hon uppträdde själv gärna i små skådespel tillsammans med hovfolket och de egna barnen. Hon föranstaltade byggandet av Dronninggård, ett slott i Søllerøds socken, och Sophie-Amalienborg nära hamnen i Köpenhamn. Det senare slottet brann emellertid ner efter 20 år. Nikodemus Tessin d. ä. fick i uppdrag att rita ett nytt slott, men endast en trädgårdspaviljong blev uppförd. Först efter initiativ av Frederik V uppfördes vid mitten av 1700-talet på samma plats det palatskomplex, som senare under namnet Amalienborg har tjänat kungafamiljen som bostad.

Drottningens glada liv och den oförsiktighet hon ibland kunde visa gav naturligtvis upphov till mycket skvaller. Detta fick ytterligare näring i hennes främlingskap i det danska kultursamhället. Hon tedde sig för många som en dyrbar, främmande lyxfågel. Hennes anseende ökades icke när hon lät sig avbildas i en mytologisk takmålning på Rosenborgs slott. Hon framträder där som gudinnan Hera utan någon som helst skylande klädnad.

Sophie Amalies till sadism gränsande behandling av Leonora Christina har motsvarigheter i flera andra fall. Några skall här nämnas.

En officer vid namn Jørgen Walter hade för ådagalagd militär duglighet belönats med gods och en pension. Han kom till Köpenhamn 1650 och medförde som älskarinna den ovan nämnda Dina Vinhofvers. Han kom strax i gunst hos drottningen, som bl. a. företog åktur med honom på Köpenhamns gator. Emellertid inträffade den förut omtalade episoden med Dina. Walter blev misstänkt för att ligga bakom det hela men friades. Någon försoning mellan Walter och Corfitz Ulfeldt kom dock icke till stånd. Walter ansågs vidare ha lämnat kungen oriktiga uppgifter om Dinas vandel och blev därför landsförvisad. Efter dödsdomen mot Ulfeldt fick han återvända till Danmark men blev senare misstänkt för delaktighet i ett mordförsök, riktat mot kungaparet. Mordförsöket torde i själva verket aldrig ha ägt rum, men Walter blev inspärrad på Blåtårn 1669. Leonora Christina, som efter Dina-affären

hade varit hans fiende, lyckades ge honom viss materiell hjälp, vilket rörde honom till tårar. Han blev sinnessjuk och dog efter ett års fängelsevistelse.

Kaj Lykke, en förmögen godsägare, som var född c:a 1625 och som icke hade någon som helst politisk funktion, umgicks intimt med tjänsteflickor på sitt gods. En av dem ville sluta sin anställning, då hon kände sig utsatt för folkets förtal. Lykke försökte trösta henne genom att i ett brev skriva till henne: "I skulle høre, hvad de taler om vores dronning, at hendes lakajer ligger i med hende, hvilket vel og er sanden, efterdi at hun gør sig helt gemen med dem." Brevet dök upp fem år senare och blev en katastrof för Lykke. Han dömdes till döden av Højesteret, men hade redan i förväg flytt till Sverige. Han avrättades 1661 i sin frånvaro under spektakulära former. Först efter drottning Sophie Amalies död 1685 fick han återvända till Danmark, där han 14 år senare avled.

När Corfitz Ulfeldt åren efter tronskiftet störtades från sin maktposition lämnade hans läkare Otto Sperling Danmark 1652 och bosatte sig i Hamburg. Efter det att han hade yttrat sig kritiskt mot domen över Ulfeldt lockades han svekfullt till Danmark 1664. I Köpenhamn blev han inspärrad i Blåtårn. Han fick aldrig träffa Leonora Christina där men lyckades uppehålla viss skriftlig kontakt med henne. Han fick förbliva i Blåtårn ända till sin död 1681.

Eftervärldens kunskap om Sophie Amalies mörkare sidor grundar sig främst på vad Leonora Christina skrev i självbiografien och *Jammers Minde*. Hon håller endast drottningen och hennes hantlangare ansvariga för den behandling som hon och andra fångar fick utstå i Blåtårn. Icke med en rad antyder hon att kungen, hennes halvbror, skulle ha varit medansvarig.

Likväl kan kungen icke fritagas från ansvar. Han hade makten att benåda och frigiva vem han ville. Men i förföljelsen av sina verkliga eller förmenta fiender förstod drottningen att utöva en press på kungen, som var honom övermäktig. Ovisst är hur stark hans önskan att öppna Blåtårns portar för fångarna kan ha varit.

När kung Frederik var död försökte hans son och efterträdare Christian V och hans unga drottning Charlotte Amalie förgäves verka för fångarnas frigivande. Möjligen kan de ha bidragit till att mildra behandlingen av Leonora Christina på 1670-talet. Sophie Amalie var i vissa fall starkare än sin make och sin son som båda var enväldiga monarker.

Revanschkrig

Efter svågrarnas fall hade Frederiks ställning förbättrats. Riksrådet hade icke längre några starkare, ledande krafter. Den danska adeln hade dessutom försvagats under 1600-talet genom att flera äldre adelsätter dött ut. Nyadlande hade endast förekommit mycket sparsamt. Däremot hade tysk adel vunnit inträde i Danmark genom godsköp och naturalisation. Kung Frederik hade med sitt tyska påbrå och genom sitt äktenskap lätt att komma till tals med tysk adel. Ett starkt stöd hade han i kammarskrivaren Christoffer Gabel och kammarsekreteraren Theodor Lente, vilka båda hade medföljt honom från Bremen.

Planerna för revansch för nederlaget i kriget mot Sverige 1643–1645 låg och grodde hos kungen. De aktualiserades när den nyblivne kungen i Sverige, Karl X Gustav, invecklade sig i krig i Polen 1655. Den svenske kungen visade sig vara en framstående truppofficer och en skicklig taktiker men en mera medelmåttig strateg. Hans trupper blev bundna på kontinenten utan att ett slut på kriget kunde skönjas. Brandenburg, varmed Sverige en tid var förbundet, vållade honom mest förtret.

I denna situation började Frederik III mot riksrådets vilja att rusta i slutet av år 1656 och den 1 juni 1657 förklarade Danmark krig mot Sverige. Knappt halvtannat decennium tidigare hade fadern Christian IV fått erfara hur svenska trupper som en stormvind drog fram över Jylland, detta trots att den svenske fältmarskalken Torstenson var svårt sjuklig. Vad som nu bröt loss var en orkan. Den svenske kungen var inte oförberedd på krigsförklaringen och hade sina planer klara. Till hans hjälp kom Corfitz Ulfeldt, som i juni 1657 togs upp bland Karl Gustavs ministrar under titeln geheimeråd. Ulfeldt hade både lokalkännedom och personkännedom när det gällde Danmark och var på så sätt en värdefull strategisk tillgång. Frederik III var själv å andra sidan inte något militärt snille.

Resultatet av det första kriget är välkänt. Freden i Roskilde 1658 medförde icke gränsjusteringar utan snarare en styckning av Danmark och delvis även av Norge.

Det andra kriget, som inleddes med att svenskarna redan efter några månader bröt roskildefreden, slutade med att svenskarna misslyckades med att storma Köpenhamn, att den svenske konungen avled i Göteborg 1660 och att Danmark i freden i Köpenhamn samma år återfick Trondhjems län och Bornholm.

Kung Frederik deltog personligen aktivt i Köpenhamns försvar

under de kritiska dagarna 1659 och såväl han som hans gemål syntes ofta på vallarna. Köpenhamns borgerskap deltog likaså helhjärtat i försvaret. I fredsarbetet 1660 spelade konungens svåger Hannibal Sehested en betydande roll och det för Danmarks del gynnsamma utfallet var till största delen hans förtjänst.

En oktoberrevolution

Efter fredsslutet inträffade avsevärda inrikespolitiska maktförskjutningar i Danmark. Konungen tillvann sig stor popularitet bland folket. Han som tre år tidigare påbörjat det olycksaliga kriget mot Sverige framstod nu som Köpenhamns och rikets räddare. Riksrådet som en gång motsatt sig kungens krigsförberedelser framstod som förlorare. En ny maktfaktor gjorde sig gällande, Köpenhamns och även det övriga rikets borgerskap. Fältet var öppet för nya utspel.

Men nu skulle krigskostnaderna betalas. I augusti 1660 samlades ett ständermöte i Köpenhamn för att diskutera frågan och komma till en lösning. Riksrådet, den övriga adeln, prästerskapet och borgerskapet var representerade, däremot icke bönderna.

Mötet fick ett annat utfall än som beräknats. Under tio veckors resultatlösa förhandlingar sökte adeln lägga hela betalningsansvaret på borgerskapet, medan detta å sin sida ville att adeln skulle bli delaktig i betalningsbördan. Slutligen vände sig borgerskapet till kungen och erbjöd honom med stöd av kyrkan i mitten av oktober arvsrätt till kronan för sina efterkommande och upphävande av handfästningen mot ett tillmötesgående av borgerskapets krav.

I denna situation agerade kungen skickligt. Han mottog alla parterns önskemål och tvingade sedan riksråd och övrig adel att acceptera ett beslut som gjorde Danmark till arvrike. Några i all hast tillkallade amagerbönder avlade liksom ständerna ed på den nya författningen. Originalversionen av handfästningen återlämnades till kungen, dess bestämmelser ansågs "kasserade". Riksrådet ersattes med ett statskollegium, vars medlemmar handplockades av kungen. Denne lovade att återkomma till frågan om författningens närmare utformning vid ett senare tillfälle. På nyåret 1661 genomdrev kungen den s. k. envåldsarvregeringsakten.

Och frågan om krigskostnaderna? Denna hade ingalunda slutbehandlats när ständerna åtskildes. Kungen uppdrog åt Hannibal Sehested att lösa problemen. En stor del av kostnaderna fick bönderna betala, adel och borgerskap slapp lindrigare undan. En del kronogods såldes, en

del panter löstes på ett för pantinnehavarna oförmånligt sätt. Flera höga funktionärer befanns ha skott sig på ett otillbörligt sätt och fick betala stora belopp till kronan. Sehested var en skicklig och hårdhänt finansman.

Sehesteds egen ställning försvagades emellertid som ovan nämnts. Uppdraget att resa till Paris var ett maskerat avsked.

Enväldet

Årstorod så frågan om den nya grundlagens utformning. Nya män trängdes kring tronen. Joachim Gersdorff, som efter Corfitz Ulfeldts fall hade blivit rikshovmästare, hade haft kungens fulla förtroende under 1650-talet. Han blev efter statsvälvningen drotts och president i det nya statskollegiet, men hans hälsa svek honom och han avled redan 1661.

En mäktig position kom i stället Christoffer Gabel att intaga. Han adlades och utnämndes till geheimeråd och ståthållare i Köpenhamn. Han skulle förbli kungen trogen ända till dennes död. Efter kungens frånfälle störtades Gabel, och han avled 1673.

En medtävlare om kungens gunst blev Peder Schumacher, son till en invandrad vinhandlare. Peder Schumacher var född 1635 och hade fått akademisk utbildning inom och utom landet. Han blev 1665 kungens kammarsekreterare och det var som sådan han utarbetade den s. k. kongeloven, Danmarks nya grundlag, som stadfästes samma år och som skulle komma att gälla ända till 1849. För en tid bortintrigerad från maktcentrum av Gabel blev Schumacher efter tronskiftet 1670 adlad under namnet Griffenfeld och kom för en tid att tillsammans med Ulrik Frederik Gyldenløve och Frederik Ahlefeldt bilda den unge kung Christian V:s starka stöd.

Ulrik Frederik Gyldenløve, som var son till hertig Frederik, sedermera kung Frederik III, och Margarethe Pape, sedermera baronessa af Løvendal, studerade tidigt i Frankrike och Italien. Redan 1657 blev han som nittonåring dansk överste. Han deltog i krigen mellan Danmark och Sverige 1657–1660. Efter besök i Bryssel och Paris kom han till hovet i Madrid, där Filip IV utnämnde honom till spansk general och grand av Spanien. Återkommen till Danmark utnämndes han till ståthållare i Norge, ett ämbete som han kom att bekläda under 35 år. Han nedlade ett betydande arbete på Norges utveckling och åtnjöt stor popularitet i Norge. Under Frederik III:s sista levnadsår verkade han därjämte som ambassadör i England.

Ulrik Frederik Gyldenløve var i många hänseenden lik sin farfader. Liksom denne hade han sinne för kvinnor och vin. Han var idérisk och impulsiv, men han saknade farfaderns uthållighet i arbetet, han grävde icke ned sig i detaljgöromål. Följden blev att han icke alltid lyckades genomföra sina uppslag. Men den goda viljan saknades aldrig.

Sitt huvudsakliga arbete som politiker kom Ulrik Frederik att utföra under halvbrodern Christian V:s regeringstid, men här är icke platsen att närmare behandla denna tid. Nämnas skall dock att han ledde de norska truppstyrkorna i den del av kriget 1676–79 som utspelades i Västsverige och som har kommit att kallas gyldenløvefejden. Ulrik Frederik drog sig 1699 av hälsoskäl tillbaka från alla offentliga uppdrag. Han avled i Hamburg 1704.

Historisk återblick

Frederik III var i mycket sin faders motsats. Christian IV hade varit känslomänniska och handlingsmänniska. Frederik var mera intellektuell till sin läggning. Han intresserade sig starkt för statsrättsliga och teologiska frågor, men han var även naturvetenskapligt bevandrad. Han samlade böcker och handskrifter, instrument och preparat. Han grundade på Slotsholmen det bibliotek som kom att bära namnet Det Kongelige Bibliotek och som från början var ett privatbibliotek men som 1793 öppnades för allmänheten.

Frederiks intellektuella läggning gjorde att han gärna tänkte sig noga för innan han handlade. Han hade samtidigt ett politiskt spårsinne som gjorde att han kunde finna vägar att genomdriva sina projekt. Han genomförde att Danmark blev ett arvrrike med enväldig monark, han krossade riksråds-kretsen och därmed högadelns politiska välde och han lade grunden till ett nytt förvaltningssystem.

Utrikespolitiskt misslyckades han. Det var i och för sig rimligt att antaga att Sverige militärt och politiskt befann sig i ett brydsamt läge 1657. Men krigsförklaringen 1657 var resultat av både politisk och militär missbedömning. Den omständigheten att det var Danmark som förklarade Sverige krig befriade Nederländerna från att uppfylla de militära åtaganden som den dansk-nederländska försvarspakten stadgade. Dessutom förfogade Danmark icke i samma utsträckning som Sverige över krigsvana generaler och trupper. När vädrets makter blev ogynnsamma för Danmark saknades strategiska alternativ.

Drottning Sophie Amalie utövade ett starkt politiskt och kulturellt inflytande i Danmark. Hon stödde konungen helhjärtat i hans statsrätts-

liga strävanden, ja hon inspirerade dem i vissa fall. Hon bidrog till att tyska förvaltningsmönster vann allt större insteg och till att tyskan blev gängse samtalspråk i högre kretsar. Samtidigt öppnade hon portarna för franskt kulturinflytande, ett inflytande som skulle bli allt starkare under det kommande seklet.

Endast under den allra första delen av av Frederik III:s regeringstid kom den tidigare så mäktige svågern, rikshovmästaren Corfitz Ulfeldt att spela någon roll i Danmark. Hans fall blev djupt, och liksom sin anförvant Ebbe Ulfeldt blev han av samtid och eftervärld betraktad som landsförrädare. Inom familjekretsen var det främst svågern Hannibal Sehested som stödde konungen i hans inrikespolitik, detta genom sin administrativa och främst finansiella skicklighet. Det var under åren 1660–1665 som Sehested efter nära ett decenniums onåd ånyo kom att verka i konungens och rikets tjänst. Under Frederik III:s sista halvdecennium kom i stället kungens utomäktenskaplige son Ulrik Frederik Gyldenlöve att spela en allt större roll. Tronföljaren Christian fick en god utbildning men spelade ingen som helst politisk roll under faderns livstid.

Den kungatrogna familjekretsen i all ära, det blev dock långtidsfången, konungens halvsystem Leonora Christina, som för eftervärlden kom att framstå som periodens mest fascinerande gestalt.

Dynastien består

Frederiks III:s inomäktenskapliga barn

Frederik och Sophie Amalie fick två söner och fyra döttrar. Den äldre av sönerna, Christian (1646–1699), ärvde tronen efter fadern 1670 under namnet Christian V. Han hade redan 1650 valts till tronföljare utan att krav på handfästning hade rests. Genom sin yttre framtoning tillvann sig Christian V en betydande popularitet bland de bredare folklagen, men som regent var han obetydlig. Han ingick 1667 äktenskap med Charlotte Amalie av Hessen-Kassel och hade med henne tre söner och en dotter. Kungaparets äldste son Frederik kom som kung under namnet Frederik IV att föra den oldenburgska dynastien vidare. Självt levde drottning Charlotte Amalie ett stilla liv i skuggan av gemålens älskarinna. Hon överlevde sin make i 15 år.

Christian V:s erkända älskarinna var under många år Sophie Amalie Moth. Denna hade en broder Mathias Moth, som genom systemens förbindelse med kungen och genom sin egen duglighet gjorde en snabb

karriär inom administrationen. Han adlades 1679 och blev geheimeråd 1695 men erhöll snabbt avsked ur tjänsten vid kungens död 1699. Från 1680 arbetade Matthias Moth på en mycket omfattande dansk ordbok, som nu föreligger otryckt i ett sextiotal handskrivna volymer i Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn. Moths ordbok är alltså en mycket värdefull källa för dansk lexikologi och lexikografi.

Under Christian V:s regeringstid utfördes ett betydande lagstiftningsarbete i Danmark. Då tillkom 1683 det verk som bär titeln Christian V:s Danske Lov.

Frederik III:s yngre son, Georg eller Jørgen (1653–1708), uppträdde 1673 förgäves som tronkandidat i Polen. Han deltog i skånska kriget 1675–79 och blev 1683 förmäld med Anna Stuart, dotter till dåvarande hertigen av York, senare kung Jakob II av England. Han erhöll 1689 titeln hertig av Cumberland och blev efter Annas tronbestigning 1702 storamiral och generalissimus, dock blott till namnet. I England förblev han misstrodd som främling. Till sin natur var han tafatt och världsfrånvärd och han kom icke att spela någon större politisk roll.

Av döttrarna ingick Ulrika Eleonora äktenskap med den svenske kungen Karl XI. Äktenskapet var helt och hållet politiskt betingat, och som svensk drottning kom Ulrika Eleonora att spela en mycket obetydlig roll.

Någon varaktig förbättring av de dansk-svenska relationerna kom icke till stånd. Ännu skulle dansknorska och svenska klingor flera gånger komma att korsas. Studentskandinavismen började redan under den svenske kungen Oskar I:s tid, men vänskapligt umgänge mellan danska och svenska monarker uppkom strängt taget icke förrän Karl XV och Frederik VII fann varandra i likartade intressen.

Cirklarna kring Danmarks tron hade under Christiern II:s och Frederik III:s tid samt senare på olika sätt en kontinental prägel. Under Christian IV:s dominerades de däremot av dansk adel och kungens anförvanter. Själv framstår Christian IV som den mest danske av tidevarvets regenter. I alla de tre kungarnas tid kom kvinnor i tronens närhet att spela en betydande roll.

Persongalleri

- Adolf, 1526–1586, hertig av Slesvig-Holstein-Gottorp, son t. Frederik I 43
- Ahlefeldt, Claus, 1614–1674, fältmarskalk, g. m. Elisabeth Sophie Gyldenløve, dtr t. Christian IV och Vibeke Kruse 40, 45
- Ahlefeldt, Frederik, 1623–1686, storkansler, greve 56
- Andersdatter, Karen, d. 1673, Christian IV:s älskarinna, dtr t. skrivaren Anders Hansen 30f, 34, 41, 44
- Anna, 1532–1585, kurfurstinna av Sachsen, dtr t. Christian III och drottning Dorothea, g. m. kurfurst August av Sachsen 20
- Anna, 1574–1619, drottning av Skottland och England, dtr t. Frederik II och Sophie av Mecklenburg, g. 1589 m. Jakob VI av Skottland (Jakob I av England) 26
- Anna (av Österrike), 1601–1666, drottning av Frankrike, dtr t. Filip III av Spanien, g. m. Ludvig XIII av Frankrike 38
- Anna Cathrine, 1575–1612, drottning av Danmark och Norge, dtr t. kurfursten Joachim Friedrich av Brandenburg och markgrevinnan Cathrine av Küstrin, g. m. Christian IV 29, 35, 41f
- Anna Cathrine, 1618–1633, dtr t. Christian IV och Kirsten Munk, og. 35, 41, 46
- Anna Stuart, 1665–1715, drottning av Storbritannien och Irland, dtr. t. Jakob II, g. m. Georg av Danmark 59
- Arcimboldus, d. 1555, påvlig legat, ärkebiskop av Milano 13
- Augusta, 1580–1639, hertiginna, dtr t. Frederik II och Sophie av Mecklenburg, g. m. hertig Johan Adolf av Slesvig-Holstein-Gottorp 26
- Cathrine, d. 1602, markgrevinna av Küstrin, g. m. kurfurst Joachim Friedrich av Brandenburg 29
- Cesare Borgia, 1475–1507, kardinal, hertig 21
- Charlotte Amalie, 1650–1714, drottning av Danmark och Norge, dtr t. lantgreven Wilhelm VI av Hessen-Kassel, g. m. Christian V 53, 58
- Christian, 1603–1647, äldste son till Christian IV och drottning Anna Cathrine 29f, 41f, 44
- Christian II, 1583–1611, kurfurste av Sachsen 26
- Christian III, 1503–1559, konung av Danmark och Norge, son t. Frederik I och Anna av Brandenburg, g. m. Dorothea av Sachsen-Lauenburg 19f, 43
- Christian IV, 1577–1648, konung av Danmark och Norge, son t. Frederik II och Sophie av Mecklenburg, g. 1597 m. Anna Cathrine av Brandenburg 6, 26–45, 47f, 54, 57, 59
- Christian V, 1646–1699, konung av Danmark och Norge, son till Frederik III och Sophie Amalie, g. m. Charlotte Amalie av Hessen-Kassel 36, 44, 53, 56–59
- Christiane, 1626–1670, dtr t. Christian IV och Kirsten Munk, g. 1642 m. ståthållaren Hannibal Sehested 36f, 42
- Christiern I, 1426–1481, konung av Danmark, Norge och Sverige, son t. greve Diderik av Oldenburg och Delmenhorst, g. 1449 m. Dorothea av Brandenburg 7, 21
- Christiern II, 1481–1559, konung av Danmark, Norge och Sverige, son t. kung Hans och Christine av Sachsen, g. 1514 (1515) m. Elisabeth (Isabella) av Burgund 6–27, 59
- Christine, 1461–1521, drottning av Danmark, Norge och Sverige, dtr t. kurfurst Ernst av Sachsen, g. 1478 m. den danske tronföljaren Hans, sedermera unionskonung 7, 10–12, 21
- Christine, 1521–1590, hertiginna, dtr t. Christiern II och Elisabeth av Burgund, g. m. 1) hertig Francesco Sforza av Milano, 2) hertig Frans av Lothringen 15, 19–21, 25f
- Deichmann, Birgitte, borgmästarinna, Corfitz Ulfeldts älskarinna 38f
- Dina, se Vinhofvers, Dina

- Dorothea, 1430–1495, drottning av Danmark, Norge och Sverige, dtr t. markgreven Johann av Brandenburg, g. m. 1) Kristoffer av Bayern, 2) Christiern I 7
- Dorothea, 1511–1571, drottning av Danmark och Norge, dtr t. Magnus II av Sachsen-Lauenburg, g. m. Christian III 20, 34
- Dorothea, 1520–1580, kurfurstinna, dtr t. Christiern II och Elisabeth av Burgund, g. m. kurfursten Friedrich II av Pfalz 15, 19f
- Dorothea, 1546–1612, hertiginna, dtr t. Frans av Lothringen och Christine av Danmark, g. m. hertig Erich II av Braunschweig-Lüneburg 19, 21
- Dorothea Elisabeth, 1613–1615, dtr t. Christian IV och Karen Andersdatter 30, 34
- Dorothea Elisabeth, 1629–1687, nunna, dtr t. Kirsten Munk 34, 37, 39, 41, 45
- Dyveke, c:a 1493–1517, Christian II:s älskarinna, dotter till Sigbrit Willoms 8–16, 19, 21–25
- Edele Mikkelsdatter Jernskjæg, d. c:a 1512, kung Hans älskarinna 12
- Eleonora, f. 1498, drottning, dtr t. Filip den sköne och Johanna av Kastilien, g. m. 1) Emanuel I av Portugal, 2) Frans I av Frankrike 10
- Elisabeth, 1485–1555, kurfurstinna, dtr t. kung Hans och Christine av Sachsen, g. m. Joachim I av Brandenburg 11
- Elisabeth, 1573–1626, hertiginna, dtr t. Frederik II och Sophie av Mecklenburg, g. 1590 m. hertig Heinrich Julius av Braunschweig-Wolfenbüttel 26, 34
- Elisabeth (Isabella) av Burgund, 1501–1526, drottning av Danmark, Norge och Sverige, dtr t. Filip den sköne och Johanna av Kastilien, g. 1514 (1515) m. Christian II 10–13, 15–19, 21, 24–26
- Elisabeth Augusta, 1623–1677, dtr t. Christian IV och Kirsten Munk, g. 1639 m. befälningssmannen, senare riksrådet Hans Lindenov 36, 41
- Elisabeth Sophie, 1633–1654, se Gyldenløve
- Emanuel (Manoel) I, 1469–1521, konung av Portugal, g. m. Eleonora av Burgund 10
- Erasmus av Rotterdam, c:a 1467–1536, humanist 11
- Erich II, 1528–1584, hertig av Braunschweig-Lüneburg 21
- Erik XIV, 1533–1577, konung av Sverige 20
- Ferdinand, 1452–1516, konung av Aragonien och Kastilien, g. m. Isabella av Kastilien 10
- Ferdinand I, 1503–1564, kejsare, son t. Filip den sköne och Johanna av Kastilien 10f, 20
- Filip I (den sköne), 1478–1506, konung, son t. kejsar Maximilian I och Maria av Burgund, g. m. Johanna (den vansinniga) av Kastilien 10f
- Filip II, 1527–1598, konung av Spanien, son t. kejsar Karl V 20
- Filip IV, 1605–1665, konung av Spanien 56
- Francesco Sforza, 1492–1535, hertig av Milano, g. m. Christine av Danmark 19
- Frans I, 1494–1547, konung av Frankrike, g. m. Eleonora av Burgund 10
- Frans I, 1517–1545, hertig av Lothringen, g. m. Christine av Danmark 19
- Frederik I, 1471–1533, hertig av Gottorp, konung av Danmark och Norge, son till Christiern I och Dorothea av Brandenburg, g. m. 1) Anna av Brandenburg, 2) Sophie av Pommern 9, 17, 19, 21, 43
- Frederik II, 1534–1588, konung av Danmark och Norge, son t. Christian III och Dorothea av Sachsen-Lauenburg, g. 1572 m. Sophie av Mecklenburg 20f, 26
- Frederik III, 1609–1670, konung av Danmark och Norge, son t. Christian IV och drottning Anna Cathrine, g. m. Sophie Amalie av Braunschweig-Lüneburg 6, 29–31, 36, 38, 40, 42–47, 49f, 52–59
- Frederik IV, 1671–1731, konung av Danmark och Norge 58
- Frederik V, 1723–1766, konung av Danmark och Norge 52
- Frederik VII, 1808–1863, konung av Danmark 59
- Friedrich II (Fredrik den vise), 1482–1556, kurfurste av Pfalz 19f
- Friedrich III (Fredrik den vise), 1463–1525, kurfurste av Sachsen 10,12

Sven Benson

- Friedrich III, 1597–1659, hertig av Slesvig-Holstein-Gottorp, sonson t. hertig Adolf 43
- Friedrich Wilhelm, 1620–1688, kurfurste av Brandenburg 49f
- Fuchs, Adolph, d. 1662, generalmajor 49
- Gabel, Christoffer, 1617–1673, kammarskrivare, ståthållare i Köpenhamn 54, 56
- Georg (Jørgen), 1653–1708, hertig av Cumberland, son t. Frederik III och Sophie Amalie, g. m. drottning Anna Stuart 59
- Gersdorff, Joachim, 1611–1661, rikshovmästare 56
- Griffenfeld, Peder, f. Schumacher, 1635–1699, statsman, greve 56
- Grubbe, Regitze, 1618–1689, g. m. Hans Ulrik Gyldenløve 31
- Gustav Eriksson Vasa, 1497–1560, konung av Sverige 5, 16–19
- Gustav II Adolf, 1594–1632, konung av Sverige 27f, 30
- Gyldenløve, Christian Ulrik, 1611–1640, överste, son t. Christian IV och Kirsten Madsdatter, og. 30f, 44
- Gyldenløve, Elisabeth Sophie, 1633–1654, dtr t. Christian IV och Vibeke Kruse, g. m. Claus Ahlefeldt 39f, 42, 45
- Gyldenløve, Hans Ulrik, 1615–1645, underamiral, son t. Christian IV och Karen Andersdatter, g. m. Regitze Grubbe 31, 41, 44
- Gyldenløve, Ulrik Christian, 1630–1658, generalmajor, son t. Christian IV och Vibeke Kruse, og. 39f, 42, 45, 48
- Gyldenløve, Ulrik Frederik, 1638–1704, ståthållare, greve, son t. Frederik III och Margrethe Pape, g. m. Marie Grubbe 44, 56–58
- Gyldenstjerne, Knud Pedersen, c:a 1480–1552, läntagare, riksråd 13, 19
- Gøye, Mogens, c:a 1470–1544, rikshovmästare 9, 11
- Hadrianus VI, 1459–1523, lärare, påve 11
- Hans, 1455–1513, konung av Danmark, Norge och Sverige, son t. Christiern I och Dorothea av Brandenburg, g. m. Christine av Sachsen 7–10, 12, 15
- Hans, 1518–1532, son t. Christiern II och Elisabeth av Burgund, og. 15, 18–20
- Hans, 1583–1602, son t. Frederik II och Sophie av Mecklenburg, og. 26
- Hans Meissenheim Bogbinder, d. c:a 1515, köpman i Köpenhamn 8
- Hansen, Anders, skrivare på Bremerholm, fader till Karen Andersdatter 30
- Hansen, Mathias, borgmästare, fader till Kirsten Madsdatter 30
- Hardenberg, Anne, d. 1589, Frederik II:s älskarinna 20
- Hedevig, 1581–1641, kurfurstinna, dtr t. Frederik II och Sophie av Mecklenburg, g. m. kurfursten Christian II av Sachsen 26
- Hedevig, 1626–1678, dtr t. Christian IV och Kirsten Munk, g. m. läntagaren Ebbe Ulfeldt 36, 42, 46
- Heinrich Julius, 1564–1613, hertig av Braunschweig-Wolfenbüttel, g. m. Elisabeth, dtr t. Frederik II och Sophie av Mecklenburg 26
- Herberstein, Siegmund v., 1486–1566, österrikisk diplomat, friherre 12
- Horn, Gustaf, 1592–1657, fältmarskalk, greve 40
- Isabella 1451–1504, drottning av Kastilien, g. m. Ferdinand av Aragonien 10
- Isabella av Burgund, se Elisabeth
- Jakob (James) I, 1566–1625, konung av England, g. m. Anna av Danmark 26
- Jakob (James) II, 1633–1701, konung av England 59
- Jenssen, Karl, c:a 1460–1511 (1512?), biskop i Hamar 8
- Joachim Friedrich, 1546–1608, kurfurste av Brandenburg, g. m. markgrevinnan Cathrine av Küstrin, fader t. Anna Cathrine, drottning av Danmark och Norge 29
- Johan, junker, trol. avrättad 1517 13
- Johan III, 1502–1557, konung av Portugal, g. m. Katarina, dtr t. Filip den sköne och Johanna av Kastilien 10

- Johan Adolf, 1575–1616, hertig av Slesvig-Holstein-Gottorp 26
Johanna (den vansinniga), 1479–1555, drottning av Kastilien, g.m. Filip I (den sköne) 10f
Jørgen, se Georg
Karin Månsdotter, 1550–1612, drottning av Sverige 20
Karl II, 1630–1685, konung av England 50
Karl III, 1543–1608, hertig av Lothringen, son t. Frans av Lothringen och Christine av Danmark 19
Karl V, 1500–1558, son till Filip den sköne och Johanna av Kastilien, kejsare 10, 18f
Karl IX, 1550–1611, konung av Sverige 27
Karl X Gustav, 1622–1660, konung av Sverige 35, 40, 47, 54
Karl XI, 1655–1697, konung av Sverige 59
Karl XV, 1826–1872, konung av Sverige 59
Katarina, f. 1507, drottning av Portugal, dtr. t. Filip den sköne och Johanna av Kastilien, g. m. Johan III av Portugal 10
Kirsten Munk, se Munk
Kristian, se Christian och Christiern
Kristina, 1626–1689, drottning av Sverige, dtr. t. Gustav II Adolf och drottning Maria Eleonora 30, 46f
Kruse, Vibeke, d. 1648, Christian IV:s älskarinna 39–42, 45, 48
Lente, Theodor, 1605–1668, kammarsekreterare, kansler 54
Leonora Christina, 1621–1698, dtr t. Christian IV och Kirsten Munk, g. m. rikshovmästaren Corfitz Ulfeldt 36–39, 41f, 44, 46–53, 58
Lindenov, Hans, 1616–1659, riksråd, g. m. Elisabeth Augusta, dtr t. Christian IV och Kirsten Munk 36, 47
Ludvig II, 1506–1526, konung av Ungern, g. m. Maria, dtr t. Filip den sköne och Johanna av Kastilien 10
Ludvig XII, 1462–1515, konung av Frankrike 10
Luther, Martin, 1483–1546, reformator 18
Lykke, Kaj, c:a 1625–1699, godsägare 53
Machiavelli, Niccolò, 1469–1527, författare, politiker 21
Madsdatter, Kirsten, d. 1612, Christian IV:s älskarinna, dtr t. Mathias Hansen 30, 44
Magdalena, fransk prinsessa 10
Magdalena Sibylla, 1617–1668, prinsessa, dtr t. kurfurst Johann Georg av Sachsen, g. m. Christian, son till Christian IV och drottning Anna Cathrine 29
Margareta, 1353–1412, unionsdrottning 20
Margareta av Österrike, 1480–1530, furstinna, drottning Elisabeths faster, dtr t. Maximilian I och Maria av Burgund 11, 18
Maria av Burgund, 1457–1482, kejsarinna, g. m. Maximilian I 10
Maria av Burgund, 1505–1558, drottning, dtr. t. Filip den sköne och Johanna av Kastilien, g. m. Ludvig II av Ungern 10
Marsvin, Ellen, 1572–1649, dtr t. riksrådet Jørgen Marsvin och Karen Gyldenstjerne, g. m. Ludvig Munk, moder t. Kirsten Munk 32–35, 39, 41f, 45
Matthias, d. 1520, biskop 16
Maximilian I, 1459–1519, kejsare, g. m. Maria av Burgund 10–12
Mikkelsen, Hans, d. 1532, borgmästare i Malmö 16, 19, 27
Mikkelsen, Hans, c:a 1538–1601, Christian IV:s lärare 27
Moth, Matthias, 1649–1719, geheimeråd, lexikograf 58f
Moth, Sophie Amalie, 1654–1719, Christian V:s älskarinna 58
Munk, Kirsten, 1598–1658, dtr. t. Ludvig Munk och Ellen Marsvin, morganatiskt g. m. Christian IV 27, 31–37, 39–42, 45

Sven Benson

- Munk, Ludvig, 1537–1602, g. m. Ellen Marsvin, fader t. Kirsten Munk 32
- Oskar I, 1799–1859, konung av Sverige och Norge 59
- Otto Ludwig, 1597–1634, överste, rhengreve av Salm-Kürburg-Mörchingen 33f, 39
- Oxe, Peder, 1520–1575, rikshovmästare 21
- Oxe, Torben, avrättad 1517, ståthållare i Köpenhamn 13f, 21, 23–25
- Oxenstierna, Axel, 1583–1654, rikskansler, greve 28, 30
- Pape, Margrethe, f. c:a 1640, Frederik III:s älskarinna 44, 56
- Pentz, Christian v., 1600–1651, guvernör, riksgreve, g. m. Sophie Elisabeth, dtr t. Christian IV och Kirsten Munk 36, 45f
- Rantzau, Frants, 1604–1632, rikshovmästare 35
- Renata (Renée), 1544–1602, hertiginna, dtr t. hertig Frans av Lothringen och Christine av Danmark, g. m. hertig Wilhelm V av Bayern 19–21
- Schumacher, se Griffenfeld
- Sehested, Hannibal, 1609–1666, ståthållare i Norge, riksskattmästare, greve 36–38, 43, 46f, 49, 55f, 58
- Sigbrit Willoms, d. c:a 1532, Dyvekes moder 8–18, 23–25
- Slagheck, Didrik, d. 1522, ärkebiskop i Lund 16f
- Sophie, 1557–1631, drottning av Danmark och Norge, dtr t. hertig Ulrich av Mecklenburg och Elisabeth av Danmark, g. m. Frederik II av Danmark 26f
- Sophie Amalie, 1628–1685, drottning av Danmark och Norge, dtr. t. hertig Georg av Braunschweig-Lüneburg, g. m. Frederik III 38, 44–46, 50–53, 55, 57f
- Sophie Elisabeth, 1619–1657, dtr t. Christian IV och Kirsten Munk, g. 1634 m. guvernören Christian v. Pentz 35f, 41, 45f
- Sperling, Otto, 1602–1681, läkare 53
- Sten Sture d. ä., c:a 1440–1503, riksföreståndare i Sverige 7
- Sten Sture d.y., c:a 1492–1520, riksföreståndare i Sverige 15f
- Svante Nilsson Sture, c:a 1460–1512, riksföreståndare i Sverige 7
- Tessin, Nicodemus d. ä., 1615–1681, arkitekt 52
- Tilly, Johann Tserclaes, 1559–1632, fältherre, greve 28
- Torstenon, Lennart, 1603–1651, fältmarskalk, greve 28, 54
- Trolle, Gustav, c:a 1488–1535, ärkebiskop i Uppsala 16
- Ulfeldt, Christian, 1637–1688, kanik, son t. Corfitz och Leonora Christina Ulfeldt 49
- Ulfeldt, Corfitz, 1606–1664, rikshovmästare, greve, son t. Jakob Ulfeldt, g. m. Leonora Christina, dtr t. Christian IV och Kirsten Munk 28, 31, 35–40, 42–44, 46–54, 56, 58
- Ulfeldt, Ebbe, 1616–1682, dansk läntagare, svensk generallöjtnant 36, 38, 43, 46, 58
- Ulfeldt, Jakob, 1567–1630, rikskansler 37f
- Ulrich, 1527–1603, hertig av Mecklenburg, g. m. Elisabeth, dtr t. Frederik I och Sophie av Pommern 26
- Ulrik, 1578–1624, biskop i Schwerin, officer, son t. Frederik II och Sophie av Mecklenburg 26
- Ulrik, 1611–1633, officer, son t. Christian IV och Anna Cathrine 29f, 42, 44
- Ulrika Eleonora d. ä., 1656–1693, drottning av Sverige, dtr. t. Frederik III och Sophie Amalie, g. m. Karl XI 59
- Urne, Lave, c:a 1467–1529, biskop i Roskilde 11
- Valdemar Christian 1622–1656, son t. Christian IV och Kirsten Munk, og. 35f, 39, 42
- Walkendorff, Erik, d. 1522, norsk ärkebiskop 8f, 11, 13f, 21f, 25
- Wallenstein, Albrecht v., 1583–1634, fältherre, hertig 28
- Walter, Jørgen, c:a 1610–1670, överstelöjtnant 52f
- Wilhelm V, 1548–1626, hertig av Bayern, g. m. Renata, dtr t. hertig Frans av Lothringen och Christine av Danmark 21

Willemsson, Herman, Sigbrits broder 8f
Vincent, d. 1520, biskop 16
Vinhofvers, Dina, d. 1651, sköka 47, 52
Xenia, dtr t. tsar Boris Godunov av Ryssland 26.

Litteratur i urval

- Allgemeine Deutsche Biographie*. 2. Aufl. Berlin 1967–1971
Bagge Povl: "Torben Oxé sagen." (I: *Smaaaskrifter tilegnede Professor, Dr. phil. Aage Friis*. Kbhvn 1940)
Bøggild-Andersen, C. O., *Hannibal Sebested. En dansk Statsmand*. I. Kbhvn 1946. II. Aarhus 1970
Christiansen, Einar: *Dyveke. Tragisk opera i tre akter. Med et forspil. (Musikken af Job. Bartholdy)*. Kbhvn 1899
Colding, Poul: "De lothringske praktikker mod Danmark i syvårskrigens første år." (I: *Smaaaskrifter tilegnede Professor, Dr. phil. Aage Friis*. Kbhvn 1940)
Dansk biografisk leksikon. Tredje udg. Kbhvn 1979–1984
Danstrup, John: *Danmarks historia från äldsta tid till våra dagar*. Övers. ... av Vera Olinder. 1–2. Malmö 1946
Danmarks historie. Under redaktion af John Danstrup og Hal Koch. 5–8. Kbhvn 1977
Drachmann, Holger: "Dyvekes viser." (I: *Samlede poetiske skrifter*. 4. Kbhvn og Kria 1907)
Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie. 7–8. Kbhvn 1989
Heiberg, Steffen: *Christian 4. Monarken, mennesket og myten*. Kbhvn 1988
Heiberg, Steffen: *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*. Kbhvn 1993
Henrikson, Alf: *Dansk historia I–II*. Sthlm 1989
Jensen, Johannes V.: *Kongens fald*. Kbhvn 1900–1901
Juil, Stig: "Nogle retshistoriska Bemærkninger til dommen over Torben Oxé." (I: *Smaaaskrifter tilegnede Professor, Dr. Phil. Aage Friis*. Kbhvn 1940)
Jørgensen, G.: *Dronning Elisabeth af Danmark*. Kbhvn 1901
Kong Christian den fjerdes egenhændige Breve. I–VIII. Kbhvn 1878–1947
Leonora Christina: *Jammers Minde...* udgivet af Johs. Brøndum-Nielsen og C.O. Bøggild-Andersen. Kbhvn 1949
Munk, Kaj: *Diktatorinden*. (I: *Mindendgave*. 3. Kbhvn 1948)
Nationalencyklopedin. Höganäs 1989–1996
Neue Deutsche Biographie. Berlin 1953–1993
Naadens Dørs aandelige Hammer... Bønner... Anno 1648... colligeret ved en Høy-Edel Dame [Kirsten Munk]. Nytryck Kbhvn 1664
Rubow, Paul V.: *Holger Drachmann 1878–1897*. Kbhvn 1945
Scocozza, Benito: *Christian 4*. Kbhvn 1987
Stangerup, Helle: *Christine*. Sthlm 1987
Svensk uppslagsbok. Andra upplagan. Malmö 1947–1955
Wamberg, Bodil: *Christian IV – en mand under indflydelse*. Kbhvn 1994
Wamberg, Bodil: *Leonora Christina*. Kbhvn 1990
Weibull, Lauritz: "Dyvekekatastrofen och Torben Oxé." (I: *Scandia* 1932).

Bengt Löfstedt

Eine Lobrede über den schwedischen König Karl Knutsson

In *Lychnos*, dem Jahrbuch der schwedischen Gesellschaft für Geschichte der Wissenschaften, 1950–51, S. 26 ff. hat Jan Liedgren eine *Oratio de laudibus Caroli regis 8.* aus dem cod. U 143 C Nr. 108 der Universitätsbibliothek in Uppsala veröffentlicht. Er vermutet, dass sie anlässlich der Krönung Karl Knutssons zum König i.J. 1448 gehalten wurde. Die benutzte Handschrift wurde im Kloster zu Vadstena in der 2. Hälfte des 15. Jhs. geschrieben.

Obgleich die Handschrift eine Abschrift, kein Original, ist, hat sich Liedgren damit begnügt, sie ohne Emendationen abzudrucken. Einige sinnlose Stellen lassen sich indessen unschwer korrigieren; manchmal hat Liedgren auch falsch gelesen: ich habe die Handschrift bei einem Besuch in Uppsala kollationiert.

Im folgenden verzeichne ich einige Stellen, an denen Liedgrens Text m. E. zu verbessern ist; ich verweise auf die Seiten seiner Edition und die (von mir hinzugefügten) Zeilennummern.

S. 42,7 f. *diuites ipsos et opulentes diciores facere sua liberalitate ac munificensia possint*. Die Ms. hat *opulentos*, nicht *opulentes*; *possint* ist in *possunt* zu korrigieren.

12 f. *preclarissimis uirtutibus tuis*. Das letzte Wort ist wohl ein Druckfehler für das von der Hs. gebotene *tuis*.

14 ist im Vergil-Zitat *oraque* statt *ora que* zu drucken.

17 *eloquencia, cui me fateor penitus expertem*. M.W. ist *expers* mit dem Dativ bisher nicht belegt; im *Thesaurus linguae Latinae* s.v. findet sich kein Beleg; also ist wohl *cuius* statt *cui* zu drucken.

22 f. *dicam breuiter, quam tanta res dici potest*. Dies ist eine unhaltbare Konstruktion; (*tam*) *breuiter quam?*

Karl Knutsson. Trästatyett av Bernt Notke. 1480-talet. Gripsholm.

24 ff. *De iusticia... dicerem, quemadmodum tue serenitatis mentem animumque ornauerit, satis superque plenissime intellegimus non opus esse, pesertim cum...* Statt *dicerem* ist *dicere* zu schreiben, da es von *opus esse* abhängt; *pesertim* ist ein Druckfehler für *presertim*.

27 *id per tuam sapienciam celebrando intellexeram*. Die Hs. dürfte *celebrari* haben; das wäre auch – im Gegensatz zu *celebrando* – sinnvoll.

29 *conuocacionem {,} scilicet populorum*.

31 f. *uniuersi domini tui*. Die Hs. hat *domini* statt des zu erwartenden *dominii*.

S. 43,26 f. *Uerum eam (scil. liberalitatem) preclaram esse uirtutem uel ex eo patere, quod...* Das überlieferte *patere* ist in *patet* zu emendieren.

28 ist *quoad* für *quo ad* zu drucken.

32 ist *permaximam*, nicht *promaximam*, zu lesen.

36 *diuini poete principes et heroes ac ipsa uirtutes preditos tanto*. Die Hs. hat *uirtute*, nicht *uirtutes*. Nach *tanto* ist eine Lücke anzunehmen; da fängt auch ein neues Blatt der Hs. an: ist ein Folium verlorengegangen?

38 ist mit der Hs. *innumeri*, nicht *innumerati* zu lesen.

S. 44,2. Die Hs. hat *Salustius*, nicht *Sallustius*.

3 *et Uirgilius*. Die Hs. hat *uel Uirgilius*.

6 *Karoli Magni {,} tui*

8 f. *quoniam hec ipsa uirtus longe magis cumquam alicuius alterius mundi principis diuinum pectus irradiat...* Das ist sinnlos. Ich schlage vor: *magis tuum quam alicuius alterius*; ob die Hs. dies bietet, ist zumindest unsicher, so ich nenne es eine Emendation.

11 f. *Nam quod opus in presenciarum maximis et regni uestri occupacionibus longiore uti sermone...* Statt *quod* ist *quid* zu drucken. Da dies eine Frage ist, muss man Z. 12 nach *uestrum* ein Fragezeichen statt eines Punktes drucken.

13. Das überlieferte *una...distico* ist natürlich *in uno... distico* zu korrigieren.

19. Das gedruckte *omni* ist eine Korrektur der Hs. aus *omnique*.¹

¹ Birger Bergh, Lund, hat freundlichst meine obigen Lesartenangaben an Hand einer Photokopie der Hs. überprüft.

Örjan Wikander

An Etruscan inscription at Lund

The Museum of Classical Antiquities, Lund University (Lunds Antikmuseum), started as a small study collection consisting of about 165 items which Martin P:n Nilsson conveyed to the Classical Department after he was appointed professor of Classical Archaeology and Ancient History in 1909.¹ During the following decades, Nilsson strived to fill the more obvious gaps in the collection. Thus, during a visit to Italy in the summer of 1913, he purchased a representative collection of Roman, Etruscan and other Italic pottery that constitutes even today the nucleus of the Museum's Italic collections.

On the whole, Nilsson's acquisitions were far from spectacular, but among those objects that attracted his attention was a small, partly black-glazed bowl with an Etruscan inscription, now with the inventory number LA 187 (Figs. 1–2). It has a low ring foot, 8.5 cm in diameter, evenly curved walls and a rim with slightly overhanging lip. It is 7.5 cm high, the walls are 0.5–0.8 cm thick, and the maximum diameter of the rim is 21.2 cm. The fabric is fine, buff, covered with

Fig. 1

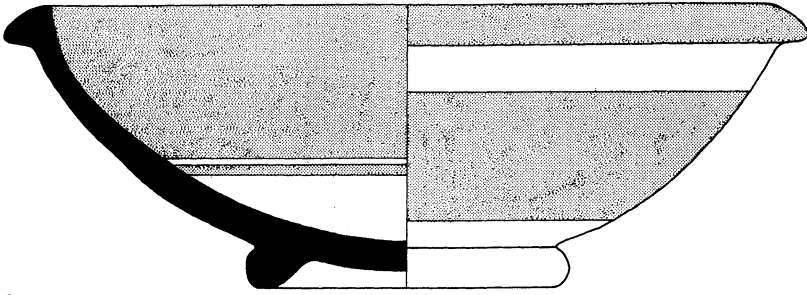

Fig. 2

black glaze in a wide band on the outside, on the rim and upper part of the inside, and in a narrow band on the lower part of the inside. An inscription was incised in the unglazed bottom of the inner side after firing, with eleven letters 0.8–1.6 cm high:

HHISAHVDTLEA

Since the vase was bought from an art dealer in Rome, the provenance remains unknown. Nilsson found it difficult to identify the origin, but suggested “as a vague possibility” that it might be Hellenistic Campanian.² There are few really convincing parallels to the bowl, but in all probability Nilsson was right. Similar bowls completely covered with black glaze were used over large parts of Central Italy,³ but the band decoration of the specimen at Lund seems confined to Campania.⁴ Such bowls are generally dated to the late IV or III century B.C.

There is no uncertainty concerning the authenticity of the vase. “I can warrant the genuineness of the bowl”, wrote Nilsson,⁵ something nobody has questioned later. As for the inscription, however, the situation is less clear. On March 12, 1914, Nilsson wrote a letter to Olof August Danielsson, professor of Greek at Uppsala, but also a leading expert in the Etruscan language and editor of the *Corpus Inscriptionum Etruscarum* (CIE), to ask his advice, enclosing a photograph of the inscription (Fig. 3). One week later, on March 19, Danielsson answered: “... to me, the inscription looks a bit suspicious. It should read: *veitrunas mi*, ‘this (is) Veitruna’s (property)’, but the last two letters are turned upside down, so, if one reads *uno tenore*, it is written instead: *veitrunas im*.

Fig. 3

Moreover, as far as I know, *veitruna* is as yet an unknown name; *vetruna*, *petruna* and even *peitruna* are in evidence or may be easily reconstructed from existing name material. The shapes of the letters, which indicate a III century or even later date, arouse no particular suspicion, but it is unusual to see a retrograde *s* in a post-Archaic inscription.”⁶

On March 24, Nilsson wrote another letter to thank Danielsson for his comments and to add some of his own: “I did, of course, ask myself immediately whether the inscription is genuine, but in this matter I have no personal opinion, and as the price was such that it did not exceed the value of the bowl without inscription (the antique dealer did not seem to have observed or attached any importance to the inscription), I found no reason for suspicion.”⁷ In his letter, Danielsson had suggested that he would consult Gustav Herbig on the matter, the *CIE* expert on the *instrumenta*. It cannot be determined now whether he actually did so. In any case, it does not appear in the preserved correspondence between Danielsson and Herbig or Nilsson.

In about 1951, the vase was treated by Cecilia Moberg, in an unpublished catalogue of the Museum. She was apparently unaware of the correspondence between Nilsson and Danielsson and found no reason herself to doubt the authenticity of the inscription: “It seems that the

144 Cippus ex lapide alabastrite

ΘΑΝΙΑ ΝΙΣΙΟΑΥΒΙΙ

b. *Θania iiulaθi lin*

212 Ossuarium ex lapide calcario

ΜΑΥ: ΜΑΙΥ
ΜΑΥ: ΑΣΤΑ

[ve]liaś: utim|nal: aspesa

1697 Tegula sepulcralis

ΘΑΝΑ: ΑΝΚΡΑ
ΜΙΝΥΥΑΘΙ

Θana: ancar|i haltuniś

Fig. 5

inciber started with his name retrograde, *Veitrunas*, and then remembered he had forgotten the *mi*; there was no place left for it in front of the name so he put it at the other end and wrote it the other way round.”⁸

Today, when we have access to a far larger, comparative material than Danielsson had in 1914, his hesitation remains justified. The *veitrunas mi* inscription differs in several ways from the norm – none, however, conclusive enough to prove it a fake.

The gentilicium *veitruna* remains unique but, as pointed out by Danielsson, many structurally related names are known, particularly in northern Etruria: *aruna* at Orvieto, *capruna* at Acquapendente and *curuna* at Tarquinia, Tuscania and Perugia, just to mention a few.⁹ As for *peitruna*, Danielsson seems to be wrong,¹⁰ while the many *petruna* at Orvieto, Clusium and particularly Perugia¹¹ constitute the best parallel for the *veitruna*. The presence of a number of Latin *Petronii* at Montepulciano and Perugia¹² is also of importance here. While no *vetruna* is in evidence either, at least *vetru* is,¹³ and a *Vetronia* is to be found in a Latin inscription from Clusium.¹⁴ It lies close at hand to see the inscription at Lund as further evidence for the same family.¹⁵

The retrograde *s* is common in northern Etruria in the Archaic period: of the 116 inscriptions from the Crocifisso del Tufo necropolis at Orvieto, more than half have the letter *s* indicated thus.¹⁶ In the south, there are occasional examples. But, as pointed out by Danielsson, it is unusual in post-Archaic inscriptions. Examples of single, retrograde *s* do, however, occur in Hellenistic times, at least in northern Etruria,¹⁷ so the argument is not decisive *per se*. The same is true of the unusual shapes of some letters of the *veitrunas mi* inscription, notably the *a* and *e*.¹⁸

The issue most disturbing to Danielsson was obviously the retrograde

(not upside-down) position of *mi*. Cecilia Moberg suggested a possible explanation, but a group of northern Etruscan inscriptions may indicate that this was not a mistake at all. These texts change the direction of the writing when a word has to be divided upon two lines.¹⁹ In three cases, however, the execution is more extreme, providing close parallels to the inscription at Lund (Fig. 4). Here the text changes direction from right–left to left–right in the same line, and the choice can be assigned neither to lack of space or to an error of the cutter.

Thus, while none of Danielsson's objections seriously contradicts the authenticity of the inscription, a number of arguments may be adduced in its favour. The general shape of the letters made Danielsson suggest a date in the III century B.C., which accords well with the date of the bowl. The peculiarities of the text, particularly the retrograde *s* and *mi*, in my opinion, rather speak in favour of the inscription being genuine: most fakes are more or less exact copies of true inscriptions, and only an expert would have invented something as odd – but still not impossible – as the, *veitrunas mi* inscription. It should also be noted that the first letter (*v*) sits on both sides of a crack (Fig. 5) and, to all appearances, was incised before the bowl was broken. A forger working with such sophisticated methods would certainly have known to charge the purchaser for his achievement, but Nilsson states explicitly that this was not the case.

One cannot easily dismiss the doubts expressed by an expert like Danielsson. Still, the fact remains that he never saw the bowl himself; nor did he devote a true, scholarly investigation to the inscription. He simply gave his immediate impression to a friend, deferring the final decision to the judgement of Herbig (which probably never took place). Personally, I am inclined to accept the inscription as genuine, even though – from both orthographic and onomastic viewpoints – we are apparently dealing with a northern Etruscan inscription on a Campanian vase.²⁰

Notes

Of the three letters referred to in this paper, the two from Martin P:n Nilsson to O.A. Danielsson are now kept in the manuscript department of the University Library at Uppsala (nos. 1b:1, 132–133, dated March 12 and 24, 1914). The one from Danielsson to Nilsson (dated March 19, 1914) is to be found in the manuscript department of the University Library at Lund. Even though all three are, of course, written in Swedish, I found it justified here to translate them into English. I would like to thank Olle Andersson for his generous help in providing me with copies of Danielsson's letters and Charlotte Hurdelbrink for copies of that of Nilsson.

- 1 For the history of the collection, see T. Linders in *CVA Sweden* 1, *Lund* 1 (1980), pp. 6f.
- 2 Nilsson to Danielsson, March 12, 1914, p. 1.
- 3 J.P. Morel, *Céramique campanienne. Les formes*, Rome 1981, p. 123, pl. 23 ("Espèce 1550"). The shape closest to that of the vase at Lund is represented by Type 1552c:1, found at Rimini: "production régionale ou plutôt locale".
- 4 A close parallel, only slightly smaller, is to be found in *CVA Deutschland* 38, *Kassel* 2 (1975), Taf. 71:4, pp. 48f. (with references to two further specimens, from Capua and Cumae). For even smaller examples of the same shape and decoration, see P. Mingazzini, "Il santuario della Dea Marica alle foci del Garigliano", *Monumenti Antichi* 37, 1938, col. 894 no. 190, tav. XXXVII:19; *CVA Danemark* 7, *Copenhague* 7 (1955), pl. 284:18, p. 223 (from Nola).
- 5 Nilsson to Danielsson, March 24, 1914, p. 1.
- 6 Danielsson to Nilsson, March 19, 1914, p. 2.
- 7 Nilsson to Danielsson, March 24, 1914, p. 1.
- 8 C. Moberg, *Studies on the collections in the Antikmuseum of the University of Lund*, p. 105.
- 9 See *Thesaurus Linguae Etruscae* I, *Indice lessicale*, Roma 1978, s.vv., for references. Cf. also W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Berlin 1904, pp. 309–342.
- 10 He was probably thinking of *CIE* 2569, *peitru:eprinasa* (Clusium).
- 11 For references, see *Thesaurus Linguae Etruscae* (supra n. 9), p. 273, and *Suppl.* I (1984), p. 41.
- 12 *CIE* 786–789 and 3864. Cf. Schulze (supra n. 9), pp. 319f.
- 13 *TLE* 690: *avle.vetru.ercual* (Tuder). Cf. *CIE* 1902 (Clusium).
- 14 *CIE* 1148: *Vetronia / C. Thansius* (Castelluccio). Cf. also the Etruscan and Latin inscriptions from Clusium of the gens *Veratronia* (*CIE* 1572, 2162 and 2163).
- 15 On the occasional variation between *ei* and *e* in Etruscan, see H. Rix, *Das etruskische Cognomen*, Wiesbaden 1963, p. 211 n. 36 and p. 287; A.J. Pffiffig, "Der Name vefariei-vefarie in den etruskischen Texten von Pyrgi", *Orbis* 16, 1967, p. 241.
- 16 *CIE* 4918–5033. Some of these are based upon Gammurini's transcriptions in the *Notizie degli Scavi* of 1880, which show *s* retrograde in some cases where it demonstrably is not. Still, the number remains great.
- 17 See, for instance, *CIE* 52a (A, line 1), 386, 672, 1106, and 2141. At Montepulciano, retrograde *s* is to be found even in Latin inscriptions: *CIE* 808b and 896. In southern Etruria, I have found only one possible example, *CIE* 5970 (Caere), but this depends totally upon the reading of Mengarelli, and there may be reason for caution. In the north, other letters, too, are written retrograde: *a*, *l* and *r*. For the more frequent, retrograde *e* and *v*, see G. Buonamici, *Epigrafia etrusca*, Firenze 1932, pp. 208f. ("simmetria grafica").
- 18 For the shape of the *a*, cf. for instance *CIE* 509, 539, 540, and 550 (northern Etruria), 5715, 5716, 6009, and 6012 (Latin inscriptions from southern Etruria). The high-stemmed *e* is less common, but cf. *CIE* 767, 907, 1100, and 2185 (northern Etruria), 5726 and 6222 (southern).
- 19 See, for instance, *CIE* 254, 806, 812, 1426, and 2457. For the general background of the phenomenon ("bustrofedismo"), cf. Buonamici (supra n. 17), pp. 198–220.
- 20 "Campanian" vases are frequently found outside Campania; cf. supra n. 3. It should be pointed out, however, that persons with the extremely unusual name Vitronius/Vetronius are mentioned in Campanian inscriptions of Imperial date: *CIL* X 4199 (Capua) and 8042:107 (Naples).

Hugo Yrwing

Alt-Lübeck, en fjärrhandels- hamn i Östersjöområdet enligt Kattinger

Sachsens och Westfalens köpmän upprätthöll kontakter med Slesvigmarknaden redan före mitten av 1100-talet. Vägen låg öppen för dem genom den av Tysk-romerska riket kontrollerade förbindelsen dit. Ett slesvigfarargille hade de westfaliska köpmännen tidigt organiserat. I en erbjuden kolonisation av Wagriens ödemarker deltog antagligen den växande jordlösa befolkningen på 1140-talet, medan de westfaliska köpmännen fortfarande inriktade sig på Slesvig, men inte på Alt-Lübeck, som Detlef Kattinger menar i sitt arbete.

Alt-Lübeck var en slavisk handelsplats vid Trave, som hade handelsförbindelser med sina slaviska omgivningar och på 1100-talet även med närliggande delar av det tyska Sachsen samt möjligen sporadiska förbindelser med det danska Slesvig. Kattinger hävdar emellertid att det var ett fjärrhandelscentrum i Östersjöområdet redan på 1100-talet. Han karakteriserar det som ett "handelsemporium", befolkat av tyska, nordiska och möjligen även av kristnade slaviska köpmän. En nordisk befolkning torde dock vara högst tvivelaktig i Alt-Lübeck. Dessa köpmän i Alt Lübeck skall före det tyska framträngandet till Östersjön 1143 ha ägnat sig åt fjärrhandel. De sägs dock ha saknat egna skepp, ett problem som Kattinger löser åt dem genom att han låter dem hyra in sig hos utländska köpmän (sid 16). Vilka dessa varit nämns inte. Före Kattinger hade Detleff Ellmers låtit samma tyska köpmän hyra in sig hos slesvigska köpmän, vilket jag tagit avstånd från. Därom torde Kattinger vara medveten, ty han tar också avstånd från Ellmers i det avseender. (Yrwing i *Fornvännen* 1989 sid 151 ff.) Han nämner dock inte min uppsats och föredrar att tuga utan någon förklaring till avståndstagandet.

Fynd av importvaror i den slaviska fursteborgen Buku förklarar Kattinger däremot garantera att de tillförts borgområdet genom Alt-

Alt-Lübeck, en fjärrhandelshamn i Östersjöområdet enligt Kattinger

lükska fjärrhandelsköpmän. Bland fynden tillåter han ett benfynd med en runinskrift på fornnordiska ha säkert bevisvärde. Ett par andra sakfynd av frisiskt, danskt eller tyskt ursprung hör med i detta sammanhang (sid 17). Det rör sig dock om ett mindretal fynd, som hamnat i fursteborgens jord av okänd anledning, på okända vägar och vid okänd tidpunkt.

Ett fynd av en gravsten i Halls socken i mellersta Gotland har publicerats i Gotlands runinskrifter (del 2 sid 5 ff.) Stenen är försedd med en inskrift med runtecken, daterad till ca 1100. Den tolkningsbara delen av inskriften berättar att en moder låtit göra ristningen till minnet av sin ende son, som mördats av "lybeckarna". Fadern nämns på en särskild sten som "läkare". För Kattinger blir denna gravsten det avgörande beviset för att Alt-Lübeck fungerat som handelscentrum "für den nordeuropäischen Raum" (sid 17).

Inskriften har behandlats även av Thorgunn Snaedal-Brink i *Lübische Schriften* (Bd 2, 1984 sid 97 f.) Både Kattinger och Snaedal-Brink menar att mordet begåtts i Alt-Lübeck. I Gotl. arkiv 1992 har Kattinger dessutom tryckt en uppsats, där han förklarar att det var fadern som mördats i Alt-Lübeck (Got. A. 1992 sid 131). I Gotlands runinskrifter anses fadern däremot ha dött i sin säng i Halle på Gotland. Hur Kattinger kommit till sin uppfattning är oklart men använt som bevis för mordplatsen Alt-Lübeck.

Inskriften måste karakteriseras som i hög grad tvivelaktig för slutsatser om Alt-Lübeck. S.B.F. Jansson har gjort en anteckning om ristningens ålder. Den lyder: "Inskriften kan knappast vara yngre än 1100-talet" (Gotlands runinskrifter, del 2. sid 5 ff.). Bortsett från dateringen ca 1100 i Sveriges runinskrifter med betoning på "ca" ger en datering till mitten av 1100-talet en sannolikare anknytning till mordet på sonen genom den fientlighet, som då rådde på Gotland mot de tyska köpmännen enligt Artlenburgfördraget. Detta ger inskriften ett antagligare historiskt sammanhang med 1150-talets Lybeck än ett svårförklarligt sammanhang med Alt-Lübeck ca 1100. För den sörjande modern var en runinskrift på 1150-talet naturlig. En inskrift på en gravsten av annan art i Halls socken var knappast möjlig ännu på mitten av 1100-talet för den sörjande modern.

Kattinger åberopar också tyska myntfynd i det baltiska området. I Alt-Lübeck skall en myntprägling ha skett omkring 1120. Mynt av denna prägling har hittats i Blekinge. Därav drar Kattinger slutsatsen att dessa mynt även måste ha nått Gotland (sid 18). Inga sådana mynt

har emellertid hittats på ön. Där har man istället hittat 2700 tyska mynt (Yrwing 1978 Gotlands medeltid sid 106 f.), vilka vittnar om de gutniska farmännens handelsfärder till Sachsen under 1100-talet. De saknade ännu bekantskap med Alt-Lübeck enligt Artlenburgfördraget och även enligt Henrik Lejonet.

Kattingers höga värdering av Alt-Lübeck som fjärrhandelscentrum går slutligen inte att förena med Helmolds skildring av Alt-Lübeck i samband med greve Adolfs stadsgrundande vid Trave 1143. Henrik Lejonet insåg betydelsen av denna stadsgrundläggning och sökte komma i besittning av den, vilket ledde till konflikter. Han förbjöd då all annan handel där än lokalhandel med livsmedel för befolkningens behov. När då staden även drabbades av en brand, överlämnade greve Adolf sin stad till Henrik Lejonet 1158. I samband därmed säger Helmold att "institores et ceteri habitatores" vände sig till Henrik Lejonet med begäran att återfå sin gamla marknadsrätt, så att de kunde bygga upp staden igen efter branden. Därvid använder Helmold ordet "institores" om den icke så fåtaliga tyska kolonin i Alt-Lübeck. Med detta ord karakteriserar han Alt-Lübecks tyska handelsmän som utövare av en lokalinriktad handelsverksamhet (Yrwing 1986 Visby – hamnstaden på Gotland sid 30, 36 f.).

Helmold var nära samtida med händelserna vid Trave under 1140 och 1150-talen. Han kunde inte ha använt detta lokalpräglade ord om köpmän i ett känt baltiskt fjärrhandelscentrum. I sin krönika använder han det för övrigt endast fem gånger och då tydligt om lokalt verk samma handelsmän (Yrwing 1986 ibidem). Ändå betyder det ingenting för Kattingers helt obevisade uppfattning.

Ingenting tyder således på att Alt-Lübeck varit något fjärrhandelscentrum och de lybeckare, som mördade Hall-kvinnans ende son, kom sannolikt från greve Adolfs eller Henrik Lejonets Lybeck någon gång mellan 1143 och 1161, då stämningen på ön inte var tyskvänlig.

Kattinger och den tyska östersjöhandeln under åren 1100–1158

Kattinger räknar med att gutarnas handelsprivilegier i Sachsen, förmodligen av år 1134, måste ha fört med sig sachsiska handelsfärder till Gotland. Förutsättningar därför fanns inte på 1130-talet. Gutarnas handelsfriheter i Sachsen hade inte formulerats under sådana förutsättningar, såsom framgår av Artlenburgfördraget från 1161. Alla tyska direktkontakter med Gotland av sachsiska köpmän synes vara uteslutna

Alt-Lübeck, en fjärrhandelshamn i Östersjöområdet enligt Kattinger

fram till 1140-talet på grund av att de saknade kontakt med och kunskap om längre sjöresor.

Alt-Lübeck kan inte visas ha ägnat sig åt fjärrhandel. Rügenvanernas opålitlighet, Henrik Lejonets begränsning av deras marknadsrätt till enbart lokal livsmedelshandel under konflikten med greve Adolf och branden 1158 talar emot att så var fallet. För den inte så fåtaliga kolonin av tyska köpmän i det forna Alt-Lübeck väckte Lybecks övergång till Henrik Lejonet förhoppningar om nya och bättre förhållanden. Därom vittnar deras omedelbara begäran om att få tillbaka sin gamla lokala marknadsrätt (Kattinger sid 12 ff, 60 ff.).

Först Artlenburgfreden 1161 skapade möjligheter för en tysk fjärrhandel inom Baltikum. Ellmers menar att en "dammbrottsartad" tysk handelsexpansion blev följden av Henrik Lejonets övertagande av Lybeck 1158. Hela det baltiska handelsområdet införlivades med en gång i den tyska fjärrhandeln, dvs Gotland, Sverige, hela Baltikum för övrigt och Novgorod. Enligt Ellmers ställde därvid slesvigska köpmän välvilligt sina skepp till tyskarnas förfogande vid denna snabba expansion, vilken uteslutande genomfördes av westfaliska köpmän. Den var så snabb och effektiv att gutarna förklarade lät sig trängas bort från sina gamla marknader (se Yrwing i Fornv 1989 sid 152 ff.).

Kattinger förlägger den tyska fjärrhandeln tillbaka till 1120. I sak synes han acceptera Ellmers "dammbrottshypotes", som han emellertid döper om till "Entwicklungssprung" och flyttar tillbaka i tiden till 1120. Han finner inte heller slesvigsbornas hjälpsamhet med sjötransporterna efter 1158 särskilt sannolik men formulerar sin uppfattning på följande sätt: "Der Ostseehandel deutscher Kaufleute war Anfangs des 12 Jahrhunderts durch einen Entwicklungssprung gekennzeichnet". Dock är det inte "in seiner Ursachen ganz klar" (sid 12). Han räknar med ett ekonomiskt uppsving i Westfalen i samband med en befolkningsökning.

Den har emellertid inte haft någon inverkan på de westfaliska köpmännens Slesvigfärder omkring 1100. De fortsatte som förut. Ellmers har placerat sin "dammbrottshypotes" till året 1159 i stället för Kattingers början av 1100-talet, men även 1159 är för tidigt för denna tyska handelsexpansion, som vi längre fram skall konstatera. På 1140-talet kunde jordlösa westfalare utnyttja greve Adolfs inbjudan att skaffa sig nya hem i Wagriens ödemarker. Då hade också Westfalens köpmän börjat intresserad sig för den nya Travehamnen, men det skedde inte dammbrottsartat och inte heller med något "Entwicklungssprung".

Kattinger och Artlenburgfördraget 1161

År 1157 inbjöd Henrik Lejonet danska, svenska, norska och ryska köpmän att besöka hans nyligen övertagna hamnstad vid Trave. Han förbigick därvid de gutniska köpmännen, som redan 1134 av dåvarande sachsarhertigen beviljats handelsrätt med tullfrihet i Sachsen. Förhållandet mellan de sachsiska och gutniska köpmännen var emellertid åren 1157–1160 ej vänskapligt. Gutarna synes av Artlenburgfördraget 1161 att döma varit avvisande till besök av tyska köpmän på deras ö. Henrik Lejonet planerade dessa år att göra Lybeck till den centrala hamnen för den baltiska handeln. År 1161 inbjöd han därför gutarna till separata förhandlingar i Artlenburg. Öns ställning inom östersjöhandeln tvang honom därtill.

Vid dessa förhandlingar representerades det gutniska landstinget sannolikt av landsdomaren. Enligt en kanslianteckning i Lybeck var hans namn Lichnatus. Motpart var Henrik Lejonet själv. Det har således rört sig om förhandlingar på statsnivå och inte om förhandlingar mellan köpmannaorganisationer såsom Kattinger liksom den tyska forskningen under 1900-talet anser. Gotland skötte själv sin utrikes- och handelspolitik, även om det var ett svenskt skatteland.

Av Artlenburgfördraget är två avskrifter kända, en i Lybeckarkivet och en som av Gotland bifogats, när ön sökte och fick rätt att använda vägen genom Holstein till Flandernmarknaden (Yrwing 1940, sid 142). I Lybeckarkivet förvaras dessutom ett mandat, utfärdat av Henrik Lejonet för en tysk vid namn Odelrik, vilken han i samband med förhandlingarna tydligt utnämnt till "advocatus et comes", även det i avskrift. I samma arkiv möter vidare en anteckning av en kanslitjänsteman, tydligt av långt senare ursprung, som anger Lichnatus och Odelricus som "nuntier", dvs sändebud från Gotland, något som inte stämmer med källorna för övrigt. Samma anteckning tillfogas också att "Priuilegium ipsum repositum est in ecclesia beate Marie Virginis in Wisby."

Avskriften av Artlenburgfördraget och anteckningen om nuntierna är skrivna av samma hand. Fördragsavskriften är emellertid bekräftad med Lybecks stadssigill. I detta sammanhang får den samtidiga uppgiften att "priuilegium ipsum repositum est in ecclesia beate Marie Virginis in Wisby" särskilt intresse. Den anger nämligen, sedd i samband med avskriften av Artlenburgfördraget, att originalet – "priuilegium ipsum" – återställts till Mariakyrkan i Visby. Detta har skett omkring år 1230 enligt handstilen (se Yrwing 1940 sid 116).

Alt-Lübeck, en fjärrhandelshamn i Östersjöområdet enligt Kattinger

Därmed är alla tyska förklaringar till var och hur bekräftelsen med Lybecks stadssigill skett obefogade. Latinets "repono" betyder "återställa".

Återställaren är identisk med kanslisten, som bekräftade sin avskrift med det lybska stadssigillet och gjorde anteckningarna, som fogades till avskriften. Kattinger har inte förstätt detta, eftersom han liksom den tyska forskningen räknar med en tysk köpmannaorganisation i Visby redan med 1160-talet.

Mandatet har emellertid ingenting med Visby att göra. Något tyskt köpmannagille existerade inte i Visby 1161. Existensen för ett sådant skapades först genom Artlenburgfreden och var ett faktum först med 1180-talet, då den byggnadsfond för bygget av en tysk gäst- eller gilleskyrka där kom till. Kyrkan stod färdig 1190, ett årtal som Strelow hämtat från någon väggmålning i kyrkan (Yrwing 1940 sid 237 f.), där han var kyrkoherde.

Om Odelrik av Henrik Lejonet utnämns till de tyska köpmännens "fogde och domare" i Visby, skulle säkerligen författaren av företalet till Visby tyska stadslag ha känt till och nämnt detta för tyskarna viktiga faktum i sin historiska inledning till lagen. Det visar i stället att Odelrik inte haft något med Visby att göra. Därför kan jag fortfarande hänvisa till vad jag hävdade i min avhandling 1940 (sid 135):

"Mandatet riktar sig till en hertigens advocatus eller comes, som inom sitt territorium hade att iakttaga Artlenburgfördragets stadganden, och vi måste söka denne hertigens styresman inom det sachsiska hertigdömet, då Artlenburgfördraget gällde Henrik Lejonets "omne regium", såsom mandatet starkt betonar."

Ellmers "dammbrottshypotes" året 1158 har jag, som redan nämnts, avvisat i min uppsats i Fornvännen 1989 (se sid 152 ff.). Även Kattingers "utvecklingssprång" under tidigt 1100-tal sakna faktabaserad underbyggnad. Det blir enbart ett Kattingers luftsprång. För Visbys del är det tyska inflytandet påtagligt först efter 1190-talet. Utvecklingen i Lybeck efter 1161 synes enligt tyska arkeologer ha tagit fart först med 1200-talet (Yrwing 1986 sid 136 f).

Kattinger och "gilda communis" i Visby

Kattinger hävdar att biskop Alberts brev för Östersjököpmännen i Livland 1211 är ett "Privileg für die gotländische Kaufleute in Riga" (sid 102). Detta innebär en fatal feltolkning av brevet. De gutniska

köpmännen nämnes enbart som ägande en speciell ställning bland de i Riga gästande köpmännen.

Biskop Alberts brev 1211 är ett öppet brev, utfärdat för "Mercatores", dvs de i Riga gästande köpmännen, med tillägget "praecipue gutenses" dvs då i synnerhet de gotländska. Tillägget har vållat Kattinger och Livland förklarliga problem (sid 130). I brevet vänder sig biskopen mot en gillesform, som han förbjuder för Rigas och Livlands del, men som tydligen fanns i Visby (Yrwing 1940 sid 165–167). Den nämnes "gilda communis". Med nämnda tillägg till "Mercatores" vill biskopen enbart erinra om att Riga grundades med "ius gutorum", samt om att de gutniska köpmännen därför var särskilt välsedda i Riga liksom för vad de betytt för missionen i Livland. En sådan uppmärksamhet låg nära till hands på grund av de ständiga kontakterna mellan de båda handelsplatserna.

Innehållet i urkunden sysslar för övrigt med de friheter brevet tillerkänner de gästande köpmännen, som besökte "Dunam et ceteros portus Livoniae". Därvid skiljer biskopen mellan två grupper av dessa gäster, nämligen "cives", dvs stadsbor, och sådana gäster, "qui ad nullam civitatem habent respectum", dvs icke-stadsbor. Endast stadsbor får rätt att vid inbördes rättsfall invänta sin återkomst till hemstaden för uppgörelse där. Rättsfall, som uppstår mellan icke-stadsbor inbördes eller mellan icke-stadsbor och andra stadsbor, skall däremot avgöras av det rigiska rättsväsendet verksamt under biskoplig överhöghet. I samband härmed kommer biskopen in på "gilda communis", som inte är förenlig med nämnda stadganden. Denna gillesform förbjuder han, då den skulle beröva det biskopliga rättsväsendet i Riga och Livland allt inflytande över gillesmedlemmarnas rättsliga uppgörelser. Det är tydligt att biskopen därvid åsyftar en gillesform som förekom i Visby och som han väl kände till på grund av sina närmast årliga besök. Den är också i brevet speciellt bestämd till sin art, genom att den anges äga närmast okontrollerad dömande myndighet över gillesmedlemmarna. Den har därför inte heller med det lokala gutniska rättsväsendet att göra.

Hur ställer sig då Kattinger till händelseutvecklingen i Visby 1190–1225? Han anser "gilda communis" vara en problematisk gillesbildning, ty för honom är tydligen "Die Gotländische Genossenschaft" förutsättning för en tysk samhällsbildning i Visby. Begreppet existerar dock inte i det medeltida källmaterialet. Därom är Kattinger självklart medveten, men det uppväges för honom av att det förutsattes i hans

”Durchsicht von neuester Literatur”, där det förekommer ”meist peripher im Monographien”. Därför har han beslutat sig för att söka ge ”eine Gesamtgeschichte der Gotländischen Genossenschaft” före 1900 (sid 1). Hos de stora tyska Hanseforskarna förekommer aldrig detta begrepp, men det accepteras således numera av den moderna forskningen.

Jag införde begreppet ”gilda communis” i Visby 1940 på grundval av biskop Alberts privilegiebrev för köpmännen 1211. Ordet ”communis” anger i sin ursprungliga användning ett gemensamhetsförhållande mellan två eller flera parter. Så uppfattade jag ordet, när jag införde det i det förhanseatiska visbysamhället i samband med det av de tyska köpmännen i slutet av 1180-talet fattade beslutet att bygga en gäst- eller gilleskyrka i Visby. Till grundarna hörde då även de i Visbyhamnen gästande tyska köpmännen, som åtagit sig att bistå med på sina skepp insamlade bidrag, vilka skulle överlämnas till en samtidigt inrättad byggnadsfond. Biskop Bengt säger i sitt brev 1225, att han ställts inför ”fundatorum rogatu”, dvs grundarnas begäran om en förändring av kyrkans ställning. Han synes därvid avse såväl de i Visby bosatta som de där gästande tyska köpmännen. Den genom i samband med grundandet införda byggnadsfonden är vetenskapligt belagd av mig genom biskop Bengts brev, eftersom de tyska gästerna i Visby där ålägges att även efter förändringen 1225 betala sina avgifter till byggnadsfonden, vid hot om bannlysning i annat fall. Det är ett memento till dem att inte söka komma undan denna skyldighet, naturligtvis krävd av de från och med den 27 juli 1225 tyska visbyborgarna, men inte uppfattad av Kattinger till sin innebörd.

Kattinger vill däremot införa en senare och speciell betydelse i ordet ”communis”, innebärande att det avser, vad han kallar ”ett öppet gille, öppet även för de gutniska köpmännen”. Han menar nämligen att det rör sig om ett giller för samverkan inom handeln mellan tyskar och gutar.

En sådan samverkan hävdade jag emellertid i min avhandling 1940 i sista kapitlet (Yrwing 1940 sid 293–308) på grundval av en rad anförda källställen. Den hör emellertid hemma i Artlenburgfördraget 1161 genom dess där stadgade ömsesidighetsprincip inom handelsförhållandena i Sachsen med Lybeck och på Gotland med Visby. Den utsträcktes 1232 till Livland med Riga av den dåvarande sachsiske hertigen och innefattade bl. a. tullfrihet i dessa områden, karakteriserade i källorna som Den fria Trave – Den fria Gotländska kusten – och med 1232 Den fria Dyna. Denna samverkan behövde således inte knytas

till någon speciell gillesorganisation, den var fördragsstadgad. Biskop Alberts karakterisering av "gilda communis" som ett gille med absoluta dömande befogenheter omöjliggör absolut att även gutniska köpmän skulle kunna vara medlemmar i gillet. Därför löser biskop Bengts brev 1225 även Kattingers alla problem med "gilda communis" i Visby, ty brevet visar att det i stället rör sig om ett gille gemensamt för de i Visby bosatta tyska köpmännen och deras i Visbyhamnen gästande tyska handelskolleger för bygget av en gilleskyrka som medelpunkt för tyskheten i Visby. År 1225 spränges "gilda communis" genom att biskop Bengt upphöjer gilleskyrkan till visbytyskarnas församlingskyrka med en exterritoriell församling, inom vilken såväl visbytyskarna som de tyska gästerna kunde välja gravplats, visbytyskarna då med vissa betingelser.

Kattinger har också gjort sig skyldig till en förvanskning av källmaterialet dvs i detta fall biskop Bengts brev. Han påstår nämligen att "die Inscriptio der Weihe-Urkund Bischof Bengts deutet zunächst lediglich auf in Visby applicantes". År 1226 kom legaten Willhelm av Modena till Visby från Riga. Han bekräftade därvid biskop Bengts brev men införde just före avskriften av brevet nämnda Inscriptio: "Universis Christi Fidelibus Visby applicantibus" (Yrwing 1940, sid 243 med not 74). Därigenom fick biskop Bengts brev påvestolens bekräftelse och då med ett memento till de tyska gästerna.

Kattinger påstår att jag menar att kyrkan före 1225 tillhörde de tyska gästerna i Visby (sid 125 not 85). Detta är ingalunda fallet, då jag anser att kyrkan byggts av "gilda communis" med den av detta gille skapade byggnadsfonden, som förvaltades av visbyköpmännen, vilka jag före 1225 även liksom biskop Bengt ibland räknar samman med gästerna. Att visbytyskarna varit deltagare i bygget har jag betonat, när jag betonar att byggets fonder kommit till genom medel, som *delvis* erlagts av de tyska skeppen (Yrwing 1940 sid 245).

På lagstiftningens område var den tyska Mariaförsamlingen i Visby verksam samtidigt med tillkomsten av församlingsbildningen 1225. Vi vet det genom att rigaköpmännen det året fick tre år på sig att förvissa sig om vad denna rättsbildning innehöll. Av det rättsfragment, som bevarats i Riga, framgår att vad som förelåg 1228, i synnerhet handlade om trolovning och bröllop, barndop samt arvs- och egendomsförhållanden mellan makar samt makar och barn. Det var "Dhe gemenen dudeschen de uppe gotlande wohnhaftich sin", som stod bakom denna tidiga lafstiftning (Yrwing 1940 sid 350–357). Den blev

Alt-Lübeck, en fjärrhandelshamn i Östersjöområdet enligt Kattinger

grundval för den fortsatta utvecklingen av det tyska visbysamhället.

Ännu en förändring, fast på det religiösa området, torde ha skett under åren 1225–1230. Det rör sig om en delning av Mariakyrkans inkomster i två "medietates", dvs hälfter, ty 1232 har kyrkan tvenne kyrkoherdar (Yrwing 1940 sid 255–291).

Kattinger och de tidiga tyska handelsförbindelserna med Novgorodmarknaden

När Kattinger kommer över till den tyska novgorodhandeln (sid 107), utgår han från Novgorodkrönikans uppgift år 1188 om en konflikt mellan varjager och de "tyska köpmännen hos gutarna" på ena sidan samt köpmännen i Novgorod på andra sidan. Novgorodköpmän säges ha blivit plundrade på Gotland av varjager, vilket novgoroderna gengällde samma år med att plundra gutniska och "gutnisk-tyska köpmän" i Choruzk och Novi-Torg. Choruzk är en okänd handelsplats, vars namn den ryska historikern E. Rybina uppfattar som en förvanskning av ett ryskt personnamn, vars bärare i så fall gjort sig skyldig till konflikten 1188 på Gotland (E.A. Rybina 1987 sid 125 ff.).

Novgorodkrönikans uppgift 1188 finns i flera översättningar. De skiljer sig alla i något avseende från varandra.

L.K. Goetz.

In diesem Jahre plünderten die Novgoroder die Varjager, nämlich die Deutschen bei den Goten, in Choruzk und Novotorzk

Engelsk översättning.

The same year the men of Novgorod were plundered by the varangiens in Gotland and by the Nemtsy in Khoruzkh and in Novi-Torg.

Dessa båda översättningar förelåg, då jag skrev min avhandling 1940. Jag vände mig för kontroll till professor G. Gunnarsson i Uppsala, då verksam i Lund. Han förklarade båda översättningarna felaktiga och lämnade mig istället följande översättning:

G. Gunnarsson.

Samma år plundrade varjagerna novgorodiska köpmän (och) gotländska tyskar (egentligen "tyskar hos gutarna") i Choruzk och Novotorzk (se Yrwing 1940 sid 151, not 43).

Professor Gunnarsson har i texten fogat till ett sammanbindande "och". Därigenom synes varjagerna ha plundrat novgoroder och gut-

nisk-tyska köpmän i Choruzk och Novotorzk.

E. Rybinas översättning (1987 sid 126) är starkt förändrad – för att inte säga konstruerad – och lyder:

”In demselben Jahre haben die Varjager, die Deutschen auf Gotland, die Waren von Novgorodern konfiziert, und zwar wegen Verschuldern des Choruscles, und derer von Novi-Torg”.

Rybinas översättning har utformats under språkligt inflytande av en åberopad novgorodisk urkund om konfiskering av varor med antagenliknande anledning, dvs verdergällning. Därvid uppfattar hon också ”die Deutschen auf Gotland”, som opposition till ”die Varjager”. Därigenom bindes ”tyskarna på Gotland” samman med varjagerna och blir då ensamma skyldiga till övergreppet mot novgoroderna i Novi-Torg och blockaden av handelsutbytet 1189, svaret från Novgorods sida. Ett viktigt påpekande av Rybina i fråga om kröniketexten är att Novi-Torg är en novgordisk marknadsplats inom dess territorium. Detta bekräftas med all tydlighet av platsens omnämnande i krönikan åren 1195 och 1196. År 1196 hyllades furst Jaroslav just på denna plats, när han återvände från en påtvingad frånvaro.

Gunnarssons översättning binder däremot såväl varjagerna som ”tyskarna hos gutarna” vid plundringen av novgoroderna i ”Choruzk och Novi-Torg”. Kattinger accepterar helt Rubinas tolkning av kröniketexten. Det är dock tvivelaktigt, om man kan acceptera åberopandet av det språkliga uttryckssättet i en annan urkund för att ändra kröniketextens klara angivande av övergreppen ”in Chrouzk och Novi-Torg” mot ”Choruzks och Novi-Torgernas” överfall på varjager och ”tyskar hos gutarna”. Detta innebär en förändring av kröniketexten.

Gunnarssons översättning är i varje fall sakligare i förhållande till kröniketexten. Den säger endast att novgoroder plundrats av varjager och ”gutniska tyskar” i Choruzk och Novi-Torg, vilket blev orsak till den novgorodiska handelsblockaden mot dessa köpmän året 1189.

Det finns dessutom en gammal finsk handelsplats, känd från 1100-talet in på 1300-talet och belägen i närheten av det nuvarande Åbo och infarten till Novgorod. Dess namn var Korois, vilket väl kan dölja sig i ett ryskförvanskat ”Choruzk” (se Yrwing 1940 sid 151, not 43).

Någon direkt uppgörelse eller några fredsförhandlingar omtalas inte i Novgorodkrönikan. Ett bevarat skriftligt dokument om fredsförhandlingar mellan varjager, ”tyskar hos gutarna” samt novgoroder synes höra samman med den nämnda novgorodiska handelsbojkotten 1189. Det året har tydligen ett tyskt-gotländskt sändebud kommit till

Novgorod för att avveckla handelsstoppet mellan Gotland och Novgorod. Hans namn var enligt dokumentet Arbud. Sannolikt representerade han i första hand de tyska köpmännen "hos gutarna" men för övrigt även de gutniska och de tyska från det egna hemlandet. I Novgorod var då furst Jaroslav den ledande personen. Han säges ha föredragit Arbuds ärende för den novgorodiska folkförsamlingen med resultatet att handelsbojkotten hävdades och handelsfreden återställdes från och med året 1190. Det heter i dokumentet att furst Jaroslav och "alla novgoroder" därvid bekräftat den gamla freden med sändebudet Arbud och med alla tyska söner och med gutarna och hela den latinska tungan. Arbud synes därmed ha fyllt sitt uppdrag.

Allt tyder emellertid på att novgoroderna inte uppfattade "den gamla freden", med gutarna, som tillfredställande säkrad därmed utan att det nu rörde sig om något nytt, nämligen handeln med den tyske fursten och hans rike, vilken handel även måste regleras. Därför säger sig furst Jaroslav ha sänt sitt sändebud Griga med ett antal fördragsvillkor av rättslig art (15 paragrafer) för bekräftelse (se Goetz, Handelsverträge sid 15). Vi vet ingenting om att så skett på 1190-talet, men vid den allmänna varjagfreden 1201 har de i varje fall både aktualiserats och ansetts som tillhörande "den gamla freden", på vilken dess förfäder "kysst korset". Dokumentet från 1190 har också bifogats handelsfördraget från 1259 (Goetz ibidem sid 72 ff.).

Någon direkt uppgörelse eller några fredsförhandlingar omtalas inte i Novgorodkrönikan. Den äldsta bevarade skriftliga uppgiften från konflikten är uppgiften om blockaden av handeln 1189. Det året har sannolikt inte det tysk-gutniska sändebudet kommit till Novgorod för att avveckla handelskonflikten. Ett skriftligt ryskt dokument har bevarats därom. Sändebudets namn anges däri ha varit Arbud. Den regerande novgorodfursten bar namnet Jaroslav först 1192. I min avhandling 1940 har jag därför kallat detta dokument Jaroslavfördraget (sid 147–158).

Furst Jaroslav har förelagt Arbuds uppdrag för den novgorodiska folkförsamlingen 1192. Det har lett till att handelsfreden återställts och handelsbojkotten hävts från och med året 1192. I det skriftliga fredsdokumentet säges att man bekräftat "den gamla freden med sändebudet Arbud och med alla tyska söner och med gutarna och med hela den latinska tungan".

Därmed var för Arbud det viktigaste i hans uppdrag avklarat, men allt i fördragstexten tyder på att man i Novgorod ansåg att det inte

rörde sig bara om ett bekräftande av "den gamla freden" med Gotland utan även om något nytt, som behövde närmare regleras, nämligen handeln med den tyske fursten och hans rike. Därför har man formulerat femton stadganden av rättslig art angående handeln med det tyska riket, och därför säger sig furst Jaroslav ha sänt sitt sändebud Griga med de nämnda femton fördragsvillkoren för bekräftelse (Goetz, Handelsverträge sid 15. Einleitung).

Vi vet ingenting om att dessa 15 villkorspunkter kommit att bekräftas på 1190-talet eller att Griga ens kommit att besöka Tyskland, men vid den allmänna varjagfreden 1201 har Jaroslavfördraget räknats med i "den gamla fred" på vilken förfäder "kysst korset". Så måste vara fallet, ty 1259 har Jaroslavfördraget bifogats till det årets handelsfördrag som ett bevis därom (Goetz, Handelsverträge sid 72 ff.). Då nämnes emellertid varken den tyske fursten eller Tyskland längre i detta handelsfördrag, något som blir fallet även i följande 1200-talsfördrag. "Den gamla freden" synes ha uppfattats som ett edligt ingånget avtal mellan Novgorod och "Den gotländska kustens gutniska och gutnisk-tyska köpmän" (se Einleitung hos Goetz Nr 1). Hela Jaroslavfördragets text vittnar ju om att när fördraget bekräftar "den gamla freden" för den tyske fursten, Tyskland och de tyska köpmännen rör sig detta om ett handelsutbyte, som måste regleras genom en rad fördragsparagrafer av liknande art, som reglerade handelsutbytet mellan Tyskland och Gotländska kusten i Artlenburgfreden 1161. Dessa rättsföreskrifter i "den gamla freden" levde kvar, även om den tyske fursten och Tyskland försvann i 1200-talets handelsfördrag.

Kattinger och Smolenskfördraget 1229

Kattinger har rätt däri att de tyska köpmännen inte spelat någon dominerande roll i Visby eller östersjöhandeln närmast efter 1200-talet (sid 126). Källäget tyder därpå. När han kommit förbi de i alla avseenden märkliga händelserna i Visby 1225, vilka han i korthet förbigår med anknytning till mitt namn i några noter, blir han särdeles utförlig när han kommer in på Riga och Livland, ty därmed öppnar sig möjligheter för hans behandling av den tyska östersjöhandeln som hörde samman med avhandlingsämnet "Die Gotländische Genossenschaft". Jag har i kapitlet "Köpmanssällskapet i Visby" givit en kort sammanfattning om var och hur vi möter detta handelssällskap i de samtida källorna (Yrwing 1986 sid 132–134). För Kattinger är dock

Alt-Lübeck, en fjärrhandelshamn i Östersjöområdet enligt Kattinger

detta sällskap inte identiskt med "Die Gotländische Genossenschaft". Min framställning 1986 förutsätter emellertid även den i Artlenburgfördraget 1161 stadgade ömsesidighetsprincipen i handelsförhållandena mellan de fördragsslutande parterna (Yrwing 1940 sid 293–308).

Inledningsvis behandlar Kattinger de utsträckta handelsförbindelserna i Dynaområdet mot slutet av 1230-talet och därmed sammanhängande s. k. "strukturformer", skapade av de tyska köpmännen (sid 144 ff.). Jag har under rubriken "Riga, Visby och Smolenskfördraget 1229" behandlat Livlands ställning i östersjöhandeln under samma tid (Yrwing 1986 sid 67–73). För min del gällde det att undersöka, hur Riga utnyttjat en uppkommen situation i Sydfinland, som påvestolen skapat. Påven hade blivit speciellt insatt i förhållandena i Visby och Riga genom legaten Willhelm av Modenas besök där åren 1225 och 1226. Redan den 17 januari 1227 utfärdade påven ett skyddsbrev för visbytskarna. Det rör sig om ett skyddsbrev för den 1225 tillkomna tyska Mariaförsamlingen i Visby, tydligen på förslag av legaten Willhelm av Modena och sannolikt beroende på motsättningarna i staden mellan de tyska "manentes" och "frequentantes". Det rör sig däremot inte om täta handelsförbindelser med Riga. Därom har bullan inga belägg (Yrwing 1986 sid 41). Kattinger menar att jag vid citatet utelämnat "hamnen", varigenom de livliga förbindelserna mellan Visby och Riga inte framträder tillbörligt (Kattinger sid 144, not 52). Så är naturligtvis inte förhållandet.

Det intressanta är att vi här för första gången möter en handelsorganisation på Gotland, som uppträder som förhandlande part och sigillerar med eget sigill, säkerligen det första på Gotland. Sigillomskriften "alla köpmäns sigill" hör ihop med beteckningen "universi mercatores", som efter 1225 är en av de vanliga beteckningarna för Köpmanssällskapet i Visby. Det torde vara samma sigill, som förekommer ännu på 1290-talet (se Yrwing 1986 sid 132 ff.). Till "universi mercatores" hörde på Gotland på 1200-talet "alla köpmän", som där deltog i handelsutbytet, dvs alla tyska och gutniska köpmän såväl från Visby som ön för övrigt. Så är det ännu 1286, då öns "seniores" tillsammans med det tysk-gutniska stadssamhället i Visby kräver, att den rigiska kogge, som underlätit att avge deklaration, när den passerade visbyhamnen, skall sona denna försummelse till "universi mercatores" (Yrwing 1986 sid 132).

Lika intressant i detta avseende är att när det tysk-romerska rikets köpmän avvecklade sin englandshandel över Slesvig genom att de fick

ett skyddsbrev av de holsteinska grevarna 1253 för sina handelsförbindelser med Hamburg genom Holstein, så utfärdade samma grevar 1255 ett liknande skyddsbrev för de gutniska köpmännen såväl "in oppido Wisby quam in ipsa terra Gotlandie". I samband därmed bekräftade de också Artlenburgfördraget för deras del (Yrwing 1940 sid 322 ff., 1978 sid 143, 1986 sid 143). När flyttningen av den tyska stapeln från Brygge till Artlenburg 1280 var aktuell, uppträdde det gutnisk-tyska visbysamhället gemensamt och bekräftar sin anslutning med öns stora sigill (Yrwing 1978 a sid 143).

Smolenskfördraget 1229 utformades vid förhandlingar mellan Smolensk och Riga för att skapa en reglerad handelsmarknad i det inre av Ryssland. Denna Rigaredaktion översändes sedan till Visby för anknytning till marknaden i Visby. Det blev Köpmanssällskapet i Visby, som fick ta ställning därtill. Följden blev en ny version, Gotlandsredaktionen. Båda har översatts till ryska, som ovan nämnts.

I Visby har fördraget bekräftats av tre representanter för Gotländska kusten. Deras namn möter i följande ordning: "Regenbode, Dethard och Adam". Regenbode och Dethard är tyska köpmän. Namnet Adam säger ingenting om nationaliteten. De representerade emellertid Gotländska kusten. Smolenskfördraget 1229 var i huvudsak Rigas verk. Det öppnade en ny marknad i det inre av Ryssland och önskade på så sätt förbättra sina konkurrensmöjligheter om de tyska handelskeppen. Den rigiska redaktionen talar därför enbart om tyskar och tyska gutar. Den gotländska säger att inte fanns någon fred, som gällde för "alla köpmän" (Yrwing 1940 sid 293 ff., 1986 sid 69 ff.). Detta innebar att den inte gällde för alla "universi mercatores", dvs att den inte gällde för de tyska gästköpmännen i Visby. Därmed är det självklart att Adam är tysk.

Det intressanta är att vi här för första gången möter en handelsorganisation på Gotland, som uppträder som förhandlande part och sigilleras med eget sigill, säkerligen det första på Gotland. Sigillomskriften "alla köpmäns sigill" hör ihop med beteckningen "universi mercatores", som efter 1225 är en av de vanliga beteckningarna för Köpmanssällskapet i Visby. Det torde vara samma sigill, som förekommer ännu på 1290-talet (se Yrwing 1986 sid 132 ff.). Till "universi mercatores" hörde på Gotland på 1200-talet "alla köpmän", som där deltog i handelsutbytet, dvs alla tyska och gutniska köpmän såväl från Visby som ön för övrigt. Så är det ännu 1286, då öns "seniores" tillsammans med det tysk-gutniska stadssamhället i Visby kräver, att

Alt-Lübeck, en fjärrhandelshamn i Östersjöområdet enligt Kattinger

den rigiska kogge, som underlåt tit att avge deklaration, när den passerade visbyhamnen, skall sona denna försummelse till "universi mercatores" (Yrwing 1986 sid 132).

Lika intressant i detta avseende är att när det tysk-romerska rikets köpmän avvecklade sin englandshandel över Slesvig genom att de fick ett skyddsbrev av de holsteinska grevarna 1253 för sina handelsförbindelser med Hamburg genom Holstein, så utfärdade samma grevar 1255 ett liknande skyddsbrev för de gutniska köpmännen såväl "in oppido Wisby quam in ipsa terra Gotlandie". I samband därmed bekräftade de också Artlenburgfördraget för deras del (Yrwing 1940 sid 322 ff., 1978 sid 143, 1986 sid 143). När flyttningen av den tyska stapeln från Brugge till Artlenburg 1280 var aktuell, uppträdde det gutnisk-tyska visbysamhället gemensamt och bekräftar sin anslutning med öns stora sigill (Yrwing 1978 a sid 143).

Smolenskfördraget 1229 utformades vid förhandlingar mellan Smolensk och Riga för att skapa en reglerad handelsmarknad i det inre av Ryssland. Denna Rigaredaktion översändes sedan till Visby för anknytning till marknaden i Visby. Det blev Köpmanssällskapet i Visby, som fick ta ställning därtill. Följden blev en ny version, Gotlandsredaktionen. Båda har översatts till ryska, som ovan nämnts.

I Visby har fördraget bekräftats av tre representanter för Gotländska kusten. Deras namn möter i följande ordning: "Regenbode, Dethard och Adam". Regenbode och Dethard är tyska köpmän. Namnet Adam säger ingenting om nationaliteten. De representerade emellertid Gotländska kusten. Smolenskfördraget 1229 var i huvudsak Rigas verk. Det öppnade en ny marknad i det inre av Ryssland och önskade på så sätt förbättra sina konkurrensmöjligheter om de tyska handelskeppen. Den rigiska redaktionen talar därför enbart om tyskar och tyska gutar. Den gotländska säger att det inte fanns någon fred, som gällde för "alla köpmän" (Yrwing 1940 sid 293 ff., 1986 sid 69 ff.). Detta innebar att den inte gällde för alla "universi mercatores", dvs att den inte gällde för de tyska gästköpmännen i Visby. Därmed är det självklart att Adam är tysk.

Kattinger menar att Adam är en tysk köpman, dvs att det rörde sig om en tysk grupp köpmän, som inte utgjorde något organiserat sällskap utan snarare en intressegemenskap (sid 143). Han finner att tyska köpmän och rigiska borgare efter mitten av 1220-talet var ivriga att tränga norrut mot Estland och Finland från Dynaområdet samt att Honorius III:s skyddsbulla för de tyska borgarna och hamnen i Visby,

i januari 1227 vittnar därom (sid 149). Jag har för min del satt denna bulla i samband med motsättningar mellan de tyska borgarna och deras gästande landsmän i Visby genom borgarnas övertagande av Maria-kyrkan 1225. Legaten Willhelm av Modena hemkomsten på hösten 1226 ha upplyst påven därom.

Redan 1940 hävdade jag att man i Riga i slutet av 1200-talet avsåg att skapa en mera aktiv rigisk handelspolitik. Smolensfördraget var också Rigas verk för att öppna en ny rysk marknad i det inre av Ryssland för att konkurrera med Visby om de tyska handels skeppen. Den rigiska redaktionen av fördraget talar därför enbart om ryska och tyska gäster. Den gotländska säger däremot att det inte fanns någon handelsfred, som gällde för alla köpmän.

Fredsfördraget 1229 har bekräftats med "alla köpmäns sigill" enligt gotlandsredaktionen, enligt rigaredaktionen med "deras", dvs köpmännens, sigill. Eftersom de gutniska köpmännen var "communis mercatores" i förhållande till de gästande tyska köpmännen, var de under alla förhållanden intresserade av förhandlingarna, då de till skillnad från de tyska gästerna var delaktiga i en äldre, inte skriftlig handelsfred mellan Smolensk och Gotländska kusten.

Kattinger ser emellertid i fredsfördraget en medveten uteslutning av de gotländska köpmännen. Han sysslar med detta problem på sidorna 150–158, och han fastslår följande: "Allem Anschein nach wurde der Vertrag von 1229 lediglich für die deutschen Kaufleute von Wisby und Riga auf den einen und die Russen auf den anderen Seite geschlossen" (sid 150). Det låter sig sägas, men det berodde ju på att de gotländska köpmännen liksom de livländska redan ägde en fredsöverenskommelse mellan Smolensk och Gotländska kusten. Ett sådant fördrag i skriftlig och detaljerad form vann de tyska gästerna 1229. Det blev grundvalen för handelsförbindelserna mellan Gotländska kusten och Smolenskmarknaden ända fram till år 1406 (Yrwing 1986 sid 70). Dock rörde det sig inte om några särskilt livliga handelsförbindelser under större delen av återstoden av 1200-talet. Dynaområdet var en fruktad farled ännu på 1250-talet, varom kyrkans hotelsefulla kungörelser år 1253 vittnar (Yrwing 1986 sid 72 f.). Däremot torde Smolenskfreden 1229 inte på något sätt ha varit riktad mot de gotländska köpmännen. Den förde med sig att de livländska köpmännen 1232 intogs i en "Universitas communium mercatorum" av tyska, gotländska och livländska köpmän.

Alt-Lübeck, en fjärrhandelshamn i Östersjöområdet enligt Kattinger

Kattinger och de holsteinska grevebrevet om varutransporterna mellan Lybeck och Hamburg

År 1255 utverkade de gutniska köpmännen ett skydds- och frihetsbrev för sina varutransporter mellan Lybeck och Hamburg genom grevskapet Holstein. Det gällde för de gutniska köpmännen såväl i Visby som på öns landsbygd – ”tam in oppido Wisby quam in ipsa terra Gotlandie manentes” (Yrwing 1986 sid 57, 143).

Detta skydds- och frihetsbrev hade emellertid föregåtts av ett liknande för ”universis mercatoribus Romani imperii” år 1253 och ett för Livlands köpmän år 1254. Gotlands del uppfattade de holsteinska grevarna brevet som en konsekvens av Artlenburgfördraget 1161, vilket de haft möjlighet att taga del av och därvid bekräftade (Yrwing 1940, sid 322–324). Redan 1161 hade de gutniska och sachsisk-tyska köpmännen blivit ”communes mercatores”, medan de livländska först 1232 upptogs i denna ”universitas comunium mercatorum”.

Kattinger medgiver att mitt påpekande av dessa ”communes mercatores” är ”zutreffend”, men han invänder att det inte kan hävdas med stöd av brevet 1255, vilket han anser att jag gjort (Kattinger sid 231). Det är emellertid inte brevet 1255 detta påpekande bygger på utan bekräftelsen av Artlenburgfördraget 1161, upprepad av de holsteinska grevarna 1255. Därmed erkännes de gutniska landsbygdsköpmännen tillhöra ”communes mercatores” inom östersjöhandeln. Så är förhållandet ännu 1280.

Man bör inte bortse ifrån att det gutniska stadssamhället i Visby bekräftar sitt stöd för flyttningen av stapeln från Brygge till Aardenburg med Gotlands stora sigill. Sigilltext och brevttext stämmer inte överens för Visbys del. Sigillbilden utgöres av en gumse med en rutad och flikad fana på en stång, som avslutas med ett kors. Sigillomskriften lyder: ”Jag (dvs gumsen) betecknar gutarna. Kristus betecknas med lammet”.

Det gutniska stadssamhället sorterade under landstinget och var i Novgorod jämte ön för övrigt organiserat i det gutniska S:t Olofs-faktoriet. Det nämnda sigillet tillhörde landstinget men inte det gutniska stadssamhället. Tydligt användes det gemensamt genom överenskommelse (Yrwing 1940 sid 107, 1986 sid 132).

De båda stadssamhällena i Visby samtycker till stapelflyttningen från Brygge till Aardenburg 1280. I brevet talas emellertid även om ”universi mercatores Flandriam frequentantes” som en organisation av östersjököpmän, vilken förhandlat med den flandriske greven. Han

hade därvid tillmötesgått deras krav (Yrwing 1940 sid 301 och 307).

Det gutniska stadssamhället i Visby kunde naturligtvis inte fungera inom novgorodhandeln, om det nonchalerade sin ställning under landstinget. De gutniska visbyköpmännen kunde endast verka som köpmän genom delaktigheten i S:t Oloffaktoriet. Gemenskapen därvidlag framstår i full dager genom en urkund från 1286 (LUB I:406, Yrwing 1940 sid 307). Urkunden är utställd av "seniores terre Gotlandiae cum tota communitate, nec non consules ceterique cives tam Gotensium quam Theutonicorum in Wisbu". I urkunden kräver man att den rigakogge som underlåtitt att lämna deklARATION, när den passerade hamnen i Visby, skall sona sin förseelse till "universis mercatoribus" (Yrwing 1940 sid 307). Alltså hörde de gutniska köpmännen ännu 1286 till "universi mercatores", vilket synes kunna förklara, att det stora gotlandssigillet inte på något sätt var stötande, då det representerade i detta fall "universi mercatores" och stadssamhället i Visby.

Kattinger och bekräftelserna av Biskop Bengts brev för S:ta Maria 1260 och 1268

År 1260 utfärdade biskop Henrik i Linköping en bekräftelse av biskop Bengts brev för S:ta Maria i Visby 1225. Den har utställts för de tyska "mandantes" i Visby, vilka av någon anledning begärt den.

När man i Lybeck fick kännedom om denna bekräftelse, vände man sig till Gotlandsfararesällskapets ledning i Visby med begäran om en vidimation. De tyska "mandantes" i Visby ställde urkunden till sällskapets förfogande vilket så kunde till Lybeck översända den önskade vidimationen, utställd av "aduocatus, consilium et commune theutonicorum Gotlandiam frequentantium" och bekräftat med sällskapets sigill, således ett helt korrekt förfarande.

Åtta år senare har emellertid påven Clemens IV utfärdat en ny bekräftelse av samma urkund från 1225. Det säges ha skett på begäran av "rektoribus et parochianis" vid S:ta Maria, dvs kyrkoherdarna och församlingen. Mellan 1225 och 1232 hade kyrkan fått rätt att ha två kyrkoherdar, sannolikt något av åren närmast efter 1225 (Yrwing 1940, kapitlet om Dubbelplebanatet vid Mariakyrkan sid 255–291).

1268 års bekräftelse fastslår att de tyska "burgenses" i Visby hade rätt att välja kyrkans präster liksom rätt att välja gravplats på dess kyrkogård. I och för sig är detta ingenting nytt, men det blir det genom att

Alt-Lübeck, en fjärrhandelshamn i Östersjöområdet enligt Kattinger

1268 års brev saknar de betingelser, som 1225 års brev betonade med hänsyn till de församlingar, inom vilka "burgenses" var bosatta. De avskaffades tydligen 1268.

Orsaken därtill måste vara att S:ta Maria upphöjts till tysk stadskyrka senast i början på året 1268 (Yrwing Got A 1980 sid 53f, 1986 sid 114f). S:ta Maria har därmed blivit en församlingskyrka av första graden.

Kattinger förbigår min förklaring till de båda bekräftelserna 1260 och 1268. I stället sysslar han med obefogade funderingar om att jag inte kan ha något stöd för min tes om "gilda communis" i Visby genom bekräftelsen 1260. Det är naturligtvis riktigt med hänsyn till min uppfattning om dess avveckling, ty jag har i flera sammanhang hävdad, att denna gillesorganisation avvecklades redan 1225, vilket framgår av biskop Bengts brev, där de tyska gästerna ålägges att trots kyrkans övergång i de tyska visbyborgarnas händer, fortsätta med att betala sina tidigare avgifter till byggnadsfonden vid hot om bannlysning i annat fall (Kattinger sid 276, Yrwing ovan sid 7). Jag har också betonat att detta var en förutsättning för visbytyskarnas organisation av ett tyskt köpmannagille i Visby liksom de tyska gästernas av Gotlandsfararsällskapet i Visby. Bannlysningsshotet var en varning till de tyska gästerna för att bryta helt med de tyska visbyborgarna (se ovan sid 7).

Inte heller kan jag acceptera Kattingers uppfattning om ett "Odalricus-mandat" i Visby (Kattinger sid 275). "Odalricus" har aldrig varit "aduocatus" i Visby. Det rör sig om en feltolkning av källmaterialet, såsom jag på nytt och utförligare visat (se ovan sid 5).

1) 1260 års urkund ingår numera i den gattererska urkundssamlingen i statsarkivet i Luzern (se därom Yrwing 1940 sid 360f). Jag har därvid påpekat att RA i Stockholm äger ett fotografi av urkunden till tjänst för forskningen, såsom nu skett.

Några påpekanden om och av Kattinger

1. I Got A 1992 har Kattinger tryckt en uppsats om "tyska och gotländska köpmäns handel på Novgorod och England under 1100- och 1200-talen". Den innehåller ett märkligt uttalande om en egen forskningsinsats i det inledande partiet och lyder i svensk tolkning: "I motsats till tidigare forskning vill min undersökning visa att förhållandet mellan gotlänningar och tyskar under lång tidsrymd var ganska fritt från inbördes tävlan och konkurrens" (Got A 1992 sid 131).

Detta uttalande innehåller en förvånande okunnighet om min av-

handling från 1940, där det sista kapitlet har rubriken "Tyskar och gotlänningar inom östersjöhandeln". Det första partiet i kapitlet, dvs sid 293–333, behandlar just den samverkan mellan tyskar och gutniska köpmän, som blev följden av Artlenburgfreden 1161 och som jag där belägger med en rad källstudier även från den europeiska kontinentens handelsmarknader. Dessförinnan har jag betonat detta faktum i korthet i avhandlingen för övrigt (se sid 117 och 120ff.).

I London är denna samverkan redan avslutad med året 1255, då de tyska köpmännen helt tagit över handeln enligt de engelska skattkammaranvisningarna (Yrwing 1978 sid 135ff.).

2. År 1231 utfärdade biskop Nicolaus i Riga en ny och vidgad bekräftelse av 1211 års brev för de utländska köpmännen i Livland. Hos Kattinger möter följande uttalande: "Aus dem gleichen Jahr (dvs 1231) stammt" en hittills okänd urkund, som riktar sig till "mercatoribus universis" och av biskop Nicolaus utfärdats i Visby 1231, detta med hänvisning till Regesta Gotlandie No 105". Denna urkund upptäckte jag under 1930-talet (Yrwing 1940 sid 214 med not 142). Jag har sedan återopat den 1940 sid 297 och 1986 sid 71. Tydiligen missförstår Kattinger anteckningen i Regesta Gotlandie, vilket jag inte är ansvarig för. Den borde dock inte varit obegriplig för Kattinger, som ju citerar Yrwing 1986 sid 71. Jag har både upptäckt och utnyttjat den, vilket Kattinger förvanskar.

3. Det Öselkorståg, som legaten Willhelm av Modena tog initiativ till i Visby 1226 blev ett bakslag för honom. Endast tyskarna tog korset enligt Henrik av Lettland (Kap. 30:1). Gutarna vägrade och danskarna hörde inte Guds ord, säger han. Kattinger anför som skäl för gutarnas vägran efter P. Johansen långvariga handelsförbindelser eller en icke-angreppspakt med öselborna utan faktiskt underlag. Sannolikt är att gutarna enbart återopade, att de var skyldiga att delta i ett svenskt korståg mot öselborna som straff för deras härjningar, om sveakonungen ingrep. Bandet vid Sverige var i det avseendet inte så lösligt, som Kattinger anser.

4. Det brev, som hertig Albrecht i Sachsen sände till "Alla kristtrogna i Reval" 1229, har jag behandlat i uppsatsen "Kring Helgeandsoktogenen i Visby" (Gor A 1978 sid 20). Adressen sätter jag där i samband med att Svärdsbröderna då kommit i besittning av borgen i Reval. Kattinger anser brevet vara obehandlat (sid 147ff.). Det bör citeras i detta sammanhang.

5. De 200 köpmän, som svärdsbröderna värvade på Gotland, skall

Alt-Lübeck, en fjärrhandelshamn i Östersjöområdet enligt Kattinger

enligt P. Johansen och G. Svahnström ha värvats för att i Reval bilda en gotländsk koloni. Detta påstående beror på en absolut feltolkning av P. Johansen, vilken förts vidare av G. Svahnström. De har inte värvats för Revals räkning utan för koloniseringen av Jerwen, som orden fick behålla vid uppgörelsen med Danmark 1238. De samlades visserligen i Reval men endast för att där mottaga sina förläningar i Jerwen. De 40, som P. Johansen undantager, hör inte samman med de nämnda 200, utan de utgör en senare grupp, som också värvats till Jerwens förfogande. Kattinger har inte utrymme för någon som helst kritik av tyska forskare. Det hör tydligen inte till hans uppgift. Såväl min kritik av P. Johansen i min bok 1986 (Exkursen 351ff.) som hans tolkning av Henrik av Lettland i min bok 1978 (sid 122ff.) förtiges helt. Detsamma gäller om min allvarliga kritik av Ellmers uppsats delvis i Fornvännen 1989 och slutgiltigt i Vetenskaps societetens i Lund Årsbok 1988 om "Hansans uppkomst".

6. "Kaufleute von Gotland" säges av Kattinger ha haft avgörande betydelse vid Revals grundande (sid 47). Påståendet utvecklas inte av Kattinger, men han hänvisar till P. Johansen 1981 (kap. 2–4). I kap. 3 sid 41 möter följande P. Johansenuppgift: "Bei der Stelle der prähistorischen Handelsplatzes am Alten Markt entstand im Sommer 1230 die erste städtische Niederlassung deutscher Kaufleute aus Gotland". Det bör vara detta citat Kattinger vill att den intresserade skall ta fasta på, men då måste denne även konstatera att Kattinger ändrat P. Johansens "deutsche Kautfleute aus Gotland" till "Kaufleute von Gotland".

Vad P. Johansen åsyftar här, är de 200 köpmän, som Svärdsbrödraorden värvade på Gotland för förvaltningen av provinsen Jerwen. Han förutsätter att det rör sig om tyska köpmän, sannolikt med rätta. För Kattingers del rör det sig närmast om en förvanskning. Möjligen kan han ha förvillats av att Johansen ur Henrik av Lettlands krönika (kap 1:1) hämtat uppgiften att "mercatores de Guthlandia" övervintrade år 1191 i Estland (P. Johansen sid 75), och att denna övervintring låter sig förbindas "mit den Stadtgründungen" i Reval 1230. En sådan sammanbindning är inte möjlig, vilket framgår av min ovannämnda exkurs (1986 sid 351–353). De gutniska köpmännen hade inte någon anledning att övervintra i Estland 1191. De föredrog säkerligen att övervintra i Novgorod, där de sedan 1170-talet hade ett Gutahov med en egen S:t Olovskyrka.

Kattinger och Visbyurkunden 1280 om stapelflyttningen på Flandernmarknaden

År 1280 sände Visby, tydligen efter uppmaning, ett brev till Lybeck med vilket staden accepterade flyttningen av Flandernstapeln från Brugge till Aardenburg på grund av trakasserier mot "universi mercatores". Visby var emellertid sedan början av 1260-talet delat i två stadssamhällen, ett tyskt och ett gutniskt (Yrwing 1989, Fornv.). Båda dessa stadssamhällen accepterar flyttningen och säger sig bekräfta detta med sina sigill, "sigillis nostri civitatis tam Theutonicorum quam gutinensium". Det tyska stadssigillet representerar det tyska stadssamhället, men det gutniska stadssamhället representeras av Gotlands stora sigill och inte av något stadssigill. Det är ett väl bevarat sigill (se Yrwing 1940 sid 301 med not 24).

För Kattinger spelar detta inte någon roll, då det i brevet förutsätter att det rör sig om ett gutniskt stadssigill. Det gör det emellertid inte, vilket är en allvarlig avvikelse från brevetts påstående. Det måste ha någon form av förklaring för att vara försvarlig inför brevetts mottagare.

Det gutniska stadssamhället sorterade alltsedan sin tillkomst i början av 1260-talet under landstinget. De gutniska stads- och landsbygdsköpmännen hörde också sedan 1255 till de av de holsteinska grevarna privilegierade östersjököpmännen. Gemensamt utnyttjade de det ön tillhöriga S:t Olofsfaktoriet i Novgorod, till vars marknad de införde västeuropeiska varor. De hade enligt brevet tillsammans med andra "universi mercatores" trakasserats i Brygge. De hade därför ett gemensamt intresse av att stödja flyttningen av stapeln från Brygge. Sigillens användning 1280 beror sannolikt på en överenskommelse mellan det gutniska stadssamhället i Visby och landstinget om att bekräfta brevet med öns stora sigill, vilket förde med sig att också öns landsting kunde anses stödja flyttningen, även om det inte var avsatt i Lybeck. Det är härvid symptomatiskt att greven av Flandern den 26.8.1280 givit "a tous marchans d'Espagiere et de Alemaigne et a autre marchans d'autres Aeres" frihetsbrev för deras besök i Aardenburg (HUB 1:862). Även Gotlands köpmän var "universi mercatores".

Kattinger och sigilleringen av Smolenskfördraget 1229

Varken jag eller Kattinger betraktade sigilleringen av Smolenskfördraget 1229 som något problem vid behandlingen ovan (sid 12–15). Den var

Alt-Lübeck, en fjärrhandelshamn i Östersjöområdet enligt Kattinger

nämligen övertygande granskad av L.K. Goetz i en större undersökning. Kattinger kom emellertid senare tillbaka till sigilleringen. Den rörde sig om en personlig granskning av textmaterialet, meddelad först på sid 244 och 245.

Att Riga låg bakom fredsfördraget 1229 är ett faktum, såsom ovan påpekats (sid 14). Det sändes efter tillkomsten över till Gotland för en kontrollerande granskning av den tyska gästorganisationen i Visby, vilken sades sakna förbindelser av fredlig art med smolenskmarknaden. Det tyska köpmanssällskapet i Visby tog hand om Rigaredaktionen för en värderande granskning och anpassning av fördraget till de tyska gästernas krav före bekräftelsen. Detta uppdrag överlämnades i första hand till de tre i Visby troligen bosatta köpmännen Regenbode, Dethard och Adam. Samtidigt fick sex tyska städer utse vardera två representanter för att delta i arbetet på en gotländsk redaktion av fredsfördraget och bekräfta den. Den var således en grupp på femton tyska köpmän, som hade att formulera den Gotländska redaktionen av fredsfördraget för den "Gotländska kusten". Så betecknas även de ovan nämnda tre representanterna för Visby. Fredsfördraget gäller inte staden utan ön. (För namnen på tyska städer och deltagare se Yrwing 1968 sid 68).

Nu förhåller det sig så att det finns ett flertal ryska texter av de båda redaktionerna av fördraget, dvs den rigiska och den gotländska. Det rör sig om inte mindre än sex fullständiga och en förkortad. De fullständiga fördelar sig i två grupper, en rigisk och en gotländsk. L.K. Goetz har tryckt båda dessa grupper parallellställda (*Deutsch-russische Handelsverträge des Mittelalters, Abh. des hamburgischen Kolonialinstituts* 37). Om dessa texter säger han: "Die uns erhaltenen russischen Fassungen des Vertrages sind nicht der Urtext" (sid 232). På sid 297 kompletterar han med att alla är översättningar till ryska.

Samma texter har tryckts i Hans. Urkundenbuch I nr 232. Före trycket anmärkes här att 1229 års fördrag återgivits "von der verlorenen zweifellos lateinischen Vorlage". Goetz anser för sin del att det också kan vara lågtyska (Goetz sid 297). Det säges ingenting om någon saknad sigillering.

Kattinger tar inte ställning till Goetz och hans tryck av översättningstexterna. De har emellertid varit aktuella ända till 1406, då Kopussafördraget ersatte dem. Kattinger kan alltså inte uttala sig om "urtexten" från 1229 genom någon självsyn av den. Det gäller endast de ryska översättningstexterna. Dessa säger han sakna sigillering (Katt-

inger sid 244 och 245). Det har bevarats tre av varje redaktion, alltså sex översättningstexter, fördelade på två grupper.

Kattinger tar inte ställning till Goetz och hans tryck av översättningarna till ryska. Han nämner överhuvudtaget inte hans namn (sid 244–245). Såväl Goetz som Hans. Urkundenbuch I förutsätter således en förlorad urtext, som varit bekräftad med ”alla köpmäns sigill”, i rigaredaktionen förkortad till ”deras sigill”, dvs köpmännens. Urkunden synes ha bekräftat sigilleringen för både Gotlands och Rigas del.

Kattinger hävdar att de sex översättningarna saknar varje spår av sigillering. Det är inte överraskande, då de gjorts för Smolensk-, Pollok- och Vitebskmarknadernas räkning på ett språk som deras köpmän förstod. Sigillering av dem har inte behövts, då ”urtexten” förutsattes bekräftad.

Det återstår därför för Kattinger att visa, varför 1229 års tyska handelsfördrag aldrig blev sigillerat. Borde inte hans ”Genossenschaft” med det egna sigillet (enligt hans Thesen sid 1, punkt 4) kunnat ordna en sigillering eller var det Köpmanssällskapet i Visby, som inte var intresserad av att ”urtextens” översättningsexemplar sigillerades?

Kattinger och ”Die Gotländische Genossenschaft”

Jag hävdade 1940 att termen ”communes mercatores” första gången möter i urkundsmaterialet 1232, då hertigen i Sachsen utfärdade ett privilegiebrev för en ”universitatem communium mercatorum” (Yrwing 1940 sid 293) detta sedan biskop Nicolaus i Riga 1231 vidgat köpmännens privilegier i Livland av år 1211. Sachsarhertigens brev 1232 är således, som jag påpekat (ovan sid 6), ett svarsbrev på riga-biskopens vänlighet och därför utställt för Riga, vars livländska köpmän därvid erkännes som ”communes mercatores” inom östersjöhandeln tillsammans med Sachsens och Gotlands köpmän, vilka blev det genom Arlenburgfördragets samverkansprincip 1161.

I Visby hade de tyska ”mandantes” 1225 avvecklat den ”gilda communis”, som byggt den gemensamma gilleskyrkan, i samband med att biskop Bengt i Linköping tillåtit dem bilda en exterritoriell församling vid kyrkan, och detta med skyldighet för de tyska gästerna att fortfarande betala sina avgifter till kyrkans byggnadsfond vid hot om bannlysning i annat fall. De tyska visbyköpmännen var nu ”burgen-ses” i staden. De slöt sig samman i ett köpmansgille i egenskap av ”mercatores in Gotlandia manentes”. De tyska gästerna bildade ett eget

Alt-Lübeck, en fjärrhandelshamn i Östersjöområdet enligt Kattinger

köpmansgille, kallat "mercatores theutonici Gotlandiam frequentantes" dvs Gotlandsfararesällskapet. Dessa båda organisationer ligger i tiden före Smolenskfördraget 1229.

Därmed går vi över till Kattingers egentliga avhandlingsämne "Die Gotländische Genossenschaft" och inleder med ett Kattingercitrat ur W. Steins skrift "Sommer- und Winterfahrter" (H G Bl 1918 sid 207). Den synes ha blivit orsak till införande av 1900-talets nämnda namn inom den medeltida tyska östersjöhandeln. Någon sådan organisation nämnes emellertid ingenstades i det medeltida källmaterialet.

W. Stein talar 1918 endast om "eine Gesellschaft deutscher Kaufleute auf Gotland, die als Trägerin die Handelsunternehmungen der deutschen nach Novgorod erscheint", dvs ett tyskt köpmanssällskap i Visby, som bar upp de medeltida handelsförbindelserna med Novgorod.

Kattinger övertar Steins "Gesellschaft", när han bestämmer sig för att skriva en modern sammanfattning av den medeltida tyska östersjöhandelns historia under benämningen "Die Gotländische Genossenschaft", som han anger vara en regionalt överordnad, sällskapsartad sammanslutning i Visby och Novgorod av tyska köpmän. Genom samverkan med de gutniska köpmännen där upplevde dessa blivande städer under 1200-talets första del en ledande ställning inom östersjöhandeln. För min del har "gilda communis" då 1225 ersatts av det tyska köpmansgillet i Visby samt det tyska Gotlandsfararesällskapet där, således en helt ny organisation.

W. Steins "Gesellschaft" framstår i Kattingers citat ovan som en sammanslutning för förberedelser av de tyska handelsfärderna till Novgorod i Visby. Man kan komplettera detta citat med ett annat ur samma skrift, som lyder: "Die Fahrten der deutsche Kaufleute nach Novgorod wurden zur unser russisch-deutschen Vertragsurkunden in Gotland gerüstet und vorbereitet, dort war man sicherlich mit allen für die Novgorodfahrt wichtigen Verkehrsverhältnissen am besten vertraut". Stein betonar således att det var i Visby, som novgorodfärderna på bästa sätt kunde förberedas. Detta förde med sig en ledande ställning för "cives theutonici in Gotlandia", vilken också förde med sig inflytande på visbysamhällets utveckling. Samarbetet med de gutniska köpmännen torde dock ha blivit mera komplicerat, sedan "gilda communis" avskaffats 1225. De tyska visbyborgarna hade fått en dubbel inställning till gotländskt och tyskt, som måste iakttas med omsorg.

Båda nationaliteterna i Visby hade faktorier i Novgorod. Det gutniska var betydligt äldre än det tyska. Det rörde sig om slutna

anläggningar. Om det tyska novgorodkontoret säger den ryska historikern E. Rybina att "die erste Entwicklungsetappe, das gesamte 13. Jahrh., ist fast gar nicht in den Quellen erwähnt". Hon gör endast undantag för indirekta uppgifter i skråna och i fördragsurkastet 1268–1269. Denna etapp avslutades 1293 genom att man beslöt att visbyrätten inte längre skulle tillämpas i Novgorod. Den skulle ersättas av den lybska rätten. Visby gjorde dock motstånd och fick enligt Rybina stöd av de livländska städerna. "Jedoch gewann Lybeck diesen Kampf" säger Rybina (1984 sid 122 ff.). Detta fastslogs av Frensdorff redan 1866 (Yrwing 1986 sid 118 ff.). Det är inte helt riktigt för Visbys del.

Varken Stein eller Rybina antyder något som motsvarar Kattingers "Gotländische Genossenschaft" under tiden före mitten av 1200-talet. Kattinger själv anser att det rör sig om en överregional, sällskapsartad organisation i Visby och Novgorod med viss utsträckning till det livländska området. Han är medveten om att den inte ger sig till känna i det medeltida materialet. En gång hävdar han dock att hans "Genossenschaft" framstår som närvarande i samband med Flandernförhandlingarna 1252–1253 genom representanter (Kattinger sid 249). De var emellertid då endast passiva iakttagare där, såvitt man kan se, förmodligen representanter för Visbys "Gesellschaftsorganisation".

Detta stämmer med deras betydelse under förra delen av 1200-talet, då Steins "Gesellschaft" synes ha haft grundläggande betydelse för den tyska östersjöhandeln. Denna betydelse brytes genom att de tyska handelsstäderna själva tar över handelsförbindelserna genom sina affärskontor och utsända eller anslutna representanter på handelsmarknaderna. Deras kapitaltillgångar spelade därvid avgörande roll liksom deras förmåga att genom diplomatiska förhandlingar förvärva viktiga privilegier på handelsmarknaderna. Inom östersjöhandeln var det Lybeck, som ledde denna utveckling under senare hälften av 1200-talet. Med 1290-talet avslutar Kattinger sin skrift om "Die Gotländische Genossenschaft".

Det hade då förlorat sin egentliga betydelse. Den 14.10.1293 sammanträdde en stadsdag i Rostock, vid vilken ett vendiskt stadsförbund slöts. Det beslöts även att forum för appellationer i rättsärenden i Norgorod skulle flyttas från Visby till Lybeck. Beslutet säges ha fattats av de vendiska, sachsiska och westfaliska städerna. Rostock och Wismar åtog sig att sända ut anslutningsformulär. Innebörden i beslutet innebar också att man inte längre i Novgorod skulle använda visbyrätten utan i stället den lybska rätten.

Alt-Lübeck, en fjärrhandelshamn i Östersjöområdet enligt Kattinger

En majoritet av 24 tyska städer förklarade sig villiga att appellera sina rättsärenden från Novgorod till Lybeck under åren 1292–1295. Klart avvisande ställde sig endast Visby och Osnabrück. Riga hade först vägrat men på grund av politiska förhållanden tvingats att acceptera. Det upptages bland de nämnda 24 städerna. Soest, Münster och Hamburg har erhållit anslutningsformuläret men något svar från dem nämnes inte. Reval förklarade sig för anslutning, om fullständig anslutning uppnåddes. Det finns emellertid i förteckningen över de jasvarande städerna. Den lybska rätten tillställdes de städer, som anslöt sig, i form av det av Lybeck författade skrå II.

Frensdorff förklarade att "Lybeck hatte die Geltung seines Rechts durchgesetzt" (Frensdorff 1886 sid 29). Så gör även E. Rybina och Kattinger. Full enighet har emellertid inte uppnåtts. Splittring är märkbar under 1300-talets första decennier, som ledde till att Lybeck på 1310-talet medgav att Lybeck och Visby gemensamt skulle fungera som appellationsfora (se Yrwing 1986 sid 118–131), men Lybeck kom igen 1373 då Visby fullständigt utmanövrerades (ibidem sid 168ff.).

Steins ovannämnda "Gesellschaft" innebär i sak, dvs i handels-sammanhang, att det rör sig om bolagsbildningar i Visby och Novgorod under förra delen av 1200-talet. Sedan transporten av de ryska varorna över Slesvigleden upphört med 1250-talet, spreds de i stället över Flandernmarknaden med Brygge och Englandsmarknaden med London som centra. Slesvigköpmännen inriktade sig i stället på Skåne-marknaden sillfångster, som de avsatte i Västeuropa.

Någon "regionalt överordnad" organisation skapade sig dessa bolagsbildningar inte och någon sällskapsartad gemenskap av arten "Genossenschaft" var inte aktuell för deras räkning. En sällskapsartad samvaro var däremot naturlig för dem. Det gemensamt satsade kapitalet var grundvalen för deras handelsverksamhet under det tidigare 1200-talet.

Begreppet "Gotländische Genossenschaft" förklaras av Kattinger i hans "Thesen zur Dissertation" vara ett forskningsbegrepp för "Universitas mercatorum theutonicorum gotlandiam frequentantium", dvs Gotlandsfararesällskapet. Det säges vara en handelsorganisation, som skapats av 1900-talsforskare som F. Rörig och A.v. Brandt. Detta forskningsbegrepp behandlas av Kattinger i monografisk form under namnet "Die Gotländische Genossenschaft" och då som konsekvent existerande utan att kunna beläggas i medeltida källmaterial.

"Alla köpmäns sigill", med vilket Smolenskfördraget 1229 uttryck-

ligen säges ha sigillerats, tillskriver vidare Kattinger "Die Gotländische Genossenschaft" (Thesen sid 1, nr 4). Därigenom blir sigillet "eine stabile Genossenschaftliche Organisation."

Det finns emellertid en bestämd skillnad mellan Kattingers "Gotländische Genossenschaft" och Steins "Gesellschaft" ur källkritisk synpunkt. Steins behandling av den tyska handeln under 1200-talet kan kritiskt beläggas genom bolagsbildningarna, medan Kattingers "Genossenschaft" förblir en monografisk skildring utan verkligt sakliga belägg.

"Alla köpmäns sigill" har endast använts av Köpmanssällskapet i Visby, så vitt man kan se. Det är därför följdriktigt att det bytes ut av samma sällskap mot de tyska städernas egna sigill, för att förhindra otillbörliga bekräftelser. Det framgår ju också av urkunden från 1286, där såväl det gutniska landstingets representanter som de båda stads-samhällellenas kräver, att den rigiska koggen, som undvikit kontroll i visbyhamnen, skall sona denna förseelse till "universi mercatores" (ovan sid 17).

Jag har inte avvisat Kattingers regionala organisation i Visby och Novgorod med omfattning av även det livländska området. Den har tydligen kommit till först med 1250-talet, då Lybeck i hög grad engagerade sig i såväl den baltiska som västeuropeiska varuhandeln. Staden var både politiskt och merkantilt invecklad på dessa fronter, vilket inskränkte dess kontroll över de inre förhållandena på de baltiska marknaderna. Kattinger betonar att hans "Gotländische Genossenschaft" aldrig blandade sig i lybsk maktpolitik. Detta ledde till en samverkan i fråga om de inre förhållandena in på 1290-talet, då Lybeck tog över dessa inre förhållanden i Baltikum och avskaffade "alla köpmäns sigill". Därmed avvecklades även "Die Gotländische Genossenschaft", dock utan att ha blivit känt under någon speciell benämning under medeltiden, väl beroende på att det sorterade under det tyska handels-sällskapet i Visby med Lybeck i spetsen.¹

Noter

1 I texten anförda käll- och litteraturuppgifter söks i LIBRIS. – Ovan vid vänlighet i avhandlingens löpande textsidor, blev jag i Kattingers "Thesen zur Dissertation" (sid 1:1) överraskad av att bland skandinaviska forskare nämnes "vor allem H. Yrwing der mit seine Untersuchungen zur Geschichte Gotlands und Visbys Bahnbrechendes leistete", i debatt med den tyska forskningen. Jag känner mig skyldig ett tack för detta erkännande.

Minnesord

Alf Lombard

Av Heinz Hoffmann

Alf Lombard, professor emeritus i romanska språk vid Lunds universitet och sedan 1940 medlem av Vetenskaps societeten i Lund, avled den 1 mars 1996 i Lund och med honom en av vår tids mest framstående allmänromanister och språkmän och den helt i särklass främste icke-rumänske kännaren av det rumänska språket.

Alf Lombard föddes i Paris den 8 juli 1902 som son till Émile Henri Lombard, fransman och gymnasielektor vid Lycée Montaigne i Paris och dennes svenska hustru Louise, född Lundberg, dotter till Karl XV:s förste livmedikus Robert Lundberg. Redan 1903 avled fadern, och efter att ha bott kvar några år i Paris återvände modern till Sverige och Djursholm med sonen Alf. Båda föräldrarna räknade anor från Italien.

Alltsedan barnaåren var Alf Lombard helt tvåspråkig. I lika mån behärskade han svenska och franska. Hans far hade en mycket omfattande språkutbildning och förvärvade efter studier och forskning i Tyskland och England titeln *agrégé d'allemand* vid Sorbonne. Modern undervisade i Stockholm i franska och tyska och tidvis även i esperanto. Hennes band med Frankrike förblev mycket starka ända fram till hennes död 1932. Ännu över 90 år gammal underströk Lombard hur mycket hans mor alltid betytt för honom och vilket stöd hon i alla sammanhang utgjort för honom. Han betraktade sig livet igenom som en "försvenskad fransman". Läsa, förstå, tala och skriva franska och svenska kunde Alf enligt moderns utsago redan i fyraårsåldern tack vare en fransk guvernants och moderns egna insatser i form av dagliga lektioner i båda språken. I hemmet talades i Alfs närvaro alltid franska. En intressant iakttagelse, som Lombard gjorde som vuxen språkman, var att det under hans barndom inte fanns någon brygga mellan de båda språken. Översätta från det ena av dem till det andra kunde han inte. Denna förmåga tillägnade han sig först under skolgången. Redan i

1902–1996

sjuårsåldern lärde han sig att tala en ovanligt god tyska tack vare moderns idé att anställa en tyska som guvernant åt honom. Under åren 1905-1912 vistades familjen oavbrutet i Sverige. År 1912 återsåg Alf i sällskap med sin mor för första gången sedan 1905 sin födelsestad Paris. I sina personliga minnesanteckningar skriver han 1982: "Jag skulle med glädje ha bott kvar i detta Frankrike, som jag sätter lika högt som Sverige, i detta Paris som är mig lika kärt som Stockholm".

Redan som 13-åring påbörjade han sina latinstudier. Han hade en utmärkt lärare, som efter en kort tid rådde sin synnerligen läraktige adept att inköpa ett exemplar av E. Bourciez' krävande arbete *Précis historique de phonétique française*. Utöver allt vad språk hette fängslade honom matematiken. Moderns strävan efter att sonen skulle lära sig även andra språk än de nämnda tog sig uttryck i att hon inbjöd utländska kamrater till honom att bo i deras hem, varvid endast gästens modersmål accepterades som umgängesspråk. Somrarna 1913-1916 talades av denna anledning bara tyska i hemmet.

Sin studentexamen avlade Alf Lombard 1919 på Djursholms samskolas latinlinje vid ännu inte fyllda 17 år. Han skrevs därefter in vid Uppsala universitets filosofiska fakultet. Alf valde att börja sina studier med romanska språk för den kände romanisten Erik Staaff. Kriget omöjliggjorde alla resor till Frankrike fram till 1919. Större delen av året 1920 tillbringade Alf Lombard i Paris. Under denna Parisvistelse tog han privatlektioner i italienska, ett språk som han med åren kom att behärska till fulländning.

Vid denna tid fanns i Paris ett mycket stort antal ryssar, som flytt undan den ryska revolutionen. Nu föddes hos Lombard tanken att förkovra sig även i ryska, något som kom att betyda mycket för hans framtida liv. Han skaffade sig i Paris läroböcker i ryska och ägnade sig under någon månad åt självstudier kompletterade med samtal med de ryska flyktingarna.

Året 1921 studerade han engelska och tyska i Uppsala. Han tog 1922 ut sin filosofie ämbetsexamen. Vårterminen 1923 tog han på allvar upp sina licentiatstudier i romanska språk för Erik Staaff. Samtidigt växte sig Lombards intresse för de slaviska språken allt starkare. Han studerade grundligt ryska och alla dess systerspråk för den välkände professorn i slaviska språk Rickard Ekblom. Det var under dennes föreläsningar som han 1923 för första gången träffade sin blivande fru, Margit Lidvall, född i S:t Petersburg och med svenska och ryska som modersmål. Samtalsspråket mellan Margit och Alf var länge ryska. På det

språket fördes också deras korrespondens. År 1924 blev Alf Lombard svensk medborgare.

Samma år ingick Alf Lombard äktenskap med Margit Lidvall. Margits och Alfs första dotter, Yvonne, föddes 1929. Två år därefter fick de dottern Adrienne och 1946 sonen Stefan.

Bröllopsresan gick till Spanien, vars olika språk Lombard ville praktisera på ort och ställe, och innefattade en vistelse i Nordafrika. Språken även i denna del av världen väckte hans intresse och blev föremål för seriösa studier från hans sida. Han funderade till och med under en tid på att ägna sin licentiatavhandling åt arabiskans inflytande på spanskan. Så blev det dock inte. Utöver de romanska, slaviska och germanska språken kom hans intresse att ägnas åt de språk som rumänskforskningen krävde att han var insatt i, såsom albanska, ungerska, nygrekiska och turkiska, samt åt andra språk som hans allmänna språkintresse lockade honom att studera och forska i, som arabiska, kinesiska, kreolspråk, baskiska osv. Ingen språkvetenskaplig fråga var likgiltig för honom.

Alf Lombards liv i språkforskningens tjänst sträckte sig från mitten av 1920-talet fram till hans död 1996, dvs över drygt sjuttio år. Hans produktion utmärker sig genom sin ovanliga bredd och genom forskarens påfallande noggrannhet, hans vetenskapliga träffsäkerhet, hans akribi och inte minst hans sällsynt goda och säkra förmåga att systematisera språkliga företeelser. Alla sina forskningsresultat presenterade han i skrift och tal på ett för alla fackmän – och ofta även för en bredare publik – mycket klart och lättförståeligt sätt. Alf Lombard var ingen vän av någon överdriven användning av – ibland intetsägande – vetenskaplig terminologi. Han var den borne föreläsaren och läraren och en ytterst krävande och av många rentav fruktad examinator.

Redan 1926, då Lombard var endast tjugofyra år, utgav han av trycket sitt första vetenskapliga arbete i bokform *Europas och den vita rasens språk* (174 sidor). Boken väckte beundran genom Lombards stora lärdom, den klara systematiseringen och den kompakta detaljrikiedom. Under de cirka sjuttio åren fram till 1996 följde han upp utvecklingen (antalet språkbrukare, utbredningsområde osv) för inemot två tusen av jordens fyra tusen – sex tusen språk. Cirkeln slöts, då han 1990 utgav den sällsynt faktaspäckade boken *Språken på vår jord*, som han bland annat med hänsyn till den politiska utvecklingen i öststaterna före och under 1990-talet omarbetade till och med tredje upplagan, som utkom 1994. Efterfrågan på boken var så stor inom och

utom Sverige, att Lombard kort före sin bortgång överenskom om en översättning av verket till norska. Den norska utgåvan publicerades efter författarens död 1996. De recensioner som hittills kommit av de svenska och norska versionerna har varit mycket uppskattande. Även andra länder, till exempel Rumänien, förväntar en översättning till något av de stora världsspråken.

På hösten 1927 avlade Alf Lombard för Erik Staaff i Uppsala sin licentiatexamen i romanska språk.

Licentiatavhandlingen hade titeln *Un problème stylistique de français moderne, étudié dans les œuvres de Georges Courteline: la prédominance des constructions substantives et abstraites* (211 sidor). Redan här visar sig Lombard som en nydanare inom studiet av de romanska språken. Dittills hade forskningen i Sverige huvudsakligen sysslat med fornfranska och medelfranska texteditioner. På motsvarande sätt hade det varit med italienska och spanska. Lombard, som var en ypperlig kännare av de romanska språkens både äldre och nyare skeden, med goda insikter i det klassiska latinet och vulgärlatinet, kastade sig djärvt in i mycket krävande syntaktiska och stilistiska undersökningar av texter från senare delen av 1800-talet och från 1900-talet.

Den vetenskapliga forskningen skulle förbli Alf Lombards stora lidelse livet ut. Hans produktion var synnerligen omfattande, och det är omöjligt att här nämna och kommentera mer än en bråkdel av de trehundra-trettiosex olika titlar som han var författare till, varav det mest omfattande verket når upp till drygt ettusentvåhundra sidor och många skrifter till tvåhundra à fyrahundra sidor. Hans forskning präglas av en otadlig grundlighet, stort skarpsinne och en typiskt romansk stilistisk elegans, en total överblick inte bara över hela den romanskspråkiga världen utan även över en stor del av de övriga ländernas språk och språkgrupper. Ett stort antal av hans verk har väckt stark beundran. Inget arbete av hans hand har drabbats av nedgörande kritik. Det var inte utan anledning som han av infödda rumänska samt utländska forskare kallades *världens främste icke-infödde kännare av det rumänska språket*. Det är främst Alf Lombard som vi har att tacka för att Lund intar en hedersplats på den romanistiska världskartan.

Lombard höll 1929 i Uppsala ett föredrag över ämnet *Förslag till en ny klassifikation av satsdelarna i franska*. I omarbetad och utvidgad form utkom detta föredrag i skrift, *Les membres de la proposition française - Essai d'un classement nouveau* (52 sidor). Franskans och de övriga romanska språkens grammatiska analys skiljer sig på åtskilliga punkter från den

språkliga analys som tillämpas på de germanska språken, särskilt i Skandinavien. Det var detta problem som Alf Lombard ville lösa på ett för franskans vidkommande tillfredsställande sätt. År 1929 utkom hans *Svensk-fransk parlör med uttalsbeteckning* (130 sidor), ett prov på hans utomordentligt goda pedagogiska förmåga.

Sin gradualavhandling *Les constructions nominales dans le français moderne* (Uppsala; 306 sidor) försvarade Alf Lombard 1930. Den fick ett mycket positivt mottagande hos sakkunniga i Sverige och i utlandet, och fortfarande efter mer än sextiofem år betraktas den som ett ovärderligt instrument för forskning rörande syntaktiska och stilistiska frågor. Lombards avhandling har otaliga gånger i skrift och tal citerats och diskuterats, men de resultat som han kom fram till, har aldrig ifrågasatts. Endast en forskare för vilken det franska språket var ett lika självklart uttrycksmedel som svenskan kunde lösa en sådan forskningsuppgift (fritt citerat efter professor Östen Södergård). Efter disputationen blev Lombard docent i romanska språk i Uppsala.

År 1931 utkom den fortfarande ofta citerade undersökningen *Li fel d'anemis, Ce fripon de valet. Étude sur les expressions de ce type en français et sur certaines expressions semblables dans les langues romanes et germaniques* (68 sidor). Den svenska motsvarigheten är 'denne skälm till dräng'. Denna skrift utgör ett gott exempel på tillämpning av den historisk-komparativa metoden. Diakronisk och synkronisk metod kunde, ansåg Lombard, alltid med fördel blandas.

Lombard var en värdefull medarbetare i olika uppslagsverk under 1930- och 1940-talen, såsom Nordisk familjebok och Svensk uppslagsbok. I dessa författade han flera hundra artiklar och hade ensam ansvaret för alla uttalsbeteckningar avseende ett fyrtiotal språk.

År 1934 utkom *Le groupement des pronoms personnels régimes atones en italien* (57 sidor). Denna skrift, som hade krävt mycken detaljkännedom om italienskan och ett stort tålamod från forskarens sida, fick mycket god kritik.

Det hade länge irriterat Lombard att ämnet *romanska språk* vid de svenska universiteten aldrig omfattade östlatinets fortsättning, dvs rumänskan. Han fick 1934 genom professor Erik Staaffs förmedling möjlighet att åka till Rumänien på en längre tids studieresa. Staaff kontaktade omgående sin Bukarest-kollega, den store Ovid Densusianu, som förberedde Lombards ankomst på det mest förträffliga sätt. Han anmodade en av sina allra bästa elever, den sedermera välkände litteraturhistorikern och Eminescu-specialisten Augustin Pop, att ge

den svenske hedersgästen all den språkliga hjälp han behövde. Pop gav Lombard dagliga privatlektioner i rumänska, inte minst inom det fonetiska området, ett vetenskapsfält som Lombard under hela sin långa forskarbana ständigt återkom till. Pops och Lombards arbetsmetoder kan synas enkla, men var i realiteten mycket effektiva. Pop fick med långa pauser läsa upp berättelsen av P. Ispirescu, *Judecata vulpii* ('Rävrens dom'), sammanlagt några hundra gånger, varvid Lombard vid varje tillfälle nedskrev den senaste uppläsningen med fonetisk transkription och med alla uttalsvarianter Pop angav. Resultatet av detta systematiskt och metodiskt genomförda arbete blev Lombards bok om det rumänska uttalet *La prononciation du roumain* (Uppsala, 1935; 76 sidor). Denna skrift blev omedelbart starkt uppmärksammas i och utanför Rumänien. Den användes fortfarande, 1997, som lärobok i rumänskt uttal i Rumänien och över hela världen, och den har lagts till grund för fortsatta fonetiska undersökningar i rumänskan. Boken anses oöverträffad på grund av den precision och den förmåga att uppfatta de allra finaste fonetiska nyanser som Alf Lombard gav prov på. Hans ovanligt välutvecklade känsla i detta hänseende var påfallande beträffande alla språk.

Alf Lombard var från början av sina rumänskstudier fullt medveten om att det för seriösa forskningar i rumänska erfordras kunskaper i en rad slaviska språk, albanska, nygrekiska, turkiska, ungerska, m fl. Som ofrånkomliga betraktade han även goda kunskaper i latin och vulgärlatin samt i de viktigaste av de cirka tio andra romanska språken. Valentin Kiparsky, professor i slaviska språk i Helsingfors och väl bevandrad även i de romanska språken, inte minst rumänskan, framhöll att rumänskan är det mest intressanta språket i hela Europa på grund av sina mångfaldiga avvikelser från övriga romanska språk, de otaliga fallen av påverkan från andra språk och lån från dessa samt sin tendens att i stället för att förenkla, såsom de flesta språk gör, utöka antalet morfologiska, fonetiska och lexikala varianter. Kiparsky och Lombard hävdade mycket bestämt att det inte går att bedriva komparativ forskning inom de romanska språken, om man inte har goda insikter även i östlatin, dvs rumänskan. Lombard beskrev den komparativa romanska forskningen såsom baserad på fyra likvärdiga enheter: Iberia, Gallia, Italia och Dacia. För honom var Romania att likna vid ett fyrkantigt bord, där bristande kunskaper i rumänska innebar att bordet förr eller senare måste förlora balansen och störta omkull, eftersom det fjärde benet saknades.

Redan 1934 blev Lombard personlig vän med rumänerna Ovid Densusianu, Iorgu Iordan och Alexandru Rosetti, vilka blev sin tids främsta rumänska lingvister och åtnjöt världsrenommé. Vänskapen med dessa bestod till de tre rumänernas död. Rosettis besök i Väst-europa och i Sverige blev med åren ganska många. Redan i mitten av 1930-talet blev Alf Lombard inbjuden till det dåvarande Rumäniens förgrundsgestalt, Nicolae Iorga, en produktiv historiker, statsminister 1931-32, avsevärt mäktigare än landets dåvarande monark Carol II och mördad av sina politiska motståndare. Alf Lombards vistelser i Rumänien avsatte starka spår i den rumänska pressen alltifrån 1934 och fortfarande. Hel- och halvsidesartiklar om honom publicerades regelbundet i dagspress och facktidskrifter fram till hans bortgång och även därefter. Hans namn var och är i Rumänien känt inte bara bland de bildade utan också för folket i gemen. Upp till tiotalet rumänska tidningar och tidskrifter från olika delar av landet ägnade varje gång Alf Lombard fyllde år den eminenta rumänisten från Sverige och den trogne vännen till det rumänska folket och dess språk sin hyllning och visade honom sin tacksamhet. Det är bland Rosettis mest framstående elever som Lombard fortfarande, efter sin bortgång, har ett antal av sina bästa och mest trogna vänner, såsom professor Florica Dimitrescu och hennes man professor Alexandru Niculescu, som jämte många andra erkänt stora romanister, till exempel professor Liliane Tasmowski-De Ryck i Antwerpen/Gent i Belgien, för den lombardska forsknings-traditionen vidare. Språkforskaren Alexandra Roceric i Washington, Valeriu Munteanu och Georgeta Ghiga, båda före detta lektorer i svenska vid universitetet respektive Folkuniversitetet i Bukarest, bör inte glömmas, när Lombards vänner uppräknas, lika lite som de rumänska forskarna Andrei Avram och Marius Sala.

Lombard intresserade sig i högsta grad för etymologiska frågor och hade genom vidden av sina språkkunskaper ovanligt goda förutsättningar att lösa denna typ av frågor. År 1935-36 utkom hans artikel om *L'origine du français 'omple'*, vilken 1937 kompletterades med *Une étymologie débattue*. Sannolikt löste Lombard definitivt många etymologiska problem i de romanska språken.

Han arbetade gärna och mycket med de romanska och germanska språkens historiska syntax. Särskilt uppmärksammas blev hans studie *L'infinitif de narration dans les langues romanes. Étude de syntaxe historique* (316 sidor). Den behandlar infinitiver i de romanska språken motsvarande den svenska '*Och gumman till att springa!*' och dessas eventuella

uppkomst i latinet. Det är att beklaga att ytterst få romanister nuförtiden förmår samla sig till dylik djuplodande forskning av historisk-komparativ natur, såsom Lombards efterträdare professor Östen Södergård mer än en gång understrukt i artiklar om honom.

Inte heller de iberoromanska språken försummade Lombard i sina stora översikter – lika lite som de olika formerna av rätoromanska i Italien och Schweiz. I *Zeitschrift für romanische Philologie* publicerade han *Die Bedeutungsentwicklung zweier iberoromanischer Verba* (1936), en artikel som gav prov på hans insikter i arabiskan och som blev mycket uppmärksammasad.

Den 16 oktober 1936 inledde Lombard vid Uppsala universitet sin första kurs i rumänska. Det var den första vetenskapliga undervisning i detta språk som någonsin meddelats i Sverige. Lombards undervisning i rumänska, först i Uppsala och sedan i Lund, skulle få stor omfattning och fortsätta fram till hans 84:de levnadsår, då han undervisade en grupp lärare vid institutionen, bland annat sin efterträdares efterträdare professor Lars Lindvall, samt ett antal infödda rumäner i de senares modersmål. Som examinator och handledare inom den rumänska forskarutbildningen skulle han vara verksam t o m december 1995, då han höll sin sista tentamen, och det med en infödd rumänska, som sattes på hårda prov i sitt modersmål och som bestod denna examination med mycket gott resultat. I enlighet med sina principer vid examination av infödda studerande krävde han att de behärskade dels sitt modersmål, dels svenska i samma mån som han beträffande svenska studerande ställde motsvarande krav på språkfärdigheten i de främmande språken och svenskan.

I slutet av 1936 mottog Alf Lombard en förfrågan från professorn i romanska språk i Lund Emanuel Walberg om han ville vikariera för honom under vårterminen 1937. Lombard tackade ja till detta erbjudande. Samtidigt fortsatte han i Uppsala sin föregående termin där inledda föreläsningsserie över rumänska språket. Alf Lombards vikariat som professor i romanska språk i Lund kom att omfatta även höstterminen 1937 och hela läsåret 1938. Våren 1938 introducerade han rumänskan vid Lunds universitet.

Emanuel Walberg gick i pension den sista december 1938. Till Walbergs efterträdare på professuren i romanska språk vid universitetet i Lund hade Alf Lombard utnämnts fr o m den 1 januari 1939, och han upprätthöll denna professur ända fram till den 30 juni 1969, alltså i mer än trettio år.

Som tidigare framhållits, blev Alf Lombard under årens lopp alltmer nyfiken på rumänska språket, som romanisterna i väst, särskilt i Sverige, sorgligt nog, nästan helt försummade på grund av dess besvärande svårighetsgrad. Hela sommaren 1938 tillbringade han i Rumänien. I Cluj blev han vid sin ankomst väl omhändertagen av eliten av den tidens rumänska lingvister. Av dessa introducerades han i Clujskolans språkgeografiska metoder, tillämpade bland annat på den stora rumänska språkatlas som Sextil Pușcariu ledde arbetet på.

Vid sin installation som professor i romanska språk vid Lunds universitet 1939 talade Alf Lombard över ämnet *Aktuella problem inom romansk språkforskning*. Av denna föreläsning framgick klart att Alf Lombard redan då såg på språkforskningen med helt andra ögon än den äldre forskargenerationen gjort. Han var av vissa ansedd som konservativ i sin forskning, men i själva verket var han en nydanare inom många grenar av språkforskningen. Han fäste ovanligt stor vikt vid förmågan att skriftligen och muntligen korrekt behandla de aktuella språken ur såväl syntaktisk som semantisk synvinkel. Han var långt ifrån främmande för att kartlägga just det talade språket. Han kunde med rätta betecknas som en sällsynt skicklig fonetiker. Han ansåg utarbetandet av nya typer av lexika helt nödvändigt, nämligen lexika som för varje uppslagsord angav uttal med varianter och alla böjningsformer genom att med siffror hänvisa till ett utförligt kapitel i ifrågavarande lexikons början, i vilket alla böjbara ord skulle systematiseras. Allt detta är tankar som efterhand blivit aktuella inom dagens språkforskning.

Här, då beskrivningen av Alf Lombards professorstid i Lund börjar, må några få ord sägas om hans familjeliv. Under hans båda äktenskap, det med Margit som varade 1924-1959 (med barnen Yvonne, Adrienne och Stefan) och det med Eva, född Fredriksson (1959-1989; med styvdottern Annika från Evas första äktenskap), stod det lombardska hemmet alltid öppet för alla. Så hände det en höstkväll 1939, att det ringde på dörrklockan, och utanför stod ett främmande litet franskt par; det var den blivande språkvetenskaplige giganten Pierre Naert och hans fru Denise. De hade just kommit från Island efter tjänstgöring som lärare och forskare där. Frankrike låg i krig. De båda sökte i Lund tak över huvudet och arbete. Tack vare Alf Lombards stora gästvänlighet och hans starka medkänsla med människor i nöd kom Sverige och Lunds universitet att på forskar- och lärarsidan berikas med två lysande begåvningar, båda dessutom med exceptionellt goda kunskaper i svenska. Denise blev för många av oss dåvarande franskstuderande en oförglöm-

lig lärare med stor omtanke om varje enskild elev. Pierre var ett språkgeni med sällsynt bredd och kompetens i nordisk, historisk-komparativ och allmän språkvetenskap. Alf Lombard kände för Denise och Pierre en vänskap och tillgivenhet, som varade till de bådas förtidiga död. I Pierre Naert hade Lombard dessutom en kär kollega, även han med världsrenommé.

År 1939 blev Alf Lombard medlem av Kungliga Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund. Samma år höll han i detta samfund ett föredrag om *Latinets öden i öster*, som senare utkom i tryck. Från 1940 fram till Lombards pensionering 1969 disputerade tolv personer inom romanska språk. Lombard var grundaren av den romanska publikationsserien *Études romanes de Lund* (19 volymer), publicerade under tiden från 1940 till 1970, då professor Östen Södergård övertog ansvaret för serien.

Under åren 1941-44 deltog Lombard i den verksamhet, anordnad av Folkbildningsinstitutet i Skåne, som gick ut på att hågade akademiker skulle hålla populärvetenskapliga föreläsningar på diverse orter i Skåne. Här följer några exempel på sådana föredrag hållna av Lombard: *Rumänien i våra dagar* och *Rumänska till busbehov* (det senare även i form av radioföredrag). Det var typiskt för Lombard att han vid föreläsningar alltid ville ha en karta tillhands. På lediga stunder kunde han sitta i timmar och läsa kartor över länder och städer, både sådana där han varit och inte varit. Kartor och stenciler var hans pedagogiska hjälpmedel.

Ingen känd rumän besökte Sverige under åren 1940-95 utan att resa till Lund och avlägga artighetsvisit hos Alf Lombard, ofta i sällskap med representanter för den rumänska ambassaden i Stockholm. I slutet av 1980-talet hedrades Alf Lombard med ett remarkabelt besök från Rumänien, nämligen av metropoliten av Banatet, som överlämnade tre biblar från äldre rumänsk tid (1500-1700-talen) i facsimiltryck som tack från hela ortodoxa kyrkan i Rumänien till Alf Lombard för hans stora intresse för rumänska språket och hans insatser för rumänska folket. Denna långa resa till Sverige och Lund företog metropoliten enkom för att hylla Lombard.

Alf Lombard intresserade sig ytterst lite för politiska frågor, men han försvarade 1942 i en tidningsartikel "rumänernas rättmätiga krav på Transsylvanien", vilka förbisetts genom Wien-diktatet och Transsylvaniens därav följande tudelning. Någon för Lombard okänd person översatte hans svenska artikel till rumänska och lät publicera den i tre rumänska tidningar med angivande av Lombards namn och med en

beskrivning av honom och hans vetenskapliga verksamhet. Artikeln lästes upp i de rumänska radionyhetererna. Lombard var alltid mycket angelägen att inte befatta sig med någon typ av politisk propaganda. I Rumänien hade han explicit klargjort, att han inte önskade verka i någons särskilda intresse.

Han hade som människa ett mycket gott hjärta och tvekade aldrig att ställa upp för någon som behövde hjälp. En dag under kriget, hösten 1943, ringde honom polisen i Ystad och meddelade att den hos sig hade fru Rosally Brøndal från Köpenhamn, änka efter den välkände professorn i romanska språk där, Viggo Brøndal, som hade gått bort 1942. Fru Brøndal var judinna, och de nazistiska ockupationstrupperna i Danmark hade just fått order att söka upp Danmarks alla judar och sända dem till en säker död i nazistiska förintelsläger. Med danska skeppares hjälp hade hon och många av hennes judiska landsmän lyckats ta sig över till Sverige. Lombard hämtade henne vid stationen i Lund och erbjöd henne tillfällig bostad, tills hon kunde få en egen fast sådan. Efter mycket kort tid fick hon arbete vid romanska seminariet. Hon stannade i Lund till i maj 1945, då kriget var över och hon tryggt kunde återvända till Danmark. Många var de flyktingar från olika diktaturstater som genom den alltid omtänksamme Alf Lombard och hans gästfria familj fick en bättre och tryggare tillvaro i Sverige, inte minst rumäner och andra flyktingar från öststaterna.

Romanisten Alf Lombard förordnades 1944 som fakultetsopponent vid en doktorsdisputation i slaviska språk. Avhandlingens ämne gällde ursprunget till den slaviska verbalaspekten och avhandlingen bedömdes av specialister som en lysande prestation. Lombard var en erkänt god kännare av såväl fornslaviska som de moderna slaviska språken.

År 1945 publicerade Lombard sitt arbete *Sydsvenska och uppsvenska – bidrag till en jämförelse mellan två former av svenskt riksspråk* (74 sidor). Denna skrift väckte stor och positiv uppmärksamhet. Samma år ägnade han en mycket uppskattad studie åt det spanska indefinita pronomenet *quienquiera*, och även avseende denna skrift fick Lombard mycket god kritik.

Sommaren 1946 tog Alf Lombard kontakt med Lunda-universitetets rektor Johannes Lindblom för att diskutera inrättandet av en romansk institution, vilken blev en realitet redan två år senare. Institutionen invigdes våren 1949 i närvaro av universitetets dåvarande rektor, professor Assar Hadding, för övrigt ägare till den aktuella villan på Sölvegatan 7, där alla de romanska språken då var samlade sedan ett halvår tillbaka.

Sin första rumänska efterkrigsresa gjorde Lombard på inbjudan av universiteten i Bukarest och Cluj i januari - mars 1947. Ett drygt tiotal rumänska tidningar hälsade honom välkommen tillbaka med helsidesartiklar och foton. I Rumänien höll han ett stort antal föredrag vid olika universitet och i den Rumänska akademien ett svarsanförande på ett till honom av Akademiens ordförande riktat hyllningstal. Lombards föreläsningar i Rumänien blev föremål för utförliga recensioner i fackpressen. På återvägen till Sverige gästföreläste han vid Prags universitet om *La langue et la société*. Den svenska pressen skrev ett flertal artiklar om Lombards resa och om den stora samling rumänska litteratur som rumänerna vid hans besök generöst skänkt, dels till honom personligen, dels till Lunds universitet. Vid denna tidpunkt blev Lombard korresponderande ledamot av Rumänska akademien. Från detta ögonblick fram till hans bortgång 1996 sände en mångfald rumänska universitet, bibliotek, förlag, skönlitterära författare och språkvetenskapsmän honom regelbundet alla sina nya publikationer. Även Romanska institutionen i Lund mottog i mängd tryckta alster av samma slag och gör det i viss mån fortfarande. Alf Lombard med fru beviljades av Rumänska akademien den stora förmånen att i egenskap av Akademiens gäster vistas i Rumänien och resa omkring där två veckor årligen på Akademiens bekostnad.

Alf Lombard promoverades 1948 till hedersdoktor i Caen och 1950 till hedersdoktor i Rennes, båda orterna i Nordvästfrankrike. I Caen hade samtidigt general D. Eisenhower promoverats till hedersdoktor, detta till tack för att denne anförde den landstigningsoperation 1944, som skulle leda till Paris befrielse i augusti 1944 och till den slutliga segern över Tyskland i maj 1945.

År 1949 verkade Alf Lombard som svensk utbytesprofessor i Köpenhamn och höll därvid en längre föreläsningsserie över rumänska språket. Denna höll han på danska, ett språk som Lombard behärskade synnerligen väl, vilket jag för en kort tid sedan fick bekräftat av en dansk romanist, som 1993 besökt Lombard i hans hem. Hela deras konversation hade försiggått på danska.

Lombard var 1950 Lunds universitets representant vid Consejo superior de investigaciones científicas' jubileumskongress i Madrid. Han höll då ett uppskattat föredrag om den spanska konstruktionen *no sé qué me hacer*. Kongressen hölls under ordförandeskap av själve Ramón Menéndez Pidal.

Med början 1954 gav Alf Lombard i samarbete med bokförlaget

Niloé i Uddevalla ut en serie läroböcker i engelska, franska, italienska, spanska och tyska. Han blev småningom huvudredaktör vid detta förlag, vars verksamhet pågick mellan femton och tjugo år. Niloé-studierna omfattade en stor mängd texter med grammatisk och fonetisk kommentar. Här kom återigen ett prov på Lombards goda pedagogiska förmåga. År 1954 höll han i Köpenhamn ett uppskattat föredrag över *Tradition latine et tradition slave – le roumain, résultat de leur fusion*.

År 1955 utkom Alf Lombards mest omfångsrika arbete, *Le verbe roumain - Étude morphologique*. Detta monumentala verk omfattade två volymer om tillsammans tolvhundra-trettiosju sidor. Det var helt banbrytande och bidrog i högsta grad till att ge honom anseende som den främste rumänskkännaren utanför Rumäniens gränser. Lombard beskrev här alla former av varje existerande verb, deras individuella historia och utveckling och deras användning i det moderna språket. Han tog därvid även hänsyn till dialektala, regionala, sociala och föråldrade varianter. Några av recensionerna gör rentav gällande att i och med detta verks tillkomst allt som tidigare skrivits om det rumänska verbet kunde betraktas som förlegat. Detta verk kommer enligt sakkunskapen för lång tid framåt att utgöra ett oundgängligt referensverk för rumänskstudier överhuvudtaget. Lombards skrift från 1955, *La lingua letteraria romanza meno fissata - il rumeno*, gjorde att han betecknades som 'en filolog av högsta internationella klass'. I sin bok *Le origini delle lingue neolatine* (6. uppl., 1982) presenterade den världsberömde italienske romanisten Carlo Tagliavini (1903-1981) Alf Lombard som 'uno dei più completi romanisti viventi' ('en av de mest fullärda nu levande romanisterna').

Den 16 oktober 1961 blev en stor dag i Alf Lombards liv. Den dagen blev det rumänska språket officiellt upptaget bland de ämnen som kunde ingå i en svensk filosofie kandidatexamen. Denna triumf för rumänskundervisningen i Sverige har vi i allra första hand Alf Lombard att tacka för, men även fil lic Dagmar Falk, elev till Lombard och landets nu, 1997, främsta och enda kännare av både äldre och modern rumänska. Hon delade under lång tid rumänskundervisningen med Lombard och övertog den helt vid hans emeritering.

Samma höst gästföreläste den tidigare nämnde Alexandru Rosetti vid Romanska institutionen i Lund. Hans föreläsningar ägnades en av hans många specialiteter, nämligen det rumänska språkets historia från äldsta tid till och med 1900-talet.

Alf Lombard sammanställde 1962 ett stencilkompendium för under-

visningen i rumänska, vilket utgjorde första etappen till hans 1973 utgivna *Rumänsk grammatik* (410 sidor). Någon motsvarighet till denna grammatik hade aldrig tidigare funnits i Skandinavien och veterligen enligt Lombard ej heller i utlandet. Antalet rumänister i ordets egentliga betydelse har i Norden alltid varit påfallande litet. Det enda skandinaviska land som, fortfarande enligt Lombard, uppvisat ett antal rumänister av rang är Danmark, och då måste man gå tillbaka ända till de kända Kristian Sandfeld och Hedvig Olsen från seklets början och dess första hälft. Ett litet antal språkvetenskapligt förhållandevis duktiga rumänister finns fortfarande i Danmark. För övrigt har enligt uttalanden från den europeiska kontinentens stora rumänister mer omfattande och djupgående forskning i rumänska inte förekommit i Norden. Lombards grammatik fyllde helt klart en påtaglig och besvärande lucka i rumänskstudierna.

I september 1963 utkom i Köpenhamn den 8:e, av Alf Lombard helt omarbetade, upplagan av den framlidne danske romanisten Kristoffer Nyrops förträffliga, men i vissa stycken föråldrade handbok *Manuel phonétique du français parlé*, helt moderniserad och försedd med ett av Lombard utarbetat ovärderligt appendix, betitlat *Comment se prononcent les lettres françaises?*. Vad som gjorde denna fonetikbok överlägsen de andra svenska moderna handböckerna i fransk fonetik var Lombards detaljkunskaper om franskans uttal, såsom han själv upplevde det under sina många vistelser i Frankrike, och hans förträffliga systematiseringsförmåga. Recensionerna var i högsta grad positiva. De konkurrerande läroböckerna fyllde långt ifrån berättigade krav på innehållslik korrekthet eller idiomatisk fransk språkdräkt.

År 1964 utkom Alf Lombards skrift *Le rôle des semi-voyelles et leur concurrence avec les voyelles correspondantes dans la prononciation parisienne* (46 sidor). Lombard ansåg själv, att denna skrift inte tillhörde hans mera betydande arbeten, och ändå mottogs den mycket välvilligt av de franska fonetikerna.

Under Lombards tid som professor i tjänst inbjöds via Svenska institutet ett antal rumänska gästforskare till Lund, i syfte dels att de skulle arbeta med sina egna forskningar som ofta låg inom romanistiken, nordistiken, allmän lingvistik eller svensk litteraturvetenskap, dels att de skulle ha skyldighet att undervisa i sitt modersmål vid Romanska institutionen. Dessa stannade i allmänhet mellan fyra och sex månader och de utgjorde ett värdefullt inslag i institutionens verksamhet. Nämnas kan Andrei Avram, Florica Dimitrescu-Niculescu,

Constantin Gâdei, Georgeta Ghiga, Alexandra Roceric och Marius Sala. Gemensamt för dem alla var att de lärde sig svenska förvånansvärt bra, Georgeta Ghiga till den grad att hon i sitt hemland kom att knytas till svenskundervisningen vid Folkuniversitetet i Bukarest. En så gott som årligen i Lund uppdykande gäst från Bukarest är Valeriu Munteanu som är svensk fil kand och riddare av Nordstjärneorden – liksom Georgeta Ghiga – och som mycket väl behärskar även danska, norska och isländska och – i samarbete med den enligt egen utsago i brev till Lombard ”evige rumänskdebutanten” professorn den danske Poul Høybye – publicerat ett lexikon från danska till rumänska samt ett par parlörer för svenskar som skulle besöka Rumänien. Munteanu och Gâdei har till rumänska översatt en aktningssvård samling svensk och norsk skönlitteratur.

Lombard deltog i september 1965 i den 11:e Internationella romanistkongressen i Madrid, där han gjorde ett mycket stort antal diskussionsinlägg, bland annat avseende olika dialektala varianter inom de iberoromanska språken, både i dessas europeiska och latinamerikanska form.

I mars 1967 höll Lombard i Köpenhamn en föreläsning om *'Nogle erfaringer fra franskundervisningen'* vid Fransklæreforeningen. Lombard var inte alls främmande för att ge synpunkter på hur undervisning på högstadiet och gymnasiet borde bedrivas för att exakthet i kunskaperna skulle uppnås.

Lombards skrift *Latinets öden i öster* publicerades på svenska i april 1967, med fransk resumé på slutet, vilket gjorde den begriplig även för alla franskkunniga, bland annat för rumänerna själva, som begärligt kastade sig över den. I sin helhet översatt till både franska och rumänska utkom den i åtminstone tre utländska tidskrifter.

Sin 65-årsdag den 8 juli 1967 firade Alf Lombard i Lund. Till honom överlämnades då en hyllningsadress. Bidragsgivarna var ca 180 och kom från hela världen. Gåvan till jubilaren utgjordes av en festskrift med bidrag från forskare inom och utanför de romanska länderna. Denna hyllningsskrift kom att ingå i serien *Études romanes de Lund*. Skriften bar namnet *Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard à l'occasion de son soixante-cinquième anniversaire par ses collègues et ses amis*. Den innehåller även Alf Lombards bibliografi 1923-1967 (sidorna 1-16). Den överräcktes till honom den 30 maj 1969 vid en hyllningsfestlighet på Romanska institutionen.

Lombard höll 1967 i rumänsk television föredrag om rumänskundervisningen i Sverige. Programmet följdes av en intervju. Detta var

bara en av de otaliga gånger Alf Lombard utan förberedelser talade i rumänsk radio och television till rumänerna på deras eget modersmål. Improviserade tal från hans sida vid romanistkongresser och i romanskspråkiga akademier var ingen sällsynthet.

Alf Lombard besökte vid ett antal tillfällen universitetet i Gent/Gand i Belgien och konstaterade att detta universitets romanska och även rumänska avdelning, under ledning av professor Louis Mourin, utgjorde en enligt Lombard själv betryggande plats dit han med största förtroende vid sin bortgång skulle kunna donera hela sitt unika rumänska bibliotek, som innehöll äldre och nyare litteratur samt inbundna språkvetenskapliga tidskrifter alltsedan 1900-talets början, allt av synnerligen stort värde. Detta bibliotek utgör sannolikt den mest värdefulla rumänska samling som finns utanför Rumäniens gränser. Olyckliga omständigheter och fatala tillfälligheter medförde efter Lombards död att detta för unga blivande rumänister från hela världen och redan mer avancerade sådana avsedda, oundgängliga bibliotek hamnat på en plats i Skandinavien som är i högsta grad svåråtkomlig. Alf Lombards tanke var att det i Europas centrum liggande Gent/Gand skulle vara den lämpligaste platsen för donationen och att dess universitet var dels centralt beläget för alla rumänskintresserade, dels numera har knuten till sig den enligt hans egen och andra stora rumänisters bestämda mening mycket framstående romanisten och rumänisten professor Liliane Tasmowski-De Ryck. I brev till Gent från oktober 1995 framhåller Lombard hennes outtröttliga aktivitet, bland annat inom rumänskan. Hon har dessutom vid sin sida mycket kompetenta medarbetare i Gent/Gand och Antwerpen/Anvers samt Lille, på vilka Alf Lombard tänkte, när han skrev sitt sista brev till Gent. Många är de romanister som hört av sig till institutionen eller mig personligen med en förfrågan om det välkända lombardska bibliotekets nuvarande placering – i det avlägsna Trondheim.

I mitten av juni 1968 firade Lunds universitet sitt 300-årsjubileum, i vilket Alf Lombard deltog. Bland de många utländska gästerna fanns professor Alexandru Rosetti från Bukarest och Ion Creangă från Iași. Under åren 1968-1971 skrevs i rumänska tidningar, tidskrifter och böcker en lång rad hyllningsartiklar till Alf Lombards ära. Professor Gheorghe Bulgăr ägnade den 5 mars 1970 en radioutsändning åt Lombard, som där hedrades för sina insatser inom rumänskforskningen och för spridandet över hela världen av kännedom om det rumänska språket och den rumänska kulturen och där mottog ett uppriktigt tack

för sina varma känslor, sin omtanke och sympati för det rumänska folket. I april 1969 disputerade Lombards elev fil lic Elsa Nilsson på en avhandling i rumänsk språkvetenskap, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne*. Elsa Nilsson, som gick bort för något år sedan, är alltså, i augusti 1997, den enda person i Sverige som disputerat på en avhandling med ett rumänskt ämne.

Alf Lombard pensionerades från sin professur i romanska språk i Lund den sista juni 1969. Därefter kom professuren i romanska språk här i Lund att få en ny benämning, nämligen professur i romanska språk, särskilt franska.

En av de framstående rumänska forskare, som sedan 1960-talet stod i vetenskaplig och högst vänskaplig kontakt med Alf Lombard, är den nysnämnde Gheorghe Bulgăr, professor i romanska språk vid Bukarest-universitetet och av Lombard ofta omnämnd som *min store vän från Rumänien*. Otaliga är hans artiklar i fackpress och tidningar liksom hans radioföredrag till Lombards ära. Därtill kommer ett stort antal intervjuer med Lombard gjorda dels i Bulgärs hem i Lyon, där denne under 1970-talet var gästprofessor, dels i Rumänien och i Italien. Efter sin emeritering fortsätter Bulgăr energiskt sin språkvetenskapliga aktivitet vid sitt eget privatuniversitet *Hyperion* i Bukarest.

Bland de forskare jag ovan nämnt är det för mig en kär plikt att kort presentera ett antal som varit – och fortfarande i sina tankar är – starkt knutna till Lombards person genom den många decennier långa intima och djupa vänskapen med honom. Det gäller de ypperliga forskarna i romanska språk, inklusive rumänska språket, verksamma först i Bukarest, sedan i Paris och Udine, nämligen Florica Dimitrescu och hennes man Alexandru Niculescu. Om deras betydelse som internationellt välkända språkmän vittnar den tre volymer omfattande hyllningsskrift (1086 sidor) som tillägnades forskarparet Niculescu i samband med de bådars 65-årsdagar 1994. Skriften inleds med en av Lombard 1993 på italienska avfattad hyllningsartikel. Han understryker den oerhörda vikt som parets forskning har för romanistiken alltifrån studietiden för Iorga Iordan och Alexandru Rosetti och fortfarande. Lombards hedersbetygelser är präglade av stor beundran för Florica och Alexandru och är skrivna med påtagligt varma uttryck för en aldrig svikande vänskap. De båda rumänerna fortsätter den kamp för den lombardska forskningstraditionens fortbestånd i Lund.

Ytterligare en erkänd rumänsk forskare, numera verksam vid Library

of Congress i Washington, med många specialiteter inom rumänsk-forskningen och den allmänna lingvistik, är den Alf alltid trogna vännen Alexandra Roceric.

Den fjärde av Alf Lombards vänner är den tidigare nämnda Georgeta Ghiga, auktoriserad översättare till rumänska från ett stort antal språk. År 1979 fick hon genom Svenska institutet ett stipendium för studier i svenska vid Lunds universitet, där hon samtidigt undervisade i rumänska. Hon ordnade 1980 för Lombard en resa till Sinaia, där Nicolae Iorgas dotterson Andrei Pippidi för dem förevisade den store Nicolae Iorgas flotta villa, till vilken Alf Lombard annandag jul 1934 varit inbjuden av Iorga. Det var enligt Alf Lombards egen utsago en för honom mycket minnesrik och gripande stund som han fick uppleva 1980. Vid "Kulturvetenskapliga universitetet" i Bukarest arrangerade den effektiva Georgeta en afton med Lombard, där han på rumänska fritt talade om sina rumänskstudier. Den stora salen var fullsatt. Lombard blev till den grad hyllad av den rumänska publiken att han kände sig smått generad. Georgeta Ghiga har tilldelats den svenska Nordstjärneorden för sina förtjänster om Sverige och dess språk.

Lombards vänner i Rumänien var oändligt många. Jag begränsar mig till att nämna ytterligare endast en av dem, nämligen Constantin Gâdei. Efter sin pensionering från det rumänska televerket ägnade sig denne timide, men ytterst begåvade kännare av svenska språket och andra nordiska språk åt att göra förträffliga översättningar till rumänska av skandinavisk litteratur. Otaliga gånger vistades han tack vare Alf Lombards och Svenska institutets hjälp i Lund. Han älskade Sverige och kallade sig med förkärlek "Anders Andersson". Ödet ville att han oväntat avled i Malmö under ett besök i Sverige. Han vilar nu på en av Malmös kyrkogårdar. Alf Lombard glömde aldrig sin pålitlige vän "Anders Andersson".

Universitetet i Cluj i Rumänien beslöt 1969 att utse Alf Lombard till hedersdoktor. Promotionen, som ägde rum på förmiddagen den 2 oktober i universitetets aula, blev enligt Lombards egen beskrivning synnerligen pompös. Salen var full, antalet inbjudna var flera hundra och läktarna fyllda av studerande. Alf Lombard var ende promovendus, hans promotion utgjorde enda punkten på programmet och allting kretsade alltså kring en enda person och sak. Promotor var universitetets rektor. Denne överräckte till Alf Lombard utöver rullen med doktorsdiplomet ett stort fång röda nejlikor, ett album i helskinnsband med fotografier av universitetet och dess ämbetsmän samt en trave med

rumänska böcker. I ett långt anförande på rumänska, till stor del improviserat, eftersom det hade hemlighållits för Lombard exakt vad som skulle ske, framförde han sitt tack till Cluj-universitetet. Samma dag på eftermiddagen höll han på begäran av TV Bukarest ett kåseri på rumänska om rumänskstudierna i Sverige. Alf Lombard föreläste på kvällen om *L'utilité du roumain pour la slavistique*. Därefter följde den festmiddag som universitetet hade anordnat för den nyblivne hedersdoktorn. Efter vistelsen i Cluj vilade Alf Lombard upp sig en tid på höjderna ovanför Sinaia som Rumänska akademiens gäst.

I november 1969 höll Lombard ett antal gästföreläsningar i Finland, bland annat en på Slaviska institutionen i Helsingfors.

År 1971 vistades han i Albanien under några månader och reste kors och tvärs genom landet. Om sina intryck från detta land skrev han två längre artiklar. Som tidigare framhållits, var Lombard väl hemmastadd i albanska och övriga balkanspråk.

I mars 1972 var Lombard på Malta, där han hade orten Spinola som utgångspunkt. Han uppsökte därvid professorn i maltesiska J. Aquilina. Denna resa gav anledning för Lombard att i en skrift, till vilken jag strax återkommer, göra vissa jämförelser mellan maltesiskans och rumänskans språkliga situation.

Alf Lombard intresserade sig, som tidigare sagts, mycket för undervisning även på lägre nivåer och medarbetade under 1970-talet i Esselte Studiums språkserie *Utan språkstudier*. Han gav därvid ut *Franska på väg, Italienska på väg, Polska på väg, Rumänska på väg, Spanska på väg och Tyska på väg*.

I samband med sin 70-årsdag 1972 firades Alf Lombard på sedvanligt sätt i Rumänien och i Sverige.

Samma år tilldelades han den rumänska orden för vetenskaplig förtjänst (Meritul Științific, första klass).

I början av 1970-talet föreslog Lombard vid flera tillfällen den rumänske författaren Zaharia Stancu till Nobels litteraturpris. Tyvärr avled Stancu i december 1974.

Som ett slags förarbete till kapitlet om personliga pronomina i rumänskan i sin drygt 400 sidor starka *Rumänsk grammatik* från 1973 publicerade Alf Lombard en undersökning betitlad *Les pronoms personnels du roumain – Aperçu syntaxique* i "Studier i modern språkvetenskap" (60 sidor). Hans stora grammatik är den första och enda rumänska grammatik som någonsin utgivits i Sverige och på svenska. Den är baserad på den grammatiska delen av de föreläsningar och lektioner i rumänska som Lombard hållit alltsedan 1936. Denna grammatik beskriver i

första hand det språk som skrives och talas av bildade Bukarestbor nuförtiden. Den är innehållsmässigt ett gott exempel på hur Alf Lombard alltid lyckades pressa samman en stor mängd kunskaper om det moderna språket, uppblandade med helt nödvändiga återblickar på de äldre språkskedena, där ju i de flesta fall förklaringarna finns till varför man idag skriver eller säger på ett visst sätt. Lombard försummade inte att även ge en del dialektala varianter. Han underströk att det alltid är de bildade klassernas språk som man som utlänning bör söka efterlikna, när man lär sig främmande språk. Annars riskerar man att av de infödda bli ansedd som okunnig och vulgär. Av sakkunskapen liksom av de rumänskstuderande, som behärskade svenska, mottogs denna grammatik med största glädje och beundran.

Lombard besökte 1973 Rumänien på inbjudan av de olika universitetet, och han talade därvid om *O comparație nouă – româna și malteza* ('En ny jämförelse – rumänskan och maltesiskan') samt om *Țara românilor văzută de un călător suedez în 1657* ('Rumänernas land sett av en svensk resenär 1657'). Resenären var Claes Rålamb.

I professor D. Macreas bok "Limbă și lingvistică română" ('Rumänskt språk och rumänsk lingvistik'; Bukarest, 1973) är ett helt avsnitt ägnat Alf Lombards arbeten.

I Paris gav Alf Lombard 1974 ut boken *La langue roumaine – Une présentation* (412 sid.). Boken blev mottagen med översvallande lovord inte bara av de många recensenterna, utan också av den förhållandevis stora skara rumänskstuderande som finns världen över. Den anses alltjämt vara ett oöverträffat mästerverk.

Alf Lombard reste 1975 till Reykjavik för att närmare lära känna Island och det isländska språket. Han reste kors och tvärs över ön och gjorde även ett besök i Angmagssalik i Grönlands sydöstra del. Där inköpte han Elsa Beskows "Tomtebobarnen" i grönländsk översättning, och sin vana trogen beträffande uttal bad han expediten att läsa upp några sidor av texten på sitt modersmål, medan han med fonetisk skrift nedtecknade det stycke hon läste .

Alf Lombard var en synnerligen noggrann forskare, och det torde vara svårt att finna mer än ett fåtal tryckfel i hans skrifter. I en så omfattande produktion som hans kan givetvis misstag begås, och sådana begick säkerligen även Alf Lombard. Dessa var emellertid antagligen mycket få. Dock kan en forskare av hans kaliber, utan att skämmas, erkänna sina brister, och detta drog han sig heller inte för, om goda argument fanns. I sin forskning liksom i hela sin akademiska

verksamhet utmärktes han av en aldrig svikande hederlighet. Hans pliktkänsla var stor. Tjänsteåligganden för fakulteten och sektionen ägnade han mycket plikttroget långt mer tid än vad som formellt krävdes.

Den 8 juli 1977 var Alf Lombards 75-årsdag, vilken uppmärksammades mycket i såväl svensk som utländsk press. Sydsvenska Dagbladet gav sin hyllningsartikel rubriken "Alf Lombard – En bjässe i romanska språk". Allra mest blev han omskriven och omtalad i Rumänien. I september 1977 besöktes Lund av den berömde ryskfödde, i USA bosatte romanisten Yakov Malkiel från Berkeley University i Californien, som därvid höll en välbesökt föreläsning i Romanska institutionens regi. Malkiel var en av Alf Lombards personliga vänner liksom den store Roman Jakobson, ryskfödd även han, som också hållit gästföreläsningar i Lund.

Alf Lombard var ledamot av Fondation européenne J. C. Dragan och intresserade sig mycket för thrakologi. Thrakerna var en folkstam som bebodde det nuvarande Rumänien vid romarnas erövring av detta land, då benämnt Dacia efter den thrakiska folkgruppen dakerna. Den romerska erövringen genomfördes år 106 e.Kr. av kejsar Traianus och därmed började latiniseringen av Rumänien. Lombard deltog i det första internationella symposiet i thrakologi i november 1977 i Milano och i Rom och sysselsatte sig med de thrakiska frågorna ännu vid sin bortgång.

Han blev 1978 inbjuden att hålla en gästföreläsning vid Romanska institutionen vid Uppsala universitet och talade därvid om *De romanska språkens klassifikation*. Hans kollega vid denna institution var den, såsom Alf Lombard ofta underströk, ovanligt begåvade och skarpsinnige romanisten Lennart Carlsson, som trots att han gick bort i förtid, hann fostra en skara unga forskarstuderande till goda allmänromanister. Lombard insisterade liksom Lennart Carlsson och göteborgskollegan och förre Lundaprofessorn i romanska språk Lars Lindvall starkt på bibehållandet av de romanska språken som en enhet, åtminstone vid något av de svenska universiteten. Få är emellertid de som numera skulle klara den svåra uppgiften att svara för drygt tio språk.

Vitterhetsakademien utsåg 1979 Alf Lombard till innehavare av det Rettigska priset för hans betydelsefulla forskningar inom den komparativa romanistiken, särskilt för hans enastående arbeten rörande det rumänska språket.

Om Lombards intresse för de iberoromanska språken och för fonetik

vittnar hans artikel i "Revue roumaine de linguistique": *Encore une fois le \hat{e} prosthétique du roumain. – Et un rapprochement avec le catalan* (Bukarest, 1979).

Den outtröttlige forskaren Alf Lombard reste i slutet av september 1980 till Bukarest, där han stannade drygt en månad, huvudsakligen för underhandlingar med Rumänska akademiens bokförlag om tryckandet och utgivandet av det *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, som han sedan åtskilliga år arbetade på, delvis i samarbete med rumänen Constantin Gâdei. Delar av denna bok trycktes i Rumänien och återstoden i Sverige. Boken omfattar 416 sidor och upptar alla ord i rumänskan som är böjbara. Rumänskan utmärker sig för en mycket stor rikedom på formvarianter inom vissa ordklasser, särskilt verb, substantiv och adjektiv. Dessa varianter är dels regionala, dels socialt betingade eller stilistiska, och de leder till att rumänskan av idag är ett oändligt mycket svårare språk – även för de infödda – än övriga romanska språk. Publiceringsåret blev 1982. Recensionerna var ytterst uppskattande.

Lombard utarbetade alltsedan 1938 ett värdefullt undervisningsmaterial för franskan och för rumänskan. Framhållas bör de noggrant kommenterade översättningarna med varianter och förklaringar till en stor del av de texter, som han under årens lopp gett som tentamensstilar i franska. Denna samling användes numera på grund av sin exceptionella svårighetsgrad endast på forskarutbildningsnivån. Mot den svenska skolans sedan 1960-talets mitt efterhand alltmer sänkta krav i kärnämnen svenska, främmande språk och matematik protesterade han i pressen tillsammans med en mängd språkkolleger, dock utan nämnvärt resultat.

För rumänskundervisningen lät han 1983 fotokopiera en synnerligen användbar serie undervisningstexter på rumänska och svenska, benämnd "Rumänska övningstexter för universitetsbruk". Dessa texter är hämtade från äldre och helt modern rumänska och har försetts med glossarer och kommentarer (9 delar om sammanlagt 605 sidor).

Kursverksamhetens i Lund förlag gav 1985 ut en *Svensk-rumänsk ordlista*, vilken lyckligtvis för granskning lämnades till Alf Lombard.

I april 1988 talade Lombard under Lunds universitets humanistdagar om sin syn på språkforskningen av idag. Han hade själv valt ämnet *Om jämförande romanska studier – medel och mål*. Hans entusiasm för att hålla föredrag och föreläsningar var stor även vid den höga ålder som han då hade uppnått. Några år senare var Lombards ämne vid

humanistdagarna ett samromanskt, nämligen *Från filmens Fellini till jämförande romanistik*. Efter en kort presentation av filmen *Amarcord* (dialektalt ord för 'Mi ricordo', 'jag minns') gick han snabbt över till en underhållande framställning om vissa fonetiska egendomligheter i de romanska språken.

I Värlinge mellan Vellinge och Trelleborg ligger egendomligt nog sedan omkring 1990 ett stort och intressant museum, inrett av förre professorn i italienska i Stockholm Ingemar Boström till författaren Dante Alighieris ära. I april 1990 höll Alf Lombard där ett glänsande högtidstal om Dantes liv och verk. Lombards något mörka, lite dånande, men mycket sonora stämman ljöd klar och tydlig över den stora salen. Han talade på svenska, men gjorde ett antal inpass på sin mycket välljudande och lättflytande italienska.

På sin 90-årsdag den 8 juli 1992 förlänades Alf Lombard Rumänska vetenskapsakademiens stora jubileumsmedalj i silver. Antalet gratulanter var stort och han själv i bästa form.

Lombard hade redan 1938 hållit ett föredrag och publicerat en skrift om Karl XII:s vistelse i Bender. År 1994 gav han ut en omarbetad och utvidgad version över samma ämne i "Wermlands karoliners skriftserie" i Uppsala. Samma år skrev han i den rumänska tidskriften "Curierul Românesc" en helsidesartikel om östlatinets moderna form, rumänskan. Efter artikeln framhölls av rumänsk sakkunskap ytterligare en gång att Lombard var att beteckna som "en av vår tids största språkmän". Alf Lombard glädde sig alltid mycket åt uppskattning som visades honom, och han hade lyckan att få leva precis ett sådant liv, ägnat språkvetenskapen, som han sedan sin tidiga ungdom önskat.

Alf Lombard var vid god andlig vigör ända fram till sin bortgång. Han arbetade så mycket hans ålder tillät ännu under de sista åren, och alla språkfrågor intresserade honom fortfarande. Det ligger något märkligt och storartat i att han av Rumänska akademien, efter omvälvningarna i Rumänien i december 1989, kontaktades ifråga om en eventuell stavningsreform i rumänskan. Han hade i Rumänien ett så gott rykte för det suveräna herravälde han besatt över landets språk att han, trots att han var utlänning och trots att han var cirka 90 år gammal, blev anmodad att avge ett yttrande över denna eventuella ortografiska reform. Efter att ha studerat dithörande frågor avgav han ett på rumänska skrivet tiosidigt yttrande, där han tog ställning för *status quo* i denna fråga. Yttrandet är daterat 1992 och finns att läsa i *Limba română*, sidorna 531-540.

Antalet sakkunniguppdrag i samband med tillsättandet av professorer i romanska språk i de nordiska länderna var i Lombards fall mycket stort.

Alf Lombard var sedan 1930-talet ledamot av en stor mängd lärda sällskap, vilka alla inte kan uppräknas här. Några exempel är Kungl. Vitterhetsakademien i Stockholm, Kungl. Humanistiska Vetenskaps-samfundet och Vetenskaps-societeten i Lund, Rumänska akademien, olika akademier i Frankrike och Italien. Dessutom tillhörde han och var han ofta ordförande i olika föreningar och sällskap som främjar svensk-franska, svensk-italienska, svensk-spanska, svensk-mexikanska samt svensk-rumänska relationer. Därtill kom sammanslutningar för de polska, provençalska och räto-romanska språken och kulturerna.

Alf Lombard tilldelades under sin långa forskarbana en ovanligt stor mängd medaljer och ordnar av högsta rang från Sverige, Frankrike, Italien, Rumänien och spanskspråkiga länder. Han blev, som tidigare nämnts, utsedd till hedersdoktor vid universitetet i Caen och Rennes i Frankrike och Cluj i Rumänien.

Om Alf Lombards många och långa resor världen över alltifrån tidig ungdom är det här omöjligt att orda. Bara resorna till Rumänien blev fjorton till antalet. Han besökte alla världsdelar utom Australien.

Vid sin bortgång 1996 efterlämnade Alf Lombard ett antal ofullbordade forskningsuppgifter. I bästa fall kommer dessa arbeten att kunna publiceras posthumt. Detta gäller material till ett tjeckiskt-rumänskt lexikon och ett ovanligt omfattande rumänskt-franskt sådant. I båda fallen var det Lombards avsikt att ange alla ords uttal med varianter och att ge hänvisningar till en utförlig framställning i dessa lexikas början över varje ords alla böjningsformer. Det var alltså den typ av lexika som Lombard hade talat om redan vid sin installation. Dessutom förelåg vid hans frånfälle en skrift i folioformat av hans hand som handlade om de romanska språkens motsvarigheter till latinets 'ecce' (på franska 'voici, voilà'). Han ansåg ämnet långt ifrån uttömt. Ofullbordat var också ett av honom planerat arbete rörande rumänskans nytta för slavistiken och vice versa. Ett annat verk som också var under utarbetande var ett rumänskt lexikon med kommentarer angående konkurrerande synonymer. Hans arbetsrum hade i alla tider varit fyllt med noggrant uppstaplat material för olika kommande skrifter. Ända fram till sin bortgång var han en outtröttlig arbetare i den romanska vingården.

Sedan 1959 och fram till hans bortgång 1996 och fortfarande – har jag hållit kontakt med Alf Lombard och hans familj. Mina samtal med

den trogne vännen Alf blev med tiden oerhört många och för mig alltid givande och ofta förtroliga. Jag har aldrig utbytt ett ont ord med honom, och i familjen var och är jag en alltid välkommen gäst. Till mig överlämnade Alf den 9 december 1979 ett brev som jag fortfarande bevarar, där han uttrycker sin bedrövelse över att inte ha fått möjlighet att fullborda det högprioriterade rumänsk-franska lexikon som han sedan fyra decennier energiskt hade arbetat på tillsammans med några infödda rumäner. Materialet förvaras numera efter överenskommelse med Alf i min bostad i sju stora kartonger. I Alfs ovan nämnda brev från 1979 kan man läsa följande rörande rader: "Här är materialet till mitt en gång påtänkta rumänsk-franska lexikon. Ack, vemodiga minnen om en dröm som gått upp i rök! Att låta dig göra en brasa av det kan jag omöjligen förmå mig till. Jag föreslår att det hela får en tryggad vrå på en så torr plats som möjligt och lägg en inskription över alltihop med texten: 'Vad Alf Lombards liv inte räckte till'".

Sammanfattningsvis kan beträffande Alf Lombard konstateras, att han var en språkvetare av helt unik bredd och utrustad med ett sällsynt skarpsinne och en exceptionell förmåga till systematisering och synteser. Hans huvudintresse var givetvis de romanska språken, men han var en lärdomsgigant i språk överhuvudtaget. Som rumänist var han oslagbar utanför Rumänien, och rumänerna själva såg i honom sin like, och det var inte utan orsak som ett av hans sista hedersuppdrag blev att uttala sig om det rumänska språkets ortografi. Han hade gått i en förnämlig romanistisk skola hos Erik Staaff och i de slaviska språken hos Rickard Ekblom. Han såg med stor skepsis på alla generaliseringar och ägnade sig i mycket hög grad åt utforskning även av detaljer i de språk han arbetade med. Av dessa detaljundersökningar sammanställde han sedan stora och högst nyttiga synteser och systematiseringar inom de romanska språken och över andra språk på vår jord. Alf Lombard betraktade sig själv ofta som konservativ, och han var ofta misstänksam mot moderna, oprövade metoder och ett ymnigt bruk av nya termer, som han ofta ansåg vara snarare förvirrande än underlättande för läsaren. Han arbetade efter sina egna principer, som han till stor del kommit fram till under sina vistelser i de romanska länderna, inte minst i Rumänien. Han trodde på sina egna idéer, och han var en individualist inom språkvetenskapen. Han plockade de bästa bitarna ur alla förnuftiga metoder och teorier. Han ordade mycket lite om teorier och metoder överhuvudtaget. Professor Alexandru Niculescu i Udine i norra Italien framhåller i sin omsorgsfullt utarbetade nekrolog över sin

kollega Alf Lombard att man torde kunna beteckna Alf Lombard som den siste neo-grammatikern i det lingvistiska Europa.

Språkvetenskapen och inte minst romanistiken har under de senaste decennierna förlorat ett avsevärt antal av sina största forskare. Nu är Alf Lombard också borta, och för oss som var hans elever eller kolleger och hans tillgivna vänner lämnar han ett tomrum som inte kan fyllas liksom han gör det för romanistiken i dess helhet. Vi alla i Sverige och i utlandet, som högaktade och beundrade Alf Lombard och uppskattade hans alltid lika stora vänlighet, hjälpsamhet, väfnasthet, hans gentlemanenskap, plikttrogenhet och hans typiskt romanska akademiska grandezza, kommer aldrig att glömma de givande stunder vi beretts möjlighet att tillbringa i hans inspirerande sällskap. Det kunde vara under hans väl planerade undervisning eller vid en pratstund i hans vackra hem eller på hans älskade institution eller under hans många resor. Minnet av Alf Lombard som människa, lärare, forskare och vän kommer att bestå länge och det kommer att vara ljust. Hans bortgång har gjort oss alla fattigare.

Jonas Palm

Av *Stig Y. Rudberg*

James Vilhelm Jonas Palm föddes den 29 juni 1925 i Göteborg som son till länsassessor Jonas Palm och Margot Bourn. Efter studentexamen i Halmstad 1944 började han sina akademiska studier i Lund, där han på fädernesidan hade en stark släktanknytning. Studierna ledde redan 1948 till en bred fil. mag., fil. lic. i grekiska blev han 1953, och 1955 disputerade han i samma ämne. Avhandlingen ledde till docentkompetens och snart därpå till docenttjänst. 1962 kom så utnämningen – vid ovanligt unga år – till professor i grekiska språket och litteraturen vid universitetet i Uppsala, en tjänst som han innehade fram till pensioneringen 1990. Han avled vid 71 års ålder den 6 november 1996.

Utöver professorstjänsten måste här en annan viktig insats nämnas. Åren 1972–79 var Palm ledamot av bibelkommissionen och alltså en av de huvudansvariga för att ge Nya Testamentet en ny språkdräkt. Detta ansvarsfulla arbete beredde honom många bekymmer men också en stor tillfredsställelse. Ett annat uppdrag som däremot torde ha varit enbart lustbetonat innebar att han – själv ivrig ryttare – under många år kunde ståta med den ålderdomliga titeln *inspector equitum*, dvs att han hade uppsikt över universitetets ridinstitution.

Jonas Palm var elev till Albert Wifstrand, som inriktade hans intresse på den efterklassiska grekiska prosan, och det blev här han kom att göra sina viktigaste insatser. Doktorsavhandlingen från 1955 bär titeln "Über Sprache und stil des Diodoros von Sizilien" och behandlar språk och Stil hos en tidigare ganska försummad historieskrivare av vilken en tämligen omfattande textmassa har bevarats. Den rönt internationell uppskattning och fyller en viktig lucka i vår kännedom om den hellenistiska prosan.

Palms andra större arbete (1959) är "Rom, Römertum und Imperium in der griechischen Literatur der Kaiserzeit" (Skr.utg. av Hum.

Stig Y. Rudberg

1925–1996

Vetenskapssamf. i Lund 57), en till omfånget (136 s.) tämligen blygsam men grundlig och resultatrik undersökning av de efterantika grekiska författarnas syn på det romerska imperium i vars hägn de levde och verkade. Här kommer inte mindre än ett drygt 20-tal författare till tals, och inte minst ur idéhistorisk synpunkt har Palms inträngande analys av det stora materialet sitt givna intresse.

Något bör också sägas om Palms till omfånget mindre arbeten. ”Zur Funktion und Stellung des attributiven Demonstrativums im Griechischen” (Scripta minora. Studier utg. av Kungl. Hum. Vetenskapssamf. i Lund 1959–60:2) från 1960 tar upp en svår grammatisk fråga som sällan blivit ordentligt behandlad. Palm utgår från ett stort material från både klassisk och senare prosa. Ett viktigt påpekande är, att det demonstrativa pronominet ställning i Nya Testamentet starkt avviker från den i de övriga skrifterna, vilket trovärdigt förklaras med inflytande från hebreiskan (Septuaginta).

I ”Textkritisches zum Apokritikos des Makarios Magnes” (samma serie, 1959–60:4), 1961, har Palm beträtt ett helt annat område. Skriften i fråga (ett kristet försvar mot en hednisk stridsskrift, tillkommen omkr. 400) utgavs 1876 efter en sedermera försvunnen handskrift. Här visar sig Palm som en god textkritiker och kan prestera en hel rad träffande förbättringar av editionens text.

”Om Filostratos och hans Apollonios-biografi” (Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Graeca Upsaliensia 10), 1976, bifogades inbjudan till doktorspromotionen i Uppsala detta år. Den är till omfånget oansenlig (knappt 40 sidor), men den förmedlar mycken kunskap om en märklig skrift. Filostratos från Lemnos (död omkr. 240 e.Kr.) gjorde vidsträckta resor och tillhörde kretsen kring kejsarinnan Julia Domna i Rom. Han är en av de främsta representanterna för den s.k. andra sofistiken, och den av Palm behandlade skriften är hans omfångsrikaste och populäraste. Apollonios framställs som en reformator och undergörrare med anknytning till både Egyptens och Indiens vismän, och Palm har bl a skarpsinnigt utrett frågan om Filostratos tänkbara källor till sitt verk.

Ett arbete som säkerligen beredde Palm både nöje och tillfresställelse var den 1980 utgivna vackra och rikt illustrerade boken ”Xenofon. Om hästar och ridning”, en översättning med utförliga kommentarer av Xenofons *Peri hippikes*. Som redan nämnts, var Palm – liksom sin företädare Gudmund Björck – både hästvän och ryttare. Han var alltså sällsynt väl skickad att med både hippologisk och filologisk sakkun-

skap utföra detta arbete som rönt välförtjänt beröm.

Vid sidan av sin vetenskapliga och pedagogiska verksamhet hade Palm en vidsträckt allmänbildning och starka litterära intressen, såsom för skönlitteratur och inte minst för fransk sådan. Men även historia och biografier fängslade honom, och hans beläsenhet inom dessa områden var imponerande.

Palms arbete i bibelkommissionen, som krävde ett heltidsengagemang, medförde ju att han en längre tid var tjänstledig från sin professur. Därtill kom även senare perioder av ohälsa som tvang honom till ofrivillig frånvaro från tjänsten. Han såg fram mot sin pensionering och njöt av de möjligheter den gav att ägna mer tid åt sina många intressen utöver de rent fackmässiga. Det är därför desto sorgligare att denna tid blev så relativt kort.

Själv lärde jag känna Jonas Palm under vår gemensamma vistelse vid Svenska Institutet i Rom vårterminen 1950. Vi återupplivade bekantskapen, när han 1962 kom till Uppsala. När jag fyra år senare flyttat till Lund, blev ju våra möten mer sällsynta, men det var alltid stimulerande sammanträffanden med givande samtal i de mest skilda ämnen.

Vid min sista kontakt med Jonas Palm erfor jag att han kunde visa stor hjälpsamhet och vänlighet. Jag hade sänt honom några rader med en förfrågan om han kunde hjälpa mig med några data för en minnes-teckning. Svaret kom omedelbart, ”med vändande post”, det var varmt och personligt och rikt på fina detaljer.

Så vill vi minnas Jonas Palm, en originell och rikt utrustad forskare och en trofast vän.

Vetenskaps societeten i Lund 1995

Bortgångna hedersledamöter

Montelius, Gustaf Oscar Augustin, riksantikvarie, f. 9/9 1843, † 4/11 1921.
Thomsen, Vilhelm Ludvig Peter, excellens, professor, f. 25/1 1842, † 13/5 1927.
Tegnér, Esaias Henrik Vilhelm, professor, f. 13/1 1843, † 21/11 1928.
v. Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich, excellens, professor, f. 22/12 1848, † 25/9 1931.
Müller, Sophus Otto, museumsdirektör, f. 24/5 1846, † 24/2 1934.
Kock, Karl Axel Lichnowsky, professor, f. 2/3 1851, † 18/3 1935.
Meillet, Paul Jules Antoine, professor, f. 11/11 1866, † 21/9 1936.
Evans, Sir Arthur John, professor, f. 8/7 1851, † 11/7 1941.
Wölfflin, Heinrich, professor, f. 21/6 1864, † 19/7 1945.
Hirn, Yrjö, professor, f. 7/12 1870, † 23/2 1942.
Croce, Benedetto, senator, f. 25/2 1866, † 20/11 1952.
Heckscher, Eli Filip, professor, f. 24/11 1879, † 23/12 1952.
Löfstedt, Haimon Einar Harald, professor, f.d. praeses, f. 15/6 1880, † 10/6 1955.
Weibull, Lauritz Ulrik Absalon, professor, f.d. praeses, f. 2/4 1873, † 2/12 1960.
Ekwall, Bror Oskar Eilert, professor, f. 8/1 1877, † 23/11 1964.
Josephson, Ragnar, professor, f.d. praeses, f. 8/3 1893, † 27/3 1966.
Nilsson, Nils Martin Persson, professor, f. 12/7 1874, † 7/4 1967.
Werin, Algot Gustaf, professor, Lund, f. 19/10 1892, † 2/12 1975.
Gjerstad, Erik Einar, professor, Lund, f. 30/10 1897, † 8/1 1988.

Hedersledamöter

Lönnroth, Nils Erik Magnus, professor, Göteborg, f. 1/8 1910, 70.
Febrman, Carl Abraham Daniel, professor, Lund, f. 3/2 1915, 90.

Styrelse

Praeses: *Göran Bexell* (1992).

Vice praeses: *Birgitta Hårdh* (1992).

Sekreterare: *Anders Grönvall* (1983).

Vice sekreterare: *Ulf Alfredson* (1992).

Skattmästare: *Hans Tornberg* (1992).

Medlemmar: *Gunnar Broberg* (1993), *Gösta Bruce* (1988), *Peter Gärdenfors* (1992),
Marianne Thormählen (1984).

Suppleanter: *Allan Malm* (1993), *Lotta Westerhäll* (1993), *Christer Platzack* (1987).

Vetenskaps societeten i Lund

Granskningsnämnd

Ordförande: Societetens Sekreterare.

Medlemmar: *Sten Skansjö* (1989), *Anders Palm* (1986), *Gunilla Florby* (1990), *Nils-Eric Sablin* (1993).

Redaktionskommitté för Skånsk senmedeltid och renässans

Ordförande: Societetens vice praeses.

Sekreterare: *Göte Paulsson*.

Medlemmar: *Erik Cinthio*, *Axel Roos*, *Oscar Reutersvärd*, *Nils Lewan*, *Eva Österberg*, *Bengt Pamp*.

Revisorer

Bo Westerhult (1990), *Alvar Modin* (1992).

Suppleanter: *Hans Regnéll* (1966), *Hans Söderström* (1990).

Bortgångna stiftande ledamöter

v. Hallwyl, Walter, greve, f. 26/1 1839, † 27/2 1921.

Edstrand, Reinhold Theodor Werner, direktör, f. 15/6 1882, † 25/11 1923.

Swartz, Carl Johan Gustaf, universitetskansler, f. 5/6 1858, † 6/11 1926.

Petrén, Karl Anders, professor, f. 2/12 1868, † 16/10 1927.

Wachtmeister, Axel Wilhelm, greve, kammarherre, f. 16/7 1869, † 24/8 1929.

Engeström, Max Emil Leopold, konsul, f. 15/11 1867, † 25/3 1930.

v. Geijer, Fredrik Wilhelm Gustaf, ryttmästare, godsägare, f. 8/2 1865, † 16/5 1930.

v. Hallwyl, Anna Fredrika Wilhelmina, f. Kempe, grevinna, f. 1/10 1844, † 27/7 1930.

Haffner, Johan, stadsläkare, f. 6/9 1876, † 14/4 1931.

Sablin, Johan Albert, fabriksägare, f. 7/9 1868, † 17/5 1936.

Swartz, Pebr Johan Jacob, direktör, f. 21/10 1860, † 5/6 1939.

Westrup, Johan Wilhelm Magnus, v. konsul, f. 13/5 1862, † 9/11 1939.

Lundabl, Nils, fil. dr, f. 23/5 1858, † 16/6 1940.

Gyllenkrok, Nils Johan Malcolm, friherre, hovstallmästare, f. 15/10 1887, † 9/4 1941.

Coyet, Hilda Eleonore Henriette Dorotée Amelie, f. friherrinnan *Cederström*, f. 16/3 1859, † 28/8 1941.

Montelin, Adolf Fredrik, apotekare, f. 17/1 1871, † 28/10 1941.

Sablin, Carl Andreas, fil. dr, f. 15/12 1861, † 22/1 1943.

Jacobsen, Helge, direktör, f. 24/12 1882, † 21/6 1946.

Lundberg, Sven Emil, bergsingenjör, direktör, f. 21/8 1889, † 24/3 1947.

Lundblad, Nils Waldemar, hovrättsassessor, direktör, f. 7/12 1888, † 25/9 1947.

Munksgaard, Ejnar Johannes, forlagsboghandler, dr phil., f. 28/2 1890, † 6/1 1948.

Thott, Gustaf Otto Tage Stig, greve, hovjägmästare, f. 29/1 1885, † 4/7 1948.

Sablin, Bo Carl Henrik, med. lic., direktör, f. 24/7 1901, † 18/2 1949.

Nordqvist, Gumbild Theresia Elvira, f. *Edstrand*, doktorinna, f. 23/9 1883, † 18/12 1951.

Roos, Axel Bernhard, jur. dr, advokat, f. 4/3 1886, † 24/8 1957.

v. Schmiterlöw, Adelheid Emma Otburgis, godsägare, f. 15/8 1875, † 16/5 1959.

Edstrand, Karin Thekla Eleonora, fröken, f. 3/7 1880, † 7/12 1959.

Sandberg, Ivar Nils Gotthard, direktör, f. 28/7 1881, † 2/1 1961.

Berger, Svante Edwin Larsson, direktör, f. 13/5 1871, † 2/2 1962.

- Dunker, Henry Christian Louis*, fabriksdisponent, f. 6/9 1870, † 3/5 1962.
Lundeqvist, Gösta Evald Andreas, civilingenjör, direktör, f. 3/10 1892, † 12/7 1962.
Neusten, Andreas Edvard, byggmästare, f. 18/3 1885, † 27/9 1962.
Sablin, Stig Erik Gunnar, ambassadör, f. 2/8 1899, † 10/6 1963.
Wiberg, John Åke Truls, överintendent, f. 30/3 1902, † 25/11 1963.
Berger, Carl Magnus, direktör, f. 18/3 1915, † 20/11 1964.
Bergb, Thorsten Christian Howard, jur. o. fil. kand., konsul, f. 1/10 1901, † 11/1 1965.
Wigstrand, Gunnar, disponent, f. 11/1 1903, † 19/11 1965.
Palmstierna, Carl Otto, friherre, hovjägmästare, f. 3/1 1900, † 12/10 1966.
Dahlgren, Sture Hjalmar Thorild, fil. dr, assurancesdirektör, f. 25/6 1888, † 5/2 1968.
Jensen, Arthur Marinus, direktör, f. 13/2 1891, † 17/5 1968.
Weibull, Märta Maria (Mary) Sofia, f. *Fahlbeck*, fru, f. 18/1 1897, † 9/11 1968.
Trolle-Bonde, Carl, greve, f. 13/5 1907, † 7/10 1969.
Hjelme-Lundberg, John, konsul, f. 26/5 1902, † 9/8 1970.
Webtje, Ernst Jonas, tekn. dr, direktör, f. 17/7 1891, † 4/8 1972.
Bergengren, Axel Göran Magnus, civilekonom, f. 16/6 1921, † 19/8 1972.
Trolle-Bonde, Anna Ingeborg Blenda, f. *von Essen*, grevinna, f. 2/3 1908, † 7/9 1973.
Bendz, Olof Gregor Mortimer, godsägare, f. 15/9 1904, † 9/9 1973.
Thomasson, Tage Emanuel, civilingenjör, direktör, f. 16/10 1894, † 4/9 1974.
Græbe, Eiler Otto, domkyrkoarkitekt, f. 23/7 1892, † 5/1 1977.
Wijkander, Klara Severina, f. *Kock*, fru, f. 28/11 1888, † 25/9 1977.
Ehrnberg, Gösta Theodor, direktör, f. 26/5 1895, † 1/5 1981.
Olofsson, Johan Sigfrid Mattias, leg. läkare, f. 2/8 1899, † 7/10 1981.
Mörck, Einar Walter, direktör, f. 10/6 1914, † 1982.
Crafoord, Holger Alf Erik, direktör, f. 25/7 1908, † 21/5 1982.
Gierow, Karl Ragnar Knut, fil. dr, författare, f. 2/4 1904, † 30/10 1982.
Hammar skiöld, Sven Ludvig, direktör, f.d. hovrättsråd, f. 14/12 1901, † 16/7 1983.
Strömbom, Nils Alfred Ragnar, kapten, fil. lic., f. 30/10 1898, † 22/11 1983.
Ekkblom, Ingemar, direktör, f. 17/3 1903, † 11/9 1987.
Holmström, Nils Gunnar Teodor, direktör, f. 30/10 1904, † 10/12 1987.
Hallström, Hadar Erik H:son, direktör, f. 15/6 1900, † 28/2 1988.
Berger, Dagmar Linnea Charlotta, f. *Boon*, fru, Halmstad, f. 19/6 1915, † 25/5 1989.
Penser, Per Wilhelm Julius, advokat, Eslöv, f. 29/1 1901, † 24/12 1993.
Hansen, Einar Anton, direktör, Malmö, f. 14/11 02, 55, † 1994.

Stiftande ledamöter

- Lundström, Margit Johanna Palæmona Cecilia*, f. *von Geijer*, generalska, Landskrona, f. 24/2 07, 32.
Tbott, Greta Linnéa, grevinna, Stockholm, f. 25/2 08, 53.
Sandblom, Grace, f. *Schaefer*, fru, Lausanne, Schweiz, f. 13/5 07, 54.
Gyllenkrok, Thure-Gabriel, friherre, Björnstorp, f. 23/5 22, 57.
Hansen, Jozzi Ella, f. *Jensen*, verkst. direktör, Malmö, f. 23/7 12, 59.
Wetterlundb, Sune Charles Gustaf, verkst. direktör, Malmö, f. 11/2 04, 60.
Rausing, Gad Anders, docent, direktör, f.d. praeses, London, f. 19/5 22, 62.
Rausing, Hans Anders, direktör, Wadhurt, England, f. 25/3 26, 63.
Larsson, Sven Gunnar, direktör, Lund, f. 29/5 11, 64.

Vetenskaps societeten i Lund

- Roos, Axel Bernhard*, bankdirektör, Malmö, f. 16/6 22, 64.
Acking, Carl-Axel, professor, Lund, f. 8/3 10, 66.
Holmberg, Hans Åke, tekn. dr, Lund, f. 31/1 19, 67.
Kamprad, Feodor Ingvar, direktör, Epalinges, Schweiz, f. 30/3 26, 69.
Lindb, Sten, ambassadör, Malmö, f. 24/10 22, 69.
Malmros, Frans Jacob, konsul, Trelleborg, f. 4/11 25, 71.
Samuelson, Sten Olov, professor, Lund, f. 30/4 26, 71.
Faxe, Carl Jörgen Cornelius, direktör, Malmö, f. 2/6 12, 72.
Rasmusson, Karl Eric, direktör, Lund, f. 28/1 16, 72.
Kennedy, Douglas Gilbert James, godsägare, Råbelövs slott, Kristianstad, f. 5/3 12, 73.
Lillieböök, Lennart F. B:son, verkst. direktör, Lindhult, f. 21/4 24, 75.
Wessman, Gunnar, verkst. direktör, Uppsala, f. 23/9 28, 75.
Trolle-Bonde, Gustaf, greve, London, f. 2/5 43, 77.
Lindblad, Per Bjarne, direktör, Malmö, f. 25/11 29, 81.
Wrangel von Brehmer, Margit, friherrinna, Hyby, f. 26/2 16, 81.
Grönvall, Anders, fil. lic., förste bibliotekarie, Lund, f. 27/8 37, 82.
Althin, Anders Olof, direktör, Lund, f. 2/4 44, 83.
Cavalli-Björkman, Hans Gustav Conrad, bankdirektör, Malmö, f. 29/6 28, 83.
Palm, Carl Göran Henrik, bankdirektör, Stockholm, f. 4/4 33, 83.
Silfverschiöld, Irma Palaemona Cecilia, friherrinna, Klågerup, f. 21/6 37, 83.
Tornberg, Hans, bankdirektör, Lund, f. 12/11 41, 83.
Ehrensvärd, Gustaf Jörgen, greve, Tosterup, f. 6/5 32, 84.
Modin, Alvar, direktör, Åkarp, f. 4/3 20, 85.
Rausing, Birgit, fru, London, f. 26/10 24, 85.
Borelius, Sven, direktör, Stockholm, f. 27/2 28, 86.
Johansson, Carl Gustav, direktör, Lund, f. 9/12 37, 86.
Mårtensson, Folke, direktör, Landskrona, f. 25/12 22, 86.
Ohlsson, Sven Håkan, bokförläggare, Lund, f. 27/8 20, 86.
Bendz, Maj, fru, Lund, f. 12/5 09, 86.
Janson, Rolf G., direktör, Höganäs, f. 21/8 25, 87.
Gyllenkrok, Axel Nils Gabriel, friherre, Svenstorp, f. 22/3 48, 88.
Alfredson, Ulf, advokat, Lund, f. 18/3 23, 89.
Westerberg, Gunnar, civilingenjör, Zürich, f. 27/6 20, 89.
Burgman, Torsten, fil. dr, Lund, f. 18/4 25, 90.
Bratt, Bertil, direktör, Bjärred, f. 32, 91.
Marklund, Kari, rektor, Sundsvall, f. 38, 92.
Lundström, Åge, bankdirektör, 12/4 44, 94.
Sager, Olof, universitetslektor, f. 1/6 20, 94.
Åshuvud, Olof, direktör, 25/7 31, 94.

Seniorer

- Lombard, Alf*, professor, Lund, f. 8/7 02, 40.
Arngart, Olof Sigfrid, professor, Lund, f. 15/4 05, 42.
Sundberg, Sune Waldemar, docent, Lund, f. 18/1 06, 60.
Dahlberg, Anders Torsten, professor, Göteborg, f. 18/8 06, 44.
Svalenius, Ivan Håkan, docent, lektor, Lund, f. 7/9 06, 44.

- Rydbeck, Monica Augusta Elisabeth Christina*, docent, förste antikvarie, Stockholm, f. 11/11 06, 44.
- Bjurling, Oscar Anders*, professor, Lund, 12/5 07, 56.
- Billeskov Jansen, Fredrik, Julius*, professor, Köpenhamn, f. 30/9 07, 54.
- Jarring, Gunnar Valfrid*, ambassadör, Viken, f. 12/10 07, 37.
- Kapsomenos, Stylianos Georg*, professor, Saloniki, f. 29/11 07, 50.
- Yrwing, Hugo Ulrik*, docent, lektor, Lund, f. 23/1 08, 61.
- Segerstedt, Torgny*, professor, Uppsala, f. 11/8 08, 36.
- Pfannenstill, Bertil Algot*, docent, universitetslektor, Lund, f. 22/2 09, 48.
- de Boüiard, Michel*, professor, Caen, f. 5/8 09, 54.
- King, Arthur Henry*, docent, Provo, Utah, USA, f. 20/2 10, 62.
- Riis, Poul Jørgen*, professor, Köpenhamn, f. 26/5 10, 62.
- Kjellman, Nils Reinhold*, docent, rektor, Lund, f. 8/2 11, 60.
- Lindblad, Gustaf Martin Esaias*, professor, Lund, f. 26/2 11, 50.
- Westin, Gunnar Torvald*, professor, Stockholm, f. 29/10 11, 52.
- Fischer, Jørgensen, Eli*, universitetslektor, Köpenhamn, f. 11/2 11, 60.
- Halldórsson, Halldór Torfi Gudmundur*, professor, Reykjavik, f. 13/7 11, 59.
- Fink, Troels Marstrand Trier*, professor, generalkonsul, Flensburg, f. 18/4 12, 55.
- Stjernquist, Per Nilsson*, professor, Lund, f. 14/5 12, 63.
- Gravier, Maurice Pierre Albert*, professor, Paris, f. 7/6 12, 62.
- Malmberg, Bertil*, professor, Lund, f. 22/4 13, 48.
- Noreng, Harald*, professor, Bergen, f. 25/4 13, 61.
- Ollén, Gunnar*, professor, Malmö, f. 22/11 13, 58.
- Lundström, Sven Gunnar*, professor, Uppsala, f. 30/1 14, 51.
- Nilsson, Sven Augustinus*, professor, Uppsala, f. 9/11 14, 52.
- Korlén, Hans Gustav Vilhelm*, professor, Stockholm, f. 27/1 15, 50.
- Febrman, Carl Abraham Daniel*, professor, f.d. praeses, Lund, f. 3/2 15, 50.
- Hadding, Kerstin*, professor, Lund, f. 7/2 15, 64.
- Waller, Sture Magnus*, docent, Lund, f. 8/3 15, 56.
- Björck, Tor Erland Staffan*, professor, Lund, f. 5/8 15, 52.
- Ekbo, Sven Arnold*, professor, Lund, f. 7/8 15, 56.
- Becker, Carl Johan*, professor, Köpenhamn, f. 3/9 15, 59.
- Gabrieli, Mario*, professor, Rom, f. 23/9 15, 63.
- Reutersvärd, Oscar Gustaf Adolf*, professor, Lund, f. 29/11 15, 64.
- Lyttkens, Hampus Elof Axel*, professor, Lund, f. 19/2 16, 67.
- v. Wright, Georg Henrik*, professor, Helsingfors, f. 14/6 16, 53.
- Holm, Per Olof Gösta*, professor, Lund, f. 7/8 16, 63.
- Hägerstrand, Stig Torsten Erik*, professor, Lund, f. 11/10 16, 57.
- Ejder, Gustaf Åke Bertil*, professor, Lund, f. 2/11 16, 52.
- Smidt, Kristian*, professor, Oslo, f. 20/11 16, 66.
- Dravina, Velta Tatjana*, professor, Stockholm, f. 25/1 17, 64.
- Blegvad, Mogens*, professor, Köpenhamn, f. 25/6 17, 65.
- Södergård, Olof Östen*, professor, Lund, f. 26/8 17, 65.
- Stjernquist, Nils Nilsson*, professor, Lund, f. 29/8 17, 53.
- Lárusson, Magnus Már*, professor, Reykjavik, f. 2/9 17, 66.
- Stjernquist, Berta Ingeborg*, professor, Lund, f. 26/4 18, 58.

Vetenskaps societeten i Lund

- Virtaranta, Erkki Pertti Ilmari*, professor, Helsingfors, f. 20/5 18, 53.
Thomsen, Rudi, professor, Århus, f. 21/7 18, 59.
Brøndsted, Mogens Holger, professor, rektor, Odense, f. 12/11 18, 70.
Benson, Sven Archer, professor, Göteborg, f. 22/1 19, 54.
Regnéll, Hans Otto, professor, Lund, f. 30/1 19, 54.
Rooth, Anna Birgitta, professor, Uppsala, f. 15/5 19, 60.
Åsdahl Holmberg, Ella Märta Mathilda, professor, Göteborg, f. 24/8 19, 58.
Carlsson, Nils Gösta, professor, Stockholm, f. 19/9 19, 59.
Wallner, Björn Anders, docent, universitetslektor, Lund, f. 1/10 19, 69.
Norborg, Lars-Arne, docent, universitetslektor, Lund, f. 27/10 19, 62.
Roelandts, Karel, professor, Louvain, f. 6/5 19, 60.
Sundby, Bertil Johannes, professor, Bergen, f. 21/7 19, 61.
Arvidsson, Rolf Lennart, docent, förste bibliotekarie, Lund, f. 5/1 20, 73.
Beyer, Edvard Freydar, professor, Oslo, f. 6/10 20, 63.
Gårding, Eva, professor, Lund, f. 14/7 20, 71.
Higham, John, professor, Baltimore, Maryland, USA, f. 26/10 20, 67.
Löwendahl, Gösta Emil Oskar, docent, universitetslektor, Lund, f. 13/6 20, 59.
Rudberg, Stig Yngve, professor, Lund, f. 28/10 20, 66.
Røstvig, Maren-Sofie, professor, Oslo, f. 27/3 20, 65.
Schaar, Claes Göran Gustav Viktor, professor, Lund, f. 18/5 20, 53.
Smith, Gudmund John Wilhelm, professor, Lund, f. 29/1 20, 60.
Cinthio, Erik Axel Hampus, professor, Lund, f. 26/2 21, 61.
Hagen, Anders, professor, Bergen, f. 15/5 21, 61.
Henriksen, Aage Skjoldborg, professor, Köpenhamn, f. 25/4 21, 74.
Malmer, Mats Erik Gustaf Sigurd P., professor, Stockholm, f. 18/10 21, 70.
Nordström, Axel Olof, docent, universitetslektor, Lund, f. 28/5 21, 64.
Odén, Agnes Birgitta, professor, Lund, f. 11/8 21, 58.
Sjöstedt, John Lennart, docent, universitetslektor, Lund, f. 5/6 21, 64.
Strömberg, Märta Linnéa Ingeborg, professor, Lund, f. 7/11 21, 67.
Vitestam, Nils Gösta, professor, Lund, f. 2/3 21, 67.
Andréon, Carl-Gustaf, professor, f.d. universitetskansler, Lund, f. 1/7 22, 61.
Andersson, Sven Helge Sigfrid, docent, universitetslektor, Växjö, f. 27/10 22, 62.
Fridliziuz, Joel Gunnar Ferdinand, professor, Lund, f. 29/6 22, 62.
Halvorsen, Eyvind Fjeld, professor, Oslo, f. 4/5 22, 62.
Jacobsen, Eric August, professor, Köpenhamn, f. 5/4 23, 61.
Holm, Hans Ingvar, professor, Lund, f. 25/10 23, 62.
Egerod, Søren, professor, Köpenhamn, f. 8/7 23, 63.
Glamann, Kristof, professor, Köpenhamn, f. 26/8 23, 63.
Halldén, Sören, professor, Lund, f. 19/5 23, 65.
Österlin, Lars Gustaf, domprost, professor, Lund, f. 5/10 23, 71.
Johannesson, Eric Oscar, professor, Berkeley, California, USA, f. 4/5 23, 71.
Weibull, Hans Jörgen, professor, Göteborg, f. 25/4 24, 61.
Mogren, Jan Olof Märten Adolf, docent, universitetslektor, Lund, f. 8/6 24, 63.
Petersson, Hans Fredrik, professor, Lund, f. 29/11 24, 69.
Thalberg, Björn, professor, Lund, f. 18/2 24, 73.
Foote, Peter Godfrey, professor, London, f. 26/5 24, 73.

- Hast, Karl Sture Arne*, ordboksredaktör, Lund, f. 23/5 24, 76.
Rystad, Nils Göran, professor, Lund, f. 31/7 25, 58.
Enkvist, Nils Erik August, professor, Åbo, f. 27/9 25, 59.
Palm, James Vilhelm Jonas, professor, Uppsala, f. 29/6 25, 59.
Swahn, Jan-Öjvind, professor, Lund, f. 15/5 25, 61.
Lagerroth, Lars-Erland, docent, Lund, f. 10/1 25, 66.
Fabricius, Cajus, professor, Göteborg, f. 28/9 25, 67.
Romberg, Hans Arnold Bertil, docent, Lund, f. 8/12 25, 68.
Ladefoged, Peter Nielsen, professor, Los Angeles, f. 17/9 25, 70.
Vallinder, Torbjörn, docent, universitetslektor, Lund, f. 30/11 25, 70.
Sørensen, John Kousgård, professor, Köpenhamn, f. 6/12 25, 72.
Đurovič, Ľubomír Jan, professor, Lund, f. 9/2 25, 74.
Lindell, Ebbe, professor, Malmö, f. 15/10 25, 75.
Swedner, Hugo Harry Harald Rodney, professor, Göteborg, f. 28/5 25, 75.
Larsson, Gustav Edvin, professor, Oslo, f. 24/1 25, 76.
Boblin, Torgny, professor, Bergen, f. 20/5 25, 77.
Huldén, Lars Evert, professor, Helsingfors, f. 5/2 26, 63.
Bringéus, Nils-Arvid Edvard Alarik, professor, f.d. praeses, Lund, f. 29/3 26, 65.
Améen, Lennart Gustaf Gunnarsson, docent, universitetslektor, Lund, f. 4/7 26, 71.
Undbagen, Carl-Gustaf, docent, Malmö, f. 6/1 26, 71.
Gerhardsson, Birger, professor, Lund, f. 26/9 26, 72.
Banton, Michael Parker, professor, Bristol, f. 8/9 26, 72.
Lidin, Olof Gustav, professor, Köpenhamn, f. 3/2 26, 73.
Simonsson, Tord Lennart Wolmer, docent, biskop, Lund, f. 13/2 26, 74.
Nalepa, Jerzy, docent, Lund, f. 29/7 26, 75.
Beskow, Per Erik, docent, Vadstena, f. 23/12 26, 80.
Sandström, Sven Erik Åke, professor, Lund, f. 26/2 27, 59.
Kiblstedt, Curt Axel, professor, f.d. praeses, Lund, f. 8/12 27, 66.
Jörberg, Gustav Lennart, professor, Lund, f. 26/1 27, 67.
Lagerroth, Siv Ulla-Britta, professor, Lund, f. 19/10 27, 70.
Westman, Rolf Rainer Otto Robert, professor, Åbo, f. 21/6 27, 74.
Mårtensson, Jan Anders Wilhelm, intendent, Lund, f. 31/11 27, 82.
Kornball, David Christian, docent, universitetslektor, Lund, f. 5/11 28, 68.
Wiegelmann, Günter Franz, professor, Münster, f. 31/1 28, 70.
Sørensen, Knud Oscar, professor, Århus, f. 2/2 28, 71.
Stoklund, Bjarne, professor, Köpenhamn, f. 17/1 28, 72.
Pamp, Bengt Torsten, docent, arkivchef, Lund, f. 3/11 28, 72.
Kristensson, Gillis Per-Erik, docent, Lund, f. 19/2 28, 73.
Johnsen, Erik, professor, Köpenhamn, f. 16/11 28, 73.
Christie, Nils, professor, Oslo, f. 24/2 28, 74.
Salomonsen, Per, afdelingsleder, Ålborg, f. 29/3 28, 74.
Olsen, Olaf, riksantikvarie, Odder, f. 7/6 28, 74.
Jonsson, Hans Erling, professor, ordbokschef, Lund, f. 10/6 28, 74.
Nilsson, Stig Bertil, docent, Lund, f. 18/3 28, 77.
Jensen, Johan Fjord, professor, Århus, f. 17/12 28, 77.
Elmroth, Ingvar Johan Anders, docent, Lund, f. 26/4 28, 80.

Vetenskaps societeten i Lund

- Sigurd, Bengt Gustaf*, professor, Lund, f. 26/8 28, 80.
Steene, Kerstin Birgitta, professor, Seattle, f. 7/10 28, 80.
Lindell, Ulla Marta Kristina, universitetslektor, Lund, f. 19/7 28, 81.
Wrede, Claes Gösta Julius, pastor primarius, docent, Stockholm, f. 18/8 28, 82.
Åström, Paul Fredrik Karl, professor, Jonsered, f. 15/1 29, 64.
Vilkuna, Asko, professor, Jyväskylä, f. 17/11 29, 69.
Olsson, Bernt Oskar Hemfrid, professor, Helsingborg, f. 11/5 29, 71.
Westerhult, Bo Anders, docent, Lund, f. 18/4 29, 72.
Wieslander, Hans Johan Magnus, docent, universitetslektor, Växjö, f. 30/7 29, 74.
Lewan, Nils Oskar Enoch, docent, Lund, f. 18/3 29, 77.
Greenbaum, Sidney, professor, London, f. 31/12 29, 83.
Bjerstedt, Sven Åke Ingvar, professor, Malmö, f. 10/4 30, 68.
Christensen, Johnny, professor, Köpenhamn, f. 5/3 30, 68.
Tägil, Sven Otto, professor, Lund, f. 15/12 30, 68.
Gierow, Pär Göran Axel, professor, Lund, f. 20/8 30, 72.
Wilson, David Mackenzie, professor, London, f. 30/10 30, 72.
Kieffer, René Jean Joseph, professor, Uppsala, f. 22/9 30, 75.
Bäckman, Sven Arvid, professor, Lund, f. 14/11 30, 76.
Kersten, Adam, professor, Warszawa, f. 26/4 30, 76.
Widebäck, Göran Viktor, docent, Lund, f. 6/10 30, 76.
Ritte, Hans, Universitetslektor, Dr Phil, München, f. 20/8 30, 77.
Brückner, Wolfgang, professor, Würzburg, f. 14/3 30, 79.
Svartvik, Jan Lars, professor, Lund, f. 18/8 31, 70.
Ek, Sven Birger, professor, Göteborg, f. 10/6 31, 71.
Vinge, Louise, professor, Lund, f. 24/11 31, 72.
Gemzell, Carl-Axel Uno, professor, Lund, f. 20/10 31, 73.
Lindborg, Rolf Harry, docent, Lund, f. 7/3 31, 73.
Boblin, Folke Bernhard, professor, Lund, f. 21/9 31, 74.
Wärneryd, Olof Ingemar, professor, Lund, f. 4/7 31, 76.
Nilsson, Carl-Axel Daniel, lektor, Köpenhamn, f. 15/3 31, 78.
Hasselmo, Nils, professor, Minneapolis, f. 2/7 31, 79.
Board, Joseph B., professor, Schenectady, f. 5/3 31, 80.
Löfstedt, Bengt Torkel Magnus, professor, Los Angeles, f. 14/11 31, 80.
Nyberg, Tore Samuel, lektor, Odense, f. 4/1 31, 80.
Rhenman, Erik Axel, professor, Stockholm, f. 18/12 32, 72.
Bramstång, Nils Åke Gunnar, professor, Uppsala, f. 13/6 32, 75.
Lewan, Bengt Vilhelm Ingemar, docent, Lund, f. 2/5 32, 80.
Belfrage, Hans Esbjörn Gabriel, docent, förste bibliotekarie, Lund, f. 19/8 32, 83.
Boyer, Régis, professor, Paris, f. 25/6 32, 75.
Törnqvist, Gunnar Evald, professor, Lund, f. 23/1 33, 68.
Söderpalm, Sven Anders, professor, Staffanstorp, f. 11/4 33, 76.
Pålsson, Lennart, professor, Lund, f. 13/10 33, 77.
Swahn, Sigbrit Margareta, professor, Malmö, f. 12/11 33, 82.
Ulfsparré Meurling, Anna Christina, professor, Lund, f. 7/12 33, 83.
Löfgren, Anna Brita, docent, Lund, f. 8/6 33, 85.
Sjöblom, Bengt Gunnar Olof, professor, Köpenhamn, f. 28/2 33, 73.

- Bosson, James Evert*, professor, Berkeley, California, USA, f. 17/7 33, 74.
Sen, Amartya Kumar, professor, Oxford, f. 3/11 33, 81.
Rosengren, Inger Tilly, professor, Lund, f. 14/7 34, 71.
Larsson, Lars-Olof Ingvar, professor, Växjö, f. 15/11 34, 72.
Pettersson, Thore Wilhelm, docent, Lund, f. 10/10 34, 78.
Thavenius, Jan Erik, docent, Lund, f. 31/10 34, 81.
Teleman, Ulf, professor, Lund, f. 13/1 34, 85.
Zettersten, Sven Arne Paul, professor, Köpenhamn, f. 10/1 34, 72.
Nøjgaard, Morten, professor, Odense, f. 28/7 34, 78.
Rømhild, Lars Peter, lektor, Köpenhamn, f. 13/7 34, 83.
Bornäs, Nils-Göran Gudmund, docent, Lund, f. 1/7 35, 74.
Bergh, Nils Anders Birger, professor, f.d. praeses, Lund, f. 25/6 35, 77.
Wieselgren, Anne Marie Inga, docent, Växjö, f. 1/4 35, 78.
Ankarloo, Karl Bengt Gunnar, professor, Lund, f. 9/12 35, 79.
Lindwall, Lars, professor, Göteborg, f. 10/12 35, 85.
Wrede, Johan Otto Wilhelm, professor, Helsingfors, f. 18/10 35, 72.
Nilsson, Sten Åke, professor, f.d. praeses, Lund, f. 9/4 36, 73.
Knutsson, Bengt Erik Vilhelm, docent, Lund, f. 19/5 36, 78.
Christensen, Anna Barbro, professor, Lund, f. 9/1 36, 80.
Andersson, Hans, professor, Lund, f. 36, 87.
Lindabl, Lars, docent, Lund, f. 28/3 36, 89.
Wirmark, Margareta, professor, Lund, f. 24/7 36, 90.
Krummacker, Friedhelm Gustav-Adolf Hugo Robert, professor, Kiel, f. 22/1 36, 75.
Klinge, Matti, professor, Helsingfors, f. 31/8 36, 76.
Fisiak, Jacek, professor, Poznan, f. 10/5 36, 81.
Leech, Geoffrey Neil, professor, Lancaster, f. 16/1 36, 83.
Jungar, Sune, professor, Åbo, f. 8/10 36, 88.
Bondeson, Ulla Viveka, professor, Lund, f. 10/7 37, 79.
Lindberg, Bo Haraldsson, docent, Lund, f. 29/1 37, 80.
Peczenik, Aleksander Henryk, professor, Lund, f. 16/11 37, 82.
Rydén, Per, professor, Lund, f. 4/8 37, 82.
Fernlund, Siegrun, docent, Asmundtorp, f. 8/6 37, 85.
Roos, Paavo, höskolelektor, Lund, f. 31/7 37, 90.
Aarnio, Aulis Arvi, professor, Helsingfors, f. 14/5 37, 83.
Hareven, Tamara K., professor, Cambridge, Mass., f. 10/5 37, 84.
Ståhl, Ingemar, professor, Lund, f. 2/6 38, 74.
Blomqvist, Jerker, professor, Lund, f. 6/7 38, 75.
Eckerdal, Lars Hugo, biskop, Göteborg, f. 15/8 38, 76.
Melander, Erik Göran, professor, Lund, f. 10/10 38, 83.
Svensson, Lars, docent, Malmö, f. 7/3 38, 86.
Hansson, Karin Margareta, docent, Karlskrona, f. 37, 92.
Lundquist, Lennart Harald Sture, professor, Köpenhamn, f. 13/2 38, 77.
Larsson, Lars-Olof, professor, Kiel, f. 26/5 38, 85.
Müller-Wille, Michael, professor, Kiel, f. 1/3 38, 85.
Hermerén, Göran, professor, Lund, f. 5/9 39, 76.
Fogelmark, Jarl Staffan Halvard, professor, Lund, f. 12/4 39, 80.

Vetenskaps societeten i Lund

- Modéer, Kjell Åke Otto*, professor, Lund, f. 12/11 39, 81.
Sjölin, Jan-Gunnar, docent, Lund, f. 39, 84.
Sandqvist, Sven, docent, Dalby, f. 19/8 39, 86.
Ekbolm-Friedman, Kajsa, docent, Lund, f. 39, 87.
Kronholm, Tryggve, professor, Uppsala, f. 15/12 39, 88.
Stenelo, Lars-Göran, professor, Lund, f. 20/9 39, 88.
Sjöblad, Christina Eriksdotter, docent, Lund, f. 26/8 39, 93.
Johansson, Karl Albert Stig, docent, Oslo, f. 21/2 39, 80.
Lilius, Johan Henrik, professor, Helsingfors, f. 3/2 39, 85.
Capelle, Torsten, professor, Münster, f. 11/10 39, 88.
Clarke, Helen, Senior lecturer, London, f. 25/8 39, 88.
Battail, Jean François Paul, professor, Paris, f. 8/2 39, 93.
Mettinger, Tryggve, professor, Bjärred, f. 8/6 40, 86.
Söderström, Lars-Ivar Wictor, professor, Lund, f. 14/3 40, 89.
Gellerstam, Göran, universitetsbibliotekarie, Lund, f. 40, 92.
Hagberg, Bo Lennart, adj. professor, Bjärred, f. 14/7 39, 94.
Brohed, Nils Ingmar, professor, f.d. praeses, Lund, f. 3/1 40, 81.
Hopt, Klaus J., professor, Tübingen, f. 24/8 40, 83.
Massengale, James, professor, Berkeley, California, f. 20/1 39, 85.
Jain, Kulbushan, professor, Ahmedabad, f. 19/1 40, 87.

Arbetande ledamöter

A. INLÄNDSKA

- Österberg, Eva Birgitta*, professor, Lund, f. 25/10 42, 75.
Roos, Carl Martin, professor, Stockholm, f. 15/5 41, 76.
Gustavsson, Anders Karl Gustav, professor, Uppsala, f. 7/12 40, 78.
Paulsson, Göte Christer, docent, Kristianstad, f. 27/2 45, 78.
Bjerke, Björn Vidar, professor, Lund, f. 17/3 41, 80.
Hansson, Bengt Anders, professor, f.d. praeses, Lund, f. 14/3 43, 80.
Haskå, Inger Maria, docent, Lund, f. 14/4 41, 80.
Björling, Ann Fiona, docent, Lund, f. 18/1 44, 81.
Löfgren, Orvar Sigurd, professor, Lund, f. 2/10 43, 81.
Piltz, Anders Edvard Gottlieb, docent, Lund, f. 7/3 43, 82.
Guillet de Monthoux, Pierre Bror Louis, professor, Lund, f. 4/2 46, 83.
Hellström, Jan-Arvid, biskop, Växjö, f. 30/8 41, 83.
Hidal, Sten Lennart, professor, Lund, f. 5/10 46, 83.
Hårdb, Birgitta Christina, docent, Lund, f. 16/8 45, 83.
Thormählen, Ella Marianne, professor, Lund, f. 25/5 49, 83.
Bogdan, Michael, professor, Lund, f. 2/12 46, 84.
Bruce, Lars Gösta, professor, Lund, f. 3/1 47, 84.
Callmer, Johan Henrik Christian, professor, Lund, f. 8/11 45, 84.
Larsson, Lars Olof Georg, professor, Lund, f. 13/4 47, 84.
Gårdenfors, Peter, professor, Lund, f. 21/9 49, 85.

- Svensson, Lars Håkan*, docent, Lund, f. 20/9 44, 85.
Florby, Gunilla, docent, Lund, f. 28/8 43, 86.
Gerner, Kristian, docent, Lund, f. 25/5 42, 86.
Olausson, Deborah, docent, Lund, f. 17/5 51, 86.
Palm, Anders, docent, Lund, f. 6/7 42, 86.
Hetzler, Antoinette, docent, Lund, f. 43, 87.
Malm, Allan, professor, Lund, f. 45, 87.
Platzack, Christer, professor, Lund, f. 43, 87.
Radler, Aleksander, professor, Lund, f. 44, 87.
Sablin, Nils-Eric, docent, Lund, f. 20/7 54, 88.
Skansjö, Sten Åke, docent, Lund, f. 28/5 42, 88.
Bergholtz, Gunnar, professor, Lund, f. 27/8 43, 89.
Bexell, Göran, professor, Lund, f. 24/12 43, 89.
Frykman, Jonas, docent, Lund, f. 42, 89.
Jonung, Lars, professor, Lund, f. 11/9 44, 89.
Salomon, Kim Eskild, docent, Lund, f. 31/2 48, 89.
Ohlsson, Rolf, professor, Lund, f. 44, 90.
Skogh, Göran, docent, Lund, f. 24/6 43, 90.
Andersson, Greger, professor, Lund, f. 52, 91.
André, Anders, docent, Lund, f. 52, 91.
Broberg, Gunnar, professor, Lund, f. 42, 91.
Karlsson, Klas Göran, docent, Lund, f. 55, 91.
Schlyter, Suzanne, professor, Lund, f. 44, 91.
Wikander, Kai Örjan Walter, docent, Lund, f. 43, 92.
Akalu, Aster, docent, Lund, f. 1/3 48, 93.
Hjärpe, Jan Östen, professor, Lund, f. 13/7 42, 93.
Haettner Aurelius, Eva Christina, professor, Linköping, f. 5/9 48, 93.
Jerneck, Magnus, docent, Lund, f. 3/7 51, 93.
Koch, Wolfgang Dietrich Buckhard, docent, Lund, f. 3/10 47, 93.
Nordin, Per Svante Gudmund, docent, Lund, f. 18/4 46, 93.
Sellerberg-Persson, Ann-Mari Hilda, docent, Lund, f. 21/12 43, 93.
Westerhäll, Carin Eva Lotta, professor, Lund, f. 24/5 44, 93.
Arwidi, Olof, professor, Lund, f. 42, 94.
Blomqvist, Leif Göran Erik, fil. dr, Lund, f. 17/11 51, 94.
Hornborg, Alf, professor, Lund, f. 20/10 54, 94.
Iregren, Elisabeth, docent, Lund, f. 19/10 44, 94.
Steensland, Lars, professor, Lund, f. 24/8 41, 94.
Carlsson Wetterberg, Christina, docent, Lund, 95.
Edgren, Lars, docent, Lund, f. 53, 95.
Ekerot, Lars-Johan, docent, Lund, f. 42, 95.
Ersgård, Lars, docent, Lund, f. 47, 95.
Haikola, Lars, docent, Lund, f. 47, 95.
Hanson, Hertha, docent, Lund, f. 42, 95.
Holmberg, Bo, professor, Lund, f. 57, 95.
Jeanrond, Werner, professor, Lund, f. 55, 95.
Jennbert, Kristina, docent, Lund, f. 50, 95.

Vetenskaps societeten i Lund

- Lindström, Fredrik*, docent, Lund, f. 53, 95.
Ljung, Per-Erik, univ. lektor, Lund, f. 43, 95.
Molnár, Valéria, docent, Lund, f. 52, 95.
Pålsson, Anne-Marie, docent, Lund, f. 51, 95.
Ragvald, Lars, professor, Lund, f. 42, 95.
Rubenson, Samuel, docent, Lund, f. 55, 95.
Svantesson, Jan-Olof, univ. lektor, Lund, f. 44, 95.
Touati, Paul, docent, Lund, f. 50, 95.
Trautner Kromann, Hanne professor, Lund, f. 45, 95.
Weimarck, Torsten, docent, Lund, f. 43, 95.
Werbart, Bozena, docent, Lund, f. 48, 95.
Viberg, Åke, professor, Lund, f. 45, 95.

B. UTLÄNDSKA

- Kittang, Atle*, professor, Bergen, f. 20/3 41, 75.
Koblik, Steven Samuel, professor, Claremont, California, f. 27/5 41, 77.
Register, Cheri, professor, Minneapolis, f. 30/4 45, 78.
Lindström, Caj-Gunnar Axel, professor, Åbo, f. 18/4 42, 80.
Koch, Maria Ludovica, professor, Rom, f. 6/9 41, 83.
Kostecki, Marian Jan, professor, Warszawa, f. 19/4 49, 83.
Tamm, Ditlef, professor, Köpenhamn, f. 7/3 46, 85.
Randsborg, Klavs, professor, Virum, f. 28/2 44, 87.
Thorsen, Nina G., lektor, Köpenhamn, f. 45, 88.
Eyben, Bo von, professor, Köpenhamn, f. 16/11 46, 90.
Zahle, Henrik, professor, Köpenhamn, f. 26/8 43, 90.
Kaszinska, Maria, lektor, Poznan, 91.
Duvall-Hargroe, Nancy, professor, 92.
Lund, Jørn, professor, Köpenhamn, f. 30/1 46, 92.
Stolleis, Michael, professor, Frankfurt a.M., f. 20/7 41, 92.
Svenbro, Jesper, fil. dr, Paris, f. 10/3 44, 92.
Albertz, Rainer Kurt Wolfgang, professor, Hilchenbach, f. 2/5 43, 93.
Mangelsdorf, Günter, professor, Greifswald, f. 20/7 47, 93.
Nielsen, Kirsten, lektor, Århus, f. 12/10 43, 93.
Sundholm, Bo Göran, professor, Leiden, 22/2 53, 93.
Engman, Max Robert, professor, Åbo, f. 27/9 45, 94.
Gibert, Teresa, professor, Madrid, f. 27/8 54, 94.
Kvist, Hans-Olof, professor, Åbo, f. 27/10 41, 94.
Näsman, Ulf Albert Knutsson, docent, Århus, f. 16/3 44, 94.

Vetenskaps societetens verksamhet under 1995

Som inländska arbetande ledamöter har invalts docent Christina Carlsson Wetterberg, docent Lars Edgren, docent Lars-Johan Ekerot, docent Lars Ersgård, docent Lars Haikola, docent Hertha Hanson, professor Bo Holmberg, professor Werner Jeanrond, docent Kristina Jennbert, docent Fredrik Lindström, universitetslektor Per-Erik Ljung, forskarasistent Valéria Molnár, docent Anne-Marie Pålsson, professor Lars Ragvald, docent Samuel Rubenson, universitetslektor Jan-Olof Svanteson, docent Paul Touati, professor Hanne Trautner Kromann, docent Torsten Weimarck, docent Bozena Werbart, professor Åke Viberg.

Stiftarnas dag och vårsammanträdet den 25 april hade ordnats i samarbete med Litteraturvetenskapliga institutionen. Dess prefekt, professor Per Rydén, presenterade vid en rundvandring lokaler och forskningsverksamhet. Efter kaffe och invalssammanträde talade docent Christina Sjöblad över ämnet "Victoria Benedictsson – prosaist och dagbokskribent". Studiedagen avslutades med supé på restaurang Finn Inn.

Årets exkursion gick till Nordsjälland. Under förmiddagen besöktes konstsamlingarna på Nivågård där vi studerade den av godsägaren och politikern Johannes Hage till danska staten donerade samlingen av verk från huvudsakligen dansk guldålder. Ett uppskattat besök på Willumsenmuseet i Frederikssund och rundvandring på Jaegerspris slot ingick också i dagsprogrammet.

Vid årsmötet den 25 november celebrerades Societetens 75-årsjubileum. Jubileumsprogrammet inleddes under eftermiddagen med ett symposium förlagt till Palaestra. Inledningsvis tecknade tillträdande preses, professor Gunnar Broberg, Societetens historia under 75 år. – I efterföljande panelsamtal, rubricerat "Humaniora i samhällets mitt" deltog redaktör Staffan Söderberg, moderator, professor Göran Bexell, kulturchef Peter Luthersson, professor Per Rydén, kulturchef Maria Schottenius och professor Peter Gärdenfors. Vid kvällens bankett på Grand

Vetenskaps societeten i Lund

hotell talade professor Lars Gyllensten över ämnet "Den ofullbordade människan".

Styrelsen har sammanträtt den 14/2, 2/3, 8/6, 11/9, 6/11, 18/12.

Av trycket har publicerats Societetens årsbok 1993; Lena Liepe, Den medeltida träskulpturen i Skåne. Produktion och förvärv, nr 14 i serien Skånsk senmedeltid och renässans; av samma författare, Den medeltida träskulpturen i Skåne. En bildokumentation, nr 15 i serien Skånsk senmedeltid och renässans; An interpolated Middle English Version of the Anatomy of Guy de Chauliac. Part 1. Text. Edited from Glasgow University Library, Hunter MS 95 by Björn Wallner, nr 87 i Societetens skriftserie; Gillis Kristensson, A Survey of Middle English Dialects 1290–1350: the East Midland Counties, nr 88 i Societetens skriftserie.

I samband med årshögtiden utdelades belöningar.

Ur den till jubileet instiftade Näringslivets fond för humanistisk forskning mottog professorerna Jan Svartvik och Eva Österberg belöningar; jubileumsstipendier tilldelades professor Jöran Mjöberg och docent Bertil Romberg; fil. dr Valéria Molnár mottog stipendium samt Lagerbringmedaljen i silver; belöningen ur Gleerupska fonden tilldelades universitetslektor Claes Göran Holmberg; docent Lars Olsson erhöll Dahlgrenska priset; ur Kochska fonden utdelades belöning till universitetslektor Björn Larsson.

Resestipendier och forskningsbidrag har tilldelats:

docent Anders Andréén, 5.000:-, fil. dr Birgitta Berglund, 9.000:-, professor Gösta Bruce, 10.500:-, docent Fiona Björling, 7.000:-, docent Gunilla Dahlberg, 6.100:-, fil. dr Lena Ekberg, 5.300:-, univ. lektor Lars Elleström, 1.250:-, fil. dr Giordano Labud, 8.000:-, fil. dr Hans Lindquist, 9.000:-, fil. dr Toni Rønnow Rasmussen, 3.000:-, fil. dr Ulf Sjödin, 5.900:-, fil. dr Jan-Olof Svantesson, 6.200:-, fil. dr Birgitta Svensson, 5.500:-, docent Marianne Thormählen, 4.900:-, fil. dr Anders Ödman, 4.000:-, teol. dr Sigurd Bergman, 9.000:-, fil. dr Inger Enkvist, 6.000:-, docent Gunilla Florby, 4.500:-, univ. lektor Antoon Geels, 625:-, univ. lektor Harald Gustafsson, 3.000:-, univ. lektor Merle Horne, 8.000:-, univ. lektor Gisela Håkansson, 7.000:-, fil. dr David House, 2.000:-, professor Lars Larsson, 4.000:-, professor Christer Platzack, 9.000:-, professor Lars Ragvald, 3.500:-, docent

Samuel Rubenson, 5.000:-, fil. dr Birthe Sjöberg, 3.700:-, fil. dr Tonnie Sjöberg, 4.500:-, professor Lars Steensland, 5.000:-, univ. lektor Jan-Olof Svantesson, 7.500:-, fil. dr Birgitta Svensson, 10.000:-, professor Marianne Thormählen, 6.100:-, docent Torsten Weimarck, 500:-.

Lund 1996-03-31

Anders Grönvall

Sammandrag av
Vetenskaps societetens i Lund räkenskaper år 1995
Balanskonto den 31 december 1995

Aktiva		Passiva	
Obligationer	142 500	Grundfond	1 226 178
Aktier o fondandelar	6 504 081	Dispositionsfond	205 697
Bank	116 598	Resestipendiefond	11 081
Postgiro	94 853	Skånsk Senmedeltid	
Innehållen källskatt	-11 379	o Renässans	3 033 854
		O o T Dahlgrens fond	243 932
		AB CWK Gleerups fond	113 791
		von Hallwyls fond	20 239
		Harry Karlssons fond	48 749
		50-årsfonden	398 609
		Tegnérfonden	333 909
		Ada o Lars Werins fond	150 888
		Axel Kocks fond	50 709
		Mattias Olofssons fond	67 265
		Ruben Rausings fond	676 752
		Näringslivets fond för	
		Humanistisk forskning	265 000
	6 846 653		6 846 653

Resultaträkning 1995

INTÄKTER		1995	1994
<i>Intäkter från värdepappersförvaltningen</i>			
Ränta bank	25 432		
Ränta postgiro	<u>116</u>	25 548	28 587
Utdelning aktier		201 863	132 595
Realisationsvinst aktier etc	867 322		
Nedskrivning värdepapper	<u>-123 678</u>	743 644	1 492 145
Avgår: värdepapperskostnader (förv. avg.)		<u>-64 631</u>	<u>-60 097</u>
		906 424	1 593 230
<i>Intäkter från verksamheten</i>			
Årsböckerna	1 316		
Skriftserien	724		
Skånsk Senmedeltid & Renässans	<u>44 344</u>	46 383	6 797
Årsavgifter		22 260	16 620
Inträdesavgifter		12 000	6 000
Insamling Näringslivets Fond för Humanistisk Forskning		<u>305 000</u>	
SUMMA INTÄKTER		1 292 067	1 622 647

KOSTNADER OCH KAPITALFÖRVALTNING

Förvaltningskostnader	150 099		
Sociala avgifter	12 958	163 057	91 305
<i>Kostnader för verksamheten</i>			
Årsböckerna	123 700		
Skriftserien	7 375		
Skånsk Senmedeltid o Renässans	382 963		
Föreläsare	11 940	525 978	189 129
<i>Bidrag och anslag</i>			
Forskningsbidrag	1 750		
Resestipendier	108 357		
Anslag ur Tegnér-fonden	25 000		
Anslag ur Ada o L Werins fond	8 000		
Kockska belöningen	7 500		
Dahlgrenska belöningen	30 000		
Stip ur Näringslivets fond	40 000		
Gleerupska belöningen	25 000		
Lagerbringska belöningen	20 000		
Jubileumsstipendier	20 000	285 607	215 352
<i>Ökning av fondförmögenheten</i>		317 425	1 126 861
SUMMA KOSTNADER OCH FONDÖKNING		1 292 067	1 622 647

Lund 1996-05-14

Hans Tornberg

Revisionsberättelse för Vetenskaps societeten i Lund räkenskapsåret 1995

Undertecknade, av Vetenskaps societeten i Lund vid högtidssammanträdet valda revisorer, har granskat Vetenskaps societetens räkenskaper och förvaltning för år 1995.

Räkenskaperna är förda enligt god redovisningssed och är försedda med vederbörliga verifikationer.

Då vår granskning icke heller i övrigt föranlett några anmärkningar, tillstyrker vi, att skattmästaren och styrelsen beviljas ansvarsfrihet för räkenskapsåret.

Södervidinge den 21 oktober 1996

Bo Westerhult

Alvar Modin

Stadgar för Vetenskaps societeten i Lund

*Av den 6 maj 1920 med ändringar av den 8 dec. 1944, den 27 nov. 1948
den 4 dec. 1953, den 31 nov. 1964, den 25 nov. 1967, den 21 nov. 1970,
den 20 nov. 1971, den 19 nov. 1982 och den 25 nov. 1994.*

SOCIETETENS UPPGIFT OCH SAMMANSÄTTNING

§ 1

Vetenskaps societeten i Lund har till uppgift att främja humanistisk vetenskaplig forskning, särskilt genom

- att i sina acta befordra vetenskapliga verk till trycket,
- att lämna understöd till vetenskapliga undersökningar,
- att ta initiativ till och planlägga vetenskapliga forskningsföretag samt
- att anordna föredrag över vetenskapliga ämnen.

§ 2

Societeten består av stiftande samt inländska och utländska arbetande ledamöter, vartill kommer hedersledamöter och seniores. Till arbetande ledamöter skall företrädesvis yngre vetenskapsidkare väljas.

I Societetens styrelse och nämnder kan endast stiftande och inländska arbetande ledamöter inväljas.

Endast stiftande och inländska arbetande ledamöter äger delta i val och i sådana överläggningar och beslut som rör ekonomiska och administrativa frågor.

§ 3

De inländska arbetande ledamöternas antal får vara högst 100, de utländska arbetande ledamöternas högst 35, de stiftande ledamöternas högst 50.

§ 4

Arbetande ledamot kvarstår som sådan till fyllda 55 levnadsår och övergår därefter till gruppen seniores.

§ 5

Stiftande ledamot, vartill Societeten endast äger välja person som visat intresse för humanistisk vetenskap och kultur, erlägger en inträdesavgift av minst 4.000 kronor samt under vartdera av de åtta efter valet närmast följande åren en avgift av 1.500 kronor. Stiftande ledamot äger samma rättigheter som inländsk arbetande ledamot.

Önskar stiftande ledamot på en gång erlægga samtliga återstående avgifter, äger han rätt till diskontoavdrag på icke förfallna avgifter, räknat efter en ränta som med 1 % överstiger högsta vid betalningstillfället gällande ränteläge för Svenska statens obligationer.

Vetenskaps societeten i Lund

§ 6

Till Societetens hedersledamöter kan väljas personer av utmärkt förtjänst om humanistisk vetenskap. Deras antal må ej överstiga sju.

STYRELSER OCH NÄMNDER

§ 7

Societetens angelägenheter handhas av en styrelse, bestående av nio ledamöter, av vilka en är praeses, en vice praeses, en sekreterare, en vice sekreterare och en skattmästare. Av styrelsens medlemmar skall minst tre vara stiftande ledamöter. För styrelsemedlemmarna väljs tre ersättare.

§ 8

Vid varje högtidssammanträde väljs för en tid av tre år tre styrelsemedlemmar och en ersättare.

§ 9

Styrelsen, som har sitt säte i Lund och till vars sammanträden samtliga dess medlemmar och ersättare kallas, är beslutför då minst fem av dessa är närvarande. Vid lika röstetal har praeses utslagsröst.

§ 10

Arbetande ledamöter och hedersledamöter väljs av Societeten. Det åligger styrelsen att, genom en inom sig utsedd valkommitté, bereda och för Societeten framlägga förslag till inval. Envar ledamot äger lämna förslag till inval. Sådant förslag skall vara styrelsen tillhanda senast den 1 februari året för inval.

Stiftande ledamöter väljs av styrelsen.

§ 11

Till tryckning i Societetens acta inlämnade skrifter granskas av en granskningsnämnd, bestående av sekreteraren jämte fyra arbetande ledamöter, representerande olika vetenskapsgrenar.

Nämnden väljs för en tid av 2 år. Vid varje högtidssammanträde väljs två medlemmar.

ÄMBETSMÄN

§ 12

Societetens ämbetsmän är sekreteraren, vice sekreteraren och skattmästaren.

§ 13

Sekreteraren skall hålla förteckning över Societetens ledamöter, föra protokoll vid Societetens sammanträden samt förbereda och föredraga de ärenden som där skall

förekomma, verkställa de vid sammanträdena fattade besluten, till varje högtidssammanträde avge styrelsens berättelse om Societetens verksamhet under föregående år samt omhänderha Societetens publikationsverksamhet.

§ 14

Skattmästaren handhar Societetens ekonomiska angelägenheter, för Societetens räkenskaper, som avslutas med kalenderår, samt avlämnar före den 15 maj föregående års räkenskaper till revisorerna.

SAMMANTRÄDEN OCH VAL

§ 15

Societeteten sammanträder i Lund efter kallelse av praeses. Begära tio ledamöter i skrivelse till praeses sammanträde, är denne skyldig att omedelbart utlysa sådant.

Högtidssammanträde hålls årligen i november månad, för så vitt ej styrelsen av särskild anledning bestämmer annorlunda.

§ 16

Societeteten är beslutför, om minst tio av dess ledamöter jämte praeses och sekreteraren eller dessas ersättare är närvarande. Endast närvarande ledamot äger deltaga i omröstning.

§ 17

Val av arbetande ledamöter, hedersledamöter, styrelse och granskningsnämnd förrättas öppet, såvida inte röstberättigad ledamot begär slutet omröstning. Vid lika röstetal avgörs valet genom lottning.

§ 18

Beslut i ärende, som inte angivits i kallelse till sammanträde, får inte fattas, såvida inte stadgarna föreskriver att det skall behandlas.

EKONOMI

§ 19

Av de stiftande ledamöternas inträdesavgifter bildas en dispositionsfond.

Av de stiftande ledamöternas årsavgifter bildas en grundfond, varav endast avkastningen får disponeras.

§ 20

För granskning av årets räkenskaper och inventering av Societetens tillhörigheter utses vid högtidssammanträdet för en tid av 1 år två revisorer med två ersättare. Revisorerna äger tillgång till samtliga protokoll och handlingar samt Societetens övriga tillhörigheter.

Vetenskaps societeten i Lund

Revisionsberättelsen, som skall innehålla till- eller avstyrkan om ansvarsfrihet åt styrelsen, överlämnas till Societeten senast den 2 september och framlägges för beslut om godkännande på högtidssammanträdet.

ALLMÄNNA BESTÄMMELSER

§ 21

Societetens årsbok utdelas kostnadsfritt till samtliga ledamöter. I Societetens ordinarie skriftserie ("Skrifter") ingående skrifter utsänds kostnadsfritt efter rekvisition.

§ 22

Om Societetens verksamhet i övrigt gäller den arbetsordning Societeten finner skäl att antaga.

§ 23

För ändring av dessa stadgar erfordras samstämmiga beslut med minst 2/3 majoritet, på 2 omedelbart efter varandra följande högtidssammanträden. Dock får beslut om ändring av Societetens uppgift att främja humanistisk forskning, av § 4 eller av bestämmelserna i § 19 angående grundfonden inte fattas.

Skriftförteckning

Skrifter utgivna av Vetenskaps-societeten i Lund

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisie. 1921.
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920.
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923.
4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljegren*. 1924.
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925.
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927.
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927.
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928.
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928.
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928.
11. Stockholms stads tänkebok 1524–1529 av *M:r Olauus Petri* Phase, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1–2. 1929. Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940.
12. *Gudmundi Olavi Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ*, utg. av *G. Kallstenius*. 1930.
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna. 1931.
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932.
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932.
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933.
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935.
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936.
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936.
20. Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937.
21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938.
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. 1938.
23. *Walter Åkerlund*. Studier över Ynglingatal. 1939.
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen. 1940.
25. I Jesper Swedbergs Lefwernes Beskrifning utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941.
26. *Ivar Lindquist*. Västgötalagens litterära bilagor. 1941.
27. *Bertil Axelsson*. Das Prioritätsproblem Tertullian – Minucius Felix. 1941.
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944.
29. *Bertil Axelsson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945.
30. *Per Wieselgren*. Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946.
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948.
32. *Fredrik Arfwidsson*. Erik Johan Mecks dagbok 1644–1699. 1948.
33. *Thede Palm*. Trädskult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Tree-worship. Studies in Teutonic History of Religion.) 1948.
34. *Carl-Martin Edsman*. Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949.
35. *Sven Svensson*. Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria. With a summary in English. (The commercial background of the Russian attack on the Livonian state in 1558. A study on the origins of Russian imperialism.) 1951.
36. *Erik Rooth*. Viktor Rydbergs Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs.) 1951.
37. *Sture M. Waller*. Åbomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois.) 1951.
38. *Hugo Yrwing*. Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275–1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275–1281.) 1952.

Vetenskaps societeten i Lund

39. A. Thomson. Studier i frihetstidens prästvalslagstiftning. 1951.
40. Sam. Cavallin. Vitae Sanctorum Honorati et Hilarii episcoporum Arelatensium. Editio critica cum indice verborum completo. 1952.
41. Sven A. Nilsson. Kampen om de adliga privilegierna 1526–1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526–1594.) 1952.
42. Arthur Peetre. Sko klostrets medeltida jordeböcker. Med kommentarer. 1953.
43. Carl Febrman. Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning. With a summary in English. (Romantic churchyard poetry. Studies in 18th century English and Swedish literature.) 1954.
44. Gerhard Bendz. Emendationen zu Caelius Aurelianus. 1954.
45. Hugo Yrwing. Kungamordet i Finderup. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The regicide at Finderup. Politic complications in Scandinavia during the later part of the reign of Erik Klipping.) 1954.
46. Nils Gösta Sandblad. Manet. Three Studies in Artistic Conception. 1954.
47. Sven Edlund. Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevens skolmognad. With a summary in English. (On the prognostic value of the Kalmar readiness test.) 1955.
48. Sixten Belfrage. Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllenhielms.) 1955.
49. Hugo Yrwing. Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527. Mit deutscher Zusammenfassung. (Gustav Wasa, die Krönungsfrage und der Reichstag zu Wästerås 1527.) 1956.
50. Piero Belloni e Hans Nilsson-Ehle. Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabolario romanesco Chiappini-Rolandi. 1957.
51. Sven Edlund. Studier rörande ordförädsutvecklingen hos barn i skolåldern. 1957.
52. Gunnar T. Westin. Riksförståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512–1517. 1957.
53. Carl Febrman. Liemannen, Thanatos och Dödens ängel. Studier i 1700- och 1800-talens litterära ikonologi. 1957.
54. Göran Rystad. Kriegsnachrichten und Propaganda während des Dreissigjährigen Krieges. 1960.
55. Gerhard Bendz. Studien zu Caelius Aurelianus und Cassius Felix. 1964.
56. Birgitta Odén. Kronohandel och finanspolitik 1560–1596. 1966.
57. Erland Lagerroth. Selma Lagerlöfs Jerusalem, Revolutionär sektierism mot fädenärvd bondeordning. With a summary in English. (Selma Lagerlöf's Jerusalem. Revolutionary secterianism versus the traditional peasant heritage.) 1966.
58. Gösta Svenæus. Edvard Much. Das Universum der Melancholie. 1968.
59. Alf Önnersfors. Die Hauptfassungen des Sigfridoffiziums. 1968.
60. Per Wieselgren (utgivning och kommentar). Brev till Georg Stiernhielm. 1968.
61. Erland Lagerroth. Svensk berättarkonst. Röda rummet, Karolinerna, Onda sagor och Sibyllan. With a translation of the last chapter concerning a method of studying works of fiction. 1968.
62. Bernt Olsson. Bröllops besvärs Ihugkommelse. Del I (utgivning och kommentar) 1970.
63. Bernt Olsson. Bröllops besvärs Ihugkommelse. Del II (en monografi). 1970.
64. Johannes Th. Kakridis. Homer Revisited. 1971.
65. Jan Mogren. Tegnér's översättningsverksamhet. 1971.
66. Gösta Svenæus. Edvard Much. Im männlichen Gehirn. Del I (textband). 1973.
67. Gösta Svenæus. Edvard Much. Im männlichen Gehirn. Del II (bildband). 1973.
68. Fredrik Lagerroth. Sverige och Eidsvolls författningen. 1973.
69. Bernt Olsson. Den svenska skaldekunstens fader och andra Stiernhielmsstudier. 1974.
70. Arthur Thomson. Fortsatta studier i frihetstidens prästvalslagstiftning 1731–1739. 1974.
71. Rolf Lindborg. Giovanni Pico della Mirandola, Om människans värdighet. Med några kapitel om humanism och mystik och naturfilosofi under renässansen. 1974.
72. Ulf Sjödell. Infödda svenska män av ridderskapet och adeln. Kring ett tema i Sveriges inre historia under 1500- och 1600-talen. 1976.
73. Louise Vinje. Morgonrodnadens stridsmän. Epokbildningen som motiv i svensk romantik 1807–1821. 1978.
74. Hans Jonsson. The Laryngeal Theory. 1978.

75. *Ulf Sjödel*. Historiker inför Kalmarunionen. 1981.
76. *Alf Lombard – Constantin Gâdei*. Dictionnaire morphologique de la langue roumaine. 1982.
77. *Gunnar Sjögren*. Hamlet the Dane. 1983.
78. *Gillis Kristensson*. A Survey of Middle English Dialects 1290–1350: The West Midland Counties. 1987.
79. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter III. Kvinneby-amuletten. Ett tydningsförslag efter författarens efterlämnade manuskript utgivet av *Gösta Holm*. 1987.
80. The Middle English Translation of Guy de Chauliac's Treatise on "Apostemes", Part I. Text. Book II of the Great Surgery. Edited from MS. New York Academy of Medicine 12 and related MSS by *Björn Wallner*. 1988.
81. *Maurin Cordier*. De corrupti sermonis emendatione. Rédaction Anvers 1540. Texte et commentaire linguistique par *Leena Löfstedt et Bengt Löfstedt*. 1989.
82. The Middle English Translation of Guy de Chauliac's treatise on "Apostemes". Part II. Introduction, Notes, Glossary, Marginalia, and Latin Appendix. Book II of the Great Surgery. Edited from MS. New York Academy of Medicine 12 and related MSS by *Björn Wallner*. 1989.
83. *Sture Hast*. Samuel Schultze och hans Svenskt Lexicon. 1990.
84. *Johan Cederlund*. Ritmästarna vid Lunds universitet. 1990.
85. A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century. Vol. 1. Ed., by *Sigurd Kroon et al.* 1993.
86. *Waldemar Sundberg*. KUSHTA. A Monograph on a Principal Word in Mandaeen Texts. II. The Ascending Soul. 1994.
87. An Interpolated Middle English Version of the Anatomy of Guy de Chauliac. Part I. Text. Edited from Glasgow University Library, Hunter MS 95 by *Björn Wallner*. 1995.
88. *Gillis Kristensson*. A Survey of Middle English Dialects 1290–1350: the East Midland Counties. 1995.

Skånsk Senmedeltid och Renässans

Skriftserie utgiven av Vetenskaps societeten i Lund

1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scanian church and the reformation.) 1947. Kan erhållas inb. i hfr bd.
2. *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplanekost och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658.) 1949. Kan erhållas inb. i hfr bd.
3. *Karl F. Hanson*. Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658.) Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658–1679. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd.
4. *K. G. Ljunggren och Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Första delen: Nuvarande Malmöhus län. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd.
5. *K. G. Ljunggren och Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Andra delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Kan erhållas inb. i hfr bd.
6. *K. G. Ljunggren och Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Tredje delen: Tillkomst, innehåll, handskrifter samt register. 1965. Kan erhållas inb. i hfr bd.
7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppbördsjordebok. 1953. Kan erhållas inb. i hfr bd.
8. *Wilhelm Norlind*. Tycho Brahe. En levnadsteckning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Tycho Brahe. Eine Biographie. Mit neuen Beiträgen zu seinem Leben und Werk.) 1970.
9. *Salomon Kraft*. Tre senmedeltida godsorganisationer. Mit deutscher Zusammenfassung. (Drei Gutsorganisationen in der ostdänischen Provinz Schonen am Ende des Mittelalters.) 1971.
10. *Knut Knutsson och Göte Paulsson*. Dalby Kloster intäktsbok 1530–1531. 1983.
11. *Sten Skansjö*. Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid. 1983.
12. *Per Ingeman*. Ärkesædets godsadministration i senmiddelalderen. 1990.
13. *Bjersjöholm*. Gods och slott. Av *Sölve Johansson m. fl.* 1992.
14. *Lena Liepe*. Den medeltida träskulpturen i Skåne. Produktion och förvärv. 1995.
15. *Lena Liepe*. Den medeltida träskulpturen i Skåne. En bildokumentation. 1995.

Årsbok 1920–1996

Årsbok 1946 innehåller register för årgångarna 1920–1945, årsbok 1970 för 1946–1969.

Ur innehållet

Artiklar

Sven Benson: Cirklar kring Danmarks tron

Bengt Löfstedt: Eine Lobrede über den schwedischen

König Karl Knutsson

Örjan Wikander: An Etruscan inscription at Lund

Hugo Yrwing: Alt-Lübeck, en fjärrhandelshamn i

Östersjöområdet enligt Kattinger

Minnesord

Alf Lombard av Heinz Hoffmann

Jonas Palm av Stig Y. Rudberg

Lund
University
Press

Art nr 20553
ISBN 91-7966-550-0